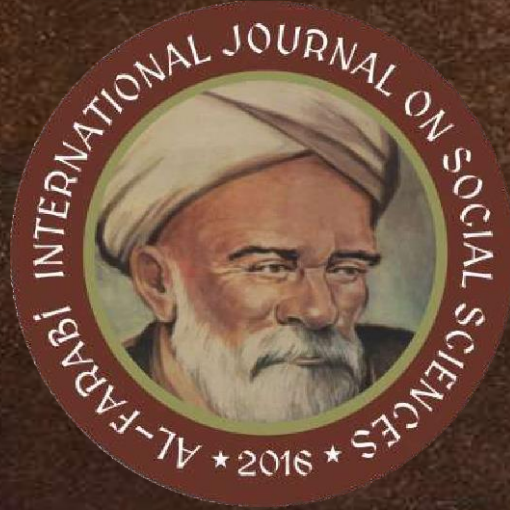

Year : December 2023, Volume 8, Issue 2

AL FARABI

International Journal on Social Sciences

Editor
Dr. Kadir AYDIN

IKSAD
Republic of Turkey

CONTENTS

Süheyla BALCI AKOVA	MALATYA'DA NÜFUSUNU YİTİREN KIRSAL YERLEŞMELER VE KORUNMASI İÇİN BİR YÖNTEM: TURİZM1	<i>1-29</i>
İrfan TAPAN		
Hakan USLU	TÜRKİYE YÜZYILINDA TARIM POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ	<i>30-46</i>

JOURNAL ID

The Name of Journal	: Al-Farabi International Journal on Social Sciences
Founded in	: 2016
ISSN	: 2564-7946
Issued in	: December 2023
Publisher of Journal	: IKSAD Publishing House
Editor	: Dr. Kadir AYDIN

Scientific Committee

Dr. Kadir Aydın -	Adıyaman University
Dr. Sehrane Kasımı-	Azerbaycan National Academy
Dr. Zhi Huan -	Çin Minzu University
Dr. A.S. Kistaubayeva -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Abdikalık Kunimjan -	Kazak State Women Pedagogy University
Dr. Ahmed Lid -	El Ezher University
Dr. Akira Hıbıkı -	Tohoku University
Dr. Akmaral S. Syrgakbayeva -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Bahıt Kulbaeva -	S.Baybeşev Aktobe University
Dr. Bekzhan B. Meyrbaev -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Cholpon Toktosunova -	Rasulbekov Kırgız Economy University
Dr. D.K.Tölegenova -	Makhambet U. Batı Kazakistan State University
Dr. Elena Belik Veniaminovna -	Vladivostok Devlet Economy University
Dr. G.I. Ernazarova -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Gulşat Şugayeva -	Dosmukhamedov Atyrau University
Dr. İsaevna Urkimbaeva -	Abılay Han International Relations University
Dr. Karligash Baytanasova -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Kulaş Mamirova -	Kazak State Women Pedagogy University

Indexes

COPERNICUS INDEX

Eurasian Scientific Journal Index

Scientific Indexin Service

CiteFactor

ASOS Indeks

ISUU

Root Indexing

DRJI

ResearchBib

Scientific World Index

TÜRKİYE YÜZYILINDA TARIM POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Hakan USLU¹

Öz

Bu çalışma, Türkiye'nin tarım sektörünün Cumhuriyet dönemi ile günümüz arasındaki evrimini inceleyerek, sektördeki temel değişiklikleri ortaya çıkarmayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma Türkiye'nin tarım sektöründeki geçmişinin ve şuan ki durumunun anlaşılmasına katkıda bulunarak, sürdürülebilir ve verimli bir tarım politikası oluşturulmasına yönelik öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, makale, geçmiş deneyimlerin ışığında gelecekteki tarım stratejilerinin belirlenmesi konusunda bilgi sağlamayı hedeflemektedir. Çalışma cumhuriyet döneminde uygulanan politikaların genelde toprak reformuna yönelik olduğunu, günümüzde ise bu tür politikaların yerini destekleme, teşvik, tarım sigortaları ve verimlilik artışları gibi politikalara bıraktığını göstermektedir. Ayrıca bulgular, yüzyıl geçmesine rağmen Türkiye'nin hala bir tahıl ülkesi olma özelliğini sürdürdüğünü göstermiştir. Türkiye'nin 100 yıllık süreç içerisinde tarla bitkileri üretiminde sınıai ürünlerine yönelik üretime ağırlık verdiği ortaya çıkarılmıştır. Bu süreçte ülkede yaratılan gelir içerisinde tarımın payının giderek önemli ölçüde azaldığı görülmüştür. Son olarak, çalışmada tarımın ülke dış ticaretindeki payının ithalat açısından artarken, ihracat bakımından azaldığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarım Politikaları, Tarımsal Destekler, Cumhuriyet Dönemi, Karşılaştırmalı Analiz

AN OVERVIEW OF AGRICULTURAL POLICIES IN THE CENTURY OF TÜRKİYE

Abstract

This study aims to examine the evolution of Turkey's agricultural sector between the Republican period and the present, and to reveal and evaluate the main changes in the sector. By contributing to the understanding of Turkey's past and current situation in the agricultural sector, the study aims to provide recommendations for the formulation of a sustainable and efficient agricultural policy. In this framework, the paper aims to provide information on determining future agricultural strategies in the light of past experiences. The study shows that the policies implemented during the republican period were mainly oriented towards land reform, whereas today such policies have been replaced by policies such as subsidies, incentives, agricultural insurance and productivity increases. The findings also show that Turkey is still a grain producing country despite the passage of a century. It has been revealed that Turkey has emphasized the production of industrial crops in the production of field crops over the 100-year period. During the period analyzed, it was observed that the share of agriculture in the income generated in the country gradually decreased significantly. Finally, the study observed that while the share of agriculture in the country's foreign trade increased in terms of imports, it decreased in terms of exports.

Keywords: Agricultural Policies, Agricultural Supports, Republican Period, Comparative Analysis

GİRİŞ

Türkiye, zengin doğal kaynakları, çeşitli iklim koşulları ve tarım potansiyeli ile önemli bir tarım ülkesi konumundadır. Ancak, küresel değişimler, nüfus artışı ve teknolojik ilerlemeler gibi

¹ Samsun Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ekonomi Ve Finans Bölümü hakan.uslu@samsun.edu.tr orcid: 0000-0003-1649-6859

dinamikler, tarım sektörünü etkileyen karmaşık zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin tarım politikaları, sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel faktörleri de dikkate alarak şekillenmek durumundadır. Türkiye'nin tarım sektörü, ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, küresel rekabet, iklim değişikliği ve su kaynaklarındaki sınırlamalar gibi faktörler, tarım politikalarının daha stratejik ve yenilikçi bir perspektife taşınmasını gerektirmektedir. Türkiye'nin tarım politikalarının başarıyla şekillenmesi, ülkenin ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynayacaktır. Bu nedenle, tarım politikalarının daha geniş bir perspektifte değerlendirilmesi ve stratejik bir şekilde yönlendirilmesi, Türkiye'nin tarım sektörünü güçlendirecek ve sürdürülebilir bir geleceğe taşıyacaktır.

Türkiye'nin tarım politikalarının ele alınması, ülkedeki tarım sektörünün gelişimini anlamak ve geleceğe yönelik sürdürülebilir bir tarım stratejisi oluşturmak adına kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, Türkiye'de tarım sektörünün ve uygulanan tarım politikalarının cumhuriyet dönemindeki genel durumu, evrimi ve mevcut durumu karşılaştırılmalı olarak analiz edilmektedir. Çalışma sadece cumhuriyet dönemindeki tarım sektörü ile günümüz tarımını karşılaştırmakla kalmamakta, cumhuriyet döneminde uygulanan tarım politikaları ile tarım sektörüne ait göstergeleri kendi zamanı içinde değerlendirmekte ve aynı zamanda günümüz tarım politikalarını da kendi zamanının koşullarına uygun olarak değerlendirmektedir.

Tüm dünyada tarım politikaları genellikle tarım sektörünü destekleme, üretim artışını teşvik etme, çiftçilerin gelirini artırma ve gıda güvenliğini sağlama amacıyla şekillenir. Türkiye'de de bu politikalar, Avrupa Birliği normlarına uyum çerçevesinde şekillenmiş ve çeşitli dönemlerde reformlara tabi tutulmuştur. Bu genel politikalara ek olarak, Türkiye'de her hükümet dönemi ve dönemin ekonomik koşulları, tarım politikalarını şekillendirmektedir.

Çalışmanın kalan kısmında ilk olarak cumhuriyet döneminde uygulanan tarım sektörüne yönelik politikalar değerlendirilerek o zamana ait çeşitli sektörel göstergeler istatistiksel tablolar ve grafikler halinde sunulmuştur. Sonraki bölüm 21'inci yüzyılın ilk çeyreğinde uygulanan tarım politikalarını tartıştıktan sonra incelenen döneme ait tarımsal üretim, alan, gelir ve dış ticaret gibi çeşitli tarımsal istatistikleri rapor etmektedir. Son bölüm ise cumhuriyet dönemi ile günümüz tarımı arasında çeşitli temel göstergelere göre karşılaştırmaları içermektedir.

CUMHURİYET DÖNEMİ TARIM SEKTÖRÜ VE TARIMSAL POLİTİKALAR

Türkiye, 1923-1950 yılları arasında önemli sosyal, politik ve ekonomik değişimlere tanıklık etmiştir. Bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu içermekte ve ülkenin temel politika alanlarında köklü değişikliklere sahne olmaktadır. Çalışmanın bu bölümü, 1923-1950 yılları arasındaki Türkiye tarım politikalarını ele alacak ve bu dönemdeki önemli gelişmeleri inceleyecektir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkedeki nüfusun %80'i kırsal kesimde yaşamakta, çalışanların %70'i tarım sektöründe istihdam edilmekte ve milli gelirin yarısından daha fazlası tarım sektöründen elde edilmekteydi (Turp, 2018). Türkiye, 1920'lerde bağımsızlık savaşını sürdürürken, tarım sektörü büyük zorluklarla karşı karşıya kaldı. Ekonomik sıkıntılar ve iç savaşın yıkıcı etkileri, tarımın verimliliğini olumsuz yönde etkiledi. Bu dönemde, çiftçiler arasındaki gelir eşitsizliği ve toprak sahipliği konuları önemli sorunlar arasındaydı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, tarım politikalarında radikal değişiklikleri beraberinde getirdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, ülke ekonomisinin temelini oluşturan tarım sektörüne yönelik önemli politika değişiklikleri ve reformlar

gerçekleştirilmiştir. Fakat Atatürk döneminde tarım politikaları özünde, ülkenin ekonomik bağımsızlığını güçlendirmeyi, kırsal kesimde refahı artırmayı ve modern tarım uygulamalarını teşvik etmeyi amaçlamıştır. Atatürk dönemindeki tarım politikaları, Türkiye'nin tarım sektöründe modernizasyon ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine odaklanmış ve uygulanan politikalar, ülkenin tarımsal üretkenliğini artırmış ve kırsal kesimde yaşayan insanların yaşam standartlarını iyileştirmiştir.

Bu dönemde karşımıza çıkan ilk ve en önemli tarımsal politika 1924 yılındaki Köy Kanunu ve 1934 yılındaki İskân Kanunu ile uygulanan ve daha sonra 1945 yılındaki Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile desteklenen Toprak Reformu politikasıdır. Bu dönemde, ülkedeki tarım arazilerinin sadece %35'i köylülere aitken, %26'sı toprak ağalarına, %39'u derebeylerine aitti. Köylerde yaşayan ailelerin %87'si ortakçı olarak tarımsal faaliyetler gösterirken, %8'i ise hiç toprak sahibi değildi (Aydemir, 1999). Atatürk, köylülerin toprak sahibi olmalarını teşvik etmek ve feodal ilişkileri sonlandırmak amacıyla cumhuriyetin ilk yıllarında toprak reformu gerçekleştirmiştir. Bu reform kapsamında köylülere, özellikle askeri personele ve köklü ailelere ait olan araziler devlet tarafından satın alınmış ve bedeli 20 yıl içinde ödenmek üzere köylülere dağıtılmıştır. Bu kanunla, yabancıların köylerde mülk sahibi olmaları engellenmiş ve köylerde ikametleri de kısıtlanmıştır (Barkan, 1946; Yiğit, 2019). Bu dönemde uygulanan diğer önemli tarım politikaları 1923 yılında yapılan İzmir iktisat kongresinde benimsenen aşarın kaldırılması, tarımda makineleşme, tütün reji sisteminin kaldırılması, tarımsal kredilerin artırılması ve çiftçilere yönelik eğitim programları ile özetlenebilir (Yedek-Sertel, 2018).

Atatürk döneminde hayvancılık politikalarına da büyük önem verilmiştir. Atatürk, hayvancılığın geliştirilmesine önem vermiş ve çeşitli hayvan ıslah projeleri uygulamıştır. Çiftçilere modern hayvancılık yöntemleri konusunda eğitim verilerek, hayvan verimliliğini artırmaya çalışılmıştır. Bu dönemde yerel hayvan ırklarının verimliliğini ve dayanıklılığını artırmak amacıyla çeşitli ülke ve bölgelerden hayvanlar getirilmiş, özellikle sığır ve koyun ıslah çalışmalarına katkı sağlanmıştır. Ayrıca, hayvan ıslahı çerçevesinde, döl kontrolü ve suni tohumlama uygulamalarıyla verimlilik artırma çalışmalarına önem verilmiştir. Bu uygulamalar, genetik potansiyeli yüksek bireylerin seçilerek üretime katkı sağlaması amacıyla gerçekleştirilmiştir (Temel, 2010).

Bu dönemde öne çıkan bir başka tarımsal politika ise Zirai Kredi ve Kooperatifçilik Politikalarıdır. Atatürk döneminde tarımsal kalkınmayı desteklemek amacıyla Ziraat Bankası'nın kurulmasıyla birlikte çiftçilere düşük faizli kredi imkânları sağlanmıştır. Ayrıca, kooperatifçilik modeli teşvik edilerek çiftçilerin bir araya gelmeleri ve tarımsal üretimlerini daha etkili bir şekilde pazarlamaları teşvik edilmiştir.

Bitkisel üretim ve ıslah çalışmaları cumhuriyetin ilk yıllarında başlayıp günümüze kadar devam eden tarımsal politikalarındandır. Atatürk döneminde tarımsal üretimi artırmak amacıyla modern tarım teknikleri ve bitkisel ıslah çalışmalarına büyük önem verilmiştir. Çeşitli tarım okulları ve araştırma enstitüleri kurularak, yeni tarım metotları ve bitki türleri geliştirilmiştir.

Bunların yanı sıra, Atatürk, su kaynaklarının etkin ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını teşvik etmiş ve sulama projeleri hayata geçirilmiştir. Sulama imkânlarının genişletilmesi, tarım arazilerinin verimliliğini artırmış ve çiftçilere daha güvenilir bir üretim ortamı sunmuştur. Bu dönemde, çiftçilere modern tarım teknikleri konusunda eğitim verilerek bilinçlendirilme çalışmaları yapılmıştır. Çeşitli tarım okulları ve eğitim programları aracılığıyla çiftçilerin tarımsal bilgi düzeylerinin artırılması hedeflenmiştir. Atatürk, tütün ve çay üretimini teşvik etmiş ve bu sektörlerde önemli reformlara imza atmıştır. Özellikle Artvin ve Rize gibi bölgelerde tütün ve çay üretimi desteklenmiş ve bu ürünlerin ekonomik önemi artırılmıştır.

1939-1945 yılları arasındaki II. Dünya Savaşı döneminde, tarım sektörü stratejik bir önem kazanmıştır. II. Dünya Savaşı'na resmi olarak katılmayan Türkiye, alınan askeri, siyasi ve ekonomik önlemler nedeniyle sosyo-ekonomik zorluklar yaşamış ve tarım sektörü bu dönemde büyük kayıplara uğramıştır. Şöyle ki, nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı dönemde, askeri seferberlikle genç erkeklerin silahaltına alınması işgücü kıtlığına neden olmuştur. Tarımda yeterli makineleşme olmaması ise üretimin azalmasının bir başka nedeni olarak görülmektedir. Türk ordusunun sayısının artmasıyla genç erkek nüfusun üretici konumdan tüketici konumuna geçmesi, tarımsal üretimi olumsuz etkileyen bir başka unsurdur. Ayrıca, ordunun silah ve mühimmat taşımak için çift hayvanlarına el koyması da tarımsal üretimi azaltan bir faktördür. Askeri seferberlik sonrasında kırsalda kadınlar, çocuklar ve yaşlılar kalmış, emek darlığı nedeniyle tarımsal üretim düşmüştür. Tarım sektörü için meydana gelen bu olumsuz gelişmelere ek olarak CHP iktidarı, savaş yıllarında vergi kanunları çıkararak kırsaldaki tarımsal üretimi kontrol altına almaya çalışmış, ancak bu politikalar hayat pahalılığı ve karaborsacılığı artırmış, ekonomiyi kısır bir döngüye sokmuştur. Bu dönemde, hükümetin savaş ekonomisini yönetme politikası, ordunun ve şehirlerin gıda ve iye ihtiyacını karşılamak üzerine odaklanmıştır. Bu çerçevede, üretim süreçleri, tüketim süreçleri ve fiyat politikaları, Milli Korunma Kanunu (1940), Varlık Vergisi (1942) ve Toprak Mahsulleri Vergisi (1944) gibi bir dizi kanunla düzenlenmiştir. Kurumsal olarak, bu dönemin en önemli kontrol aracı, 1938'de kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi'dir (Ceylan, 2018; Kayıran-Metintaş, 2021).

1940'ların sonlarına doğru, Türkiye'de toprak reformları daha da derinleşmiştir. 1945'te çıkarılan Topraksız Köylüyü Araziye Kavuşturma Kanunu, topraksız köylülere toprak dağıtılmasını amaçladı. Aynı dönemde, köy enstitüleri kurularak köylülerin eğitimi ve modern tarım tekniklerinin öğretilmesi amaçlandı. Ancak, bu dönemdeki bazı uygulamalar toplumsal direnişe neden oldu ve zaman içinde revize edildi.

Özet olarak, 1920-1950 yılları arasındaki Türkiye'de tarım politikaları, toplumsal ve ekonomik dönüşümlerle birlikte şekillendi. Atatürk döneminde başlayan toprak reformları, ülkenin tarım sektörünü modernize etmeye yönelik önemli adımlar içeriyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasında tarımın stratejik önemi vurgulanarak çeşitli teşviklerle desteklendi. Ancak, bu dönemdeki politikaların uygulanması sürecinde yaşanan zorluklar ve toplumsal tepkiler, politika yapıcılarını zaman içinde ayarlama yapmaya zorladı. 1950'lerle birlikte, Türkiye tarım politikalarında yeni dönemlere girerken, bu dönemin mirası hala günümüzdeki tarım politikalarını etkileyen önemli unsurları içermektedir (Aruoba, 1982; Kayıran-Metintaş, 2021). Cumhuriyet döneminde uygulanan bu politikalar sonucu, tarım sektörünün genel durumunu istatistiksel olarak incelemek ve günümüz tarımıyla kıyaslayabilmek amacıyla aşağıda cumhuriyet dönemi tarım sektörüne ait çeşitli göstergeler detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Cumhuriyetin kurulmasından hemen önceki dönem için elimizde var olan Tablo 1'de gösterilen tarımsal istatistiklere baktığımızda ülkede tarla ürünlerinin üretiminin ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. 1900'lerin ilk yıllarını kapsayan tablodaki veriler tahıl üretiminin ülkedeki toplam tarla bitkilerinin %86-92'sini ve toplam tarımsal üretimin de %77-83'ünü kapsayan ülkedeki en yaygın üretilen tarımsal ürün olduğunu göstermektedir. Bu dönemde ülkedeki toplam ekilebilir yaklaşık 230 milyon dönüm arazi içerisinde tahıl ekim alanı yaklaşık 51 milyon dönüm ile toplam ekilebilir arazinin %22'sinden fazlasını oluşturmaktadır (Boratav, 2009; Karabağ, 2017).

Tablo 1: Cumhuriyet Öncesi Genel Tarım Ürünleri Üretim Miktarları

	1909		1913		1914	
	Hektar	Yüzde	Hektar	Yüzde	Hektar	Yüzde
Tahıllar	5.124.819	83,00	4.529.675	78,43	4.246.227	77,87
Baklagiller	252.410	4,09	239.874	4,15	259.031	4,75
Diğer Tarla Ürünleri	310.894	5,04	395.297	6,84	236.993	4,35
Toplam Tarla Ürünleri	5.688.123	92,13	5.164.846	89,43	4.742.251	86,97
Bağlık Alanlar	486.132	7,87	505.056	8,74	461.740	8,47

Zeytinlikler	-	-	105.672	1,83	-	-
Toplam	6.174.255	100,00	5.775.574	100,00	5.203.990	100,00

Kaynak: Güran, 1997.

Tablo 2 ve Şekil 1 cumhuriyetin ilk yıllarını temsil eden 1928-1934 yılları arasında tarımsal üretim ve tarım alanları hakkında bilgi sunmaktadır. 1928 yılında toplam ülke arazilerinin %32'si ekilebilir arazi iken bunun sadece %4,8'i ekilmektedir. Yapılan bu ekimin ise %90'ına yakını tahıl üretimi oluşturmaktadır. 1934 senesinde ise her sene ekilip sürülen topraklar toplam arazinin yaklaşık %29'luk kısmını oluştururken, tahıl üretimi ise toplam araziler içinde sadece % 5,3'lik kısmı kapsamaktadır (TÜİK, 1928; Boratav, 1998, Aydemir, 1999). Tabloya göre bu dönemde tarım alanlarının büyük bir kısmı tahıl üretimi için ayrılmaktadır. Tahıl üretimi içinde büyük çoğunluğu buğday ve arpa olmak üzere yulaf, çavdar, kaplıca, pirinç, darı, mısır ve mahlût (çavdar yulaf karışımı elde edilen bitki) bitkileri yer almaktadır. Tablodaki yıllar arasında bakliyat üretimi içinde en yüksek ekim alanı ve üretim miktarına sırasıyla burçak ve fasulye ürünü sahipken, sını bitkiler üretiminde başı pamuk, pancar, afyon ve susam çekmektedir. 1928 yılında kırsal nüfus ile yapılan üretim miktarı karşılaştırıldığında kırsalda yaşayan yaklaşık 10.3 milyon nüfusun yaklaşık 6.1 milyon ton üretim yaptığını ve kişi başına yapılan üretimin yaklaşık 367 kg olduğu görülmektedir. Kişi başına tarımsal üretim miktarı 1934 senesinde yaklaşık 510 kg'a yükselmiştir. Kırsal nüfus göz önünde bulundurulduğunda, 1928 yılında toplam ekilen yaklaşık 6,2 milyon hektarın yaklaşık 10,3 milyon kişi, 1934 yılında ise toplam ekilen 6,3 milyon hektar alanın yaklaşık 12,4 milyon kişi tarafından yönetildiği ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, 1928 yılında kırsalda yaşayan her çiftçi için üretim yapılmak üzere yaklaşık 0,6 hektar alan düşerken bu miktar 1934 yılında 0,5'e gerilemiştir.

Tablo 2: Cumhuriyetin İlk Yılları Tarımsal Üretim ve Alan

		Tahıl	%	Bakliyat	%	Sınai Ürünler	%	Toplam
	Hektar	5456900	88,2	385100	6,2	342042	5,5	6184042
1928	Ton	3307927	87,4	200002	5,3	276980	7,3	3784909
	Hektar	5255226	88,0	343000	5,7	370879	6,2	5969105
1929	Ton	5799593	89,3	318295	4,9	379287	5,8	6497175
	Hektar	5298831	86,0	393600	6,4	468085	7,6	6160516
1930	Ton	5285104	88,2	338208	5,6	370930	6,2	5994247
	Hektar	5479648	86,6	397500	6,3	451740	7,1	6328888
1931	Ton	6218468	86,8	362685	5,1	585558	8,2	7166711
	Hektar	4874977	88,1	321000	5,8	334751	6,1	5530728
1932	Ton	4125519	87,6	249851	5,3	333445	7,1	4708815
	Hektar	5262985	86,7	439925	7,2	367670	6,1	6070580
1933	Ton	5562990	88,1	288451	4,6	459918	7,3	6311359
	Hektar	5903528	87,1	476777	7,0	396639	5,9	6776944
1934	Ton	5563050	88,2	371240	5,9	373192	5,9	6307482

Kaynak: TÜİK, 1936

Cumhuriyet dönemi analiz edilen dönemdeki veriler yardımıyla tarımsal verimliliğe bakıldığında tahıl üretiminin hektar başına 600 kg ile 940 kg arasında değiştiği görülmektedir. İklim şartlarından tahıllara nispeten daha bağımsız olan bakliyat ürünlerinde ise tarımsal üretim alanları ile üretim miktarları arasında doğru yönlü bir ilişki görülmektedir. Bu ürünlerde verimlilik hektar başına yaklaşık 520 kg ile 780 kg arasında değişmektedir. Sınai ürünlerinde ise üretim verimliliği hektar başına 810 kg ile 940 kg arasında değişmektedir.

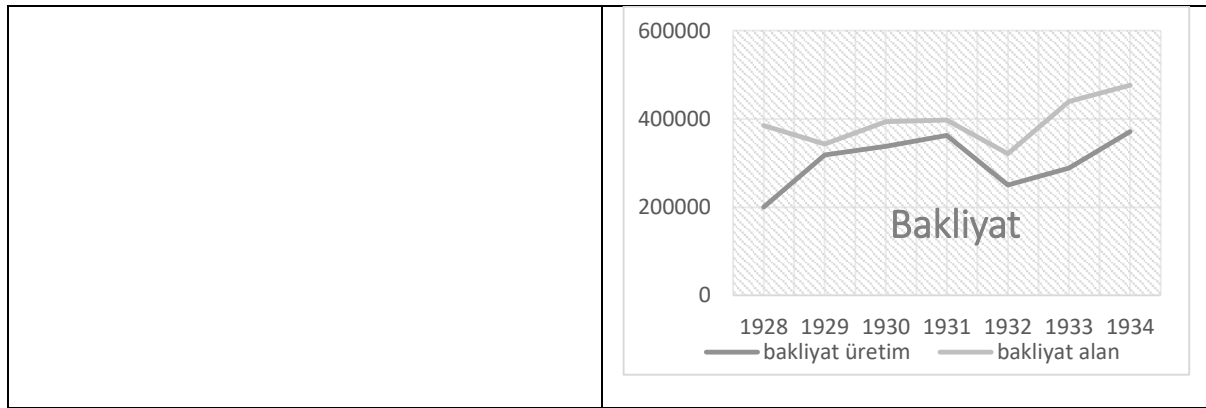
Bu dönemdeki hayvancılık alanındaki üretim miktarlarına baktığımızda, üretimin daha çok küçükbaş hayvancılığına yönelik olduğu görülmektedir. 1934 senesindeki veriler göz önüne alındığında bu dönemde 3 milyonun üzerinde hayvan kesilerek 80 milyon tonun üzerinde et üretimi

gerçekleşmiştir. Spesifik olarak, 27 milyon tonun üzerinde sığır eti, 30 milyon tonun üzerinde koyun ve kuzu eti üretimi yapılmıştır. Toplam et üretimi ve nüfus ilişkisine bakıldığında ülkede kişi başına yıllık yaklaşık 5 kg et üretimi gerçekleşmiştir².

Cumhuriyet dönemi tarımsal nüfusa bakıldığında bu dönemde nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal kesimlerde yaşadığı ve tarımla iştilig ettiği görülmektedir. 1927 yılında toplam 13.6 milyon nüfusun 10.3 milyonu (%75.7) kırsal alanlarda yaşarken, sadece 3.3 milyonu (%24.3) şehirlerde yaşamaktadır. 1950 yılına gelindiğinde ise nüfusun ülke içindeki dağılımı önemli ölçüde değişmemiş, toplam nüfus 21 milyona yaklaşırken yaklaşık 15 milyon (%74,96) kişi hala kırsal alanlarda yaşamaya devam etmiştir. Ülkemizdeki kırsal alanlarda yaşayan nüfusu 1980’li yıllara kadar ortalama her 5 senede yaklaşık %3 lük azalış göstermiş, 1980 sonrası hızlı bir ivmelenmeyle 2000 yıllara %35’lik bir kırsal nüfus ile girilmiştir. 2012 yılında bu oran %22’lere kadar gerilemiştir³.

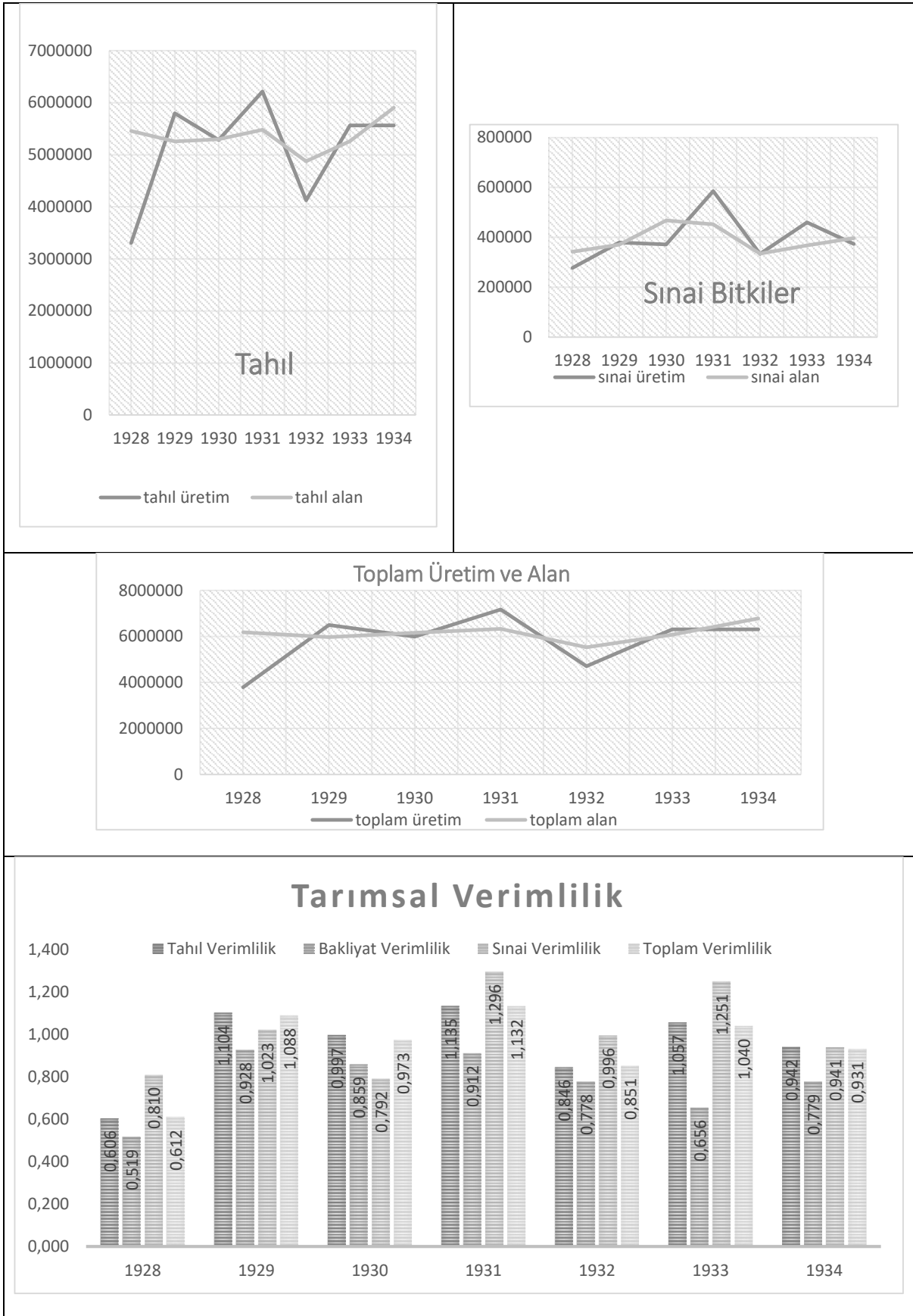
Cumhuriyet döneminde tarım sektörünün gelir ve istihdam yaratılması açısından ekonomideki rolü önemli derecelerde dir. 1920’lerin ortalarında tarım sektörünün ülkede yaratılan toplam gelir içindeki payı yaklaşık %48’ler civarında iken, istihdam yaratma açısından da bu oran %90’lara yaklaşmaktadır. Aynı yıllarda sanayi sektörünün gelir içindeki payı %10’lara bile ulaşmazken, çalışan her yüz kişiden sadece 3,5’i sanayi sektörü içinde istihdam edilmekteydi. Bu oranlar 1950’li yılların başında tarımın aleyhine olarak değişmiştir. 1950 yılında tarım sektörünün gelir yaratma oranı %42’lere düşerken sanayi sektörünün %15’lere yükselmiştir. Aynı şekilde, istihdam açısından da tarım sektörünün istihdamdaki payı %84’lere gerilerken sanayi sektörünün istihdamdaki payı %6,5’lara yükselmiştir (Bulutay, 1998). Ayrıca, 1927 yılı nüfus sayımı verilerine göre ülkedeki toplam 65 bin işletmenin %43’ü tarım sektörüne aittir.

Cumhuriyet dönemi dış ticaretine genel olarak bakıldığında 1920’li ve 30’lu yıllarda tarımın ürünlerinin ihracat içerisindeki payı %80 civarındayken, sanayi ürünlerinin ihracat içerisindeki payı %8’ler civarındaydı. İthal edilen ürünleri genellikle sanayi, tekstil ve inşaat ürünleri oluşturmakta iken ihraç ürünlerini tütün, pamuk, afyon, fındık gibi tarım ürünleri oluşturmaktaydı. Bu dönemde ülkenin on yıllarca süren büyük savaşlardan çıkmış olması yanında dünya ülkelerini olumsuz etkileyen 1929 büyük ekonomik buhranı da göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde ülkede ihracatın ve ithalatın milli gelire oranının gayet düşük seviyelerde olduğu görülmektedir (sırasıyla %11 ve %14) (Tokgöz, 2004).

² TÜİK verilerine göre 1934 yılı nüfus verileri olmadığı için 1935 yılı nüfus verileri ile 1934 yılı et üretim verileri karşılaştırılmıştır. Verilere göre 1935 yılı toplam ülke nüfusu 16,158,018 iken 1934 yılı et üretimi miktarı 80,193,810 olarak gerçekleşmiştir. İlgili verilere aşağıdaki linklerden ulaşılabilir. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>, (erişim tarihi: 20.11.2023)

³ 2013 yılında çıkan büyükşehirlerdeki köylerin mahalleye çevrilmesi yasası ile büyükşehir sınırları içerisindeki köyler kırsal alan içine dâhil edilmemekte ve dolayısıyla bu köyler hakkında istatistiksel olarak bilgi elde edilememektedir. Büyükşehirler dışındaki iller göz önüne alındığında kırsal nüfus oranı günümüzde %6’lar civarındadır.

Kaynak: TÜİK, 1936

Şekil 1: Tarımsal üretim miktarları (ton) ve alanları (hektar)

2000'Lİ YILLAR TARIM SEKTÖRÜ VE TARIMSAL POLİTİKALAR

Çalışmanın bu bölümünde cumhuriyetin ilk dönemlerinde tarım sektöründeki gelişmeler ile bir kıyaslama oluşturması açısından günümüzde uygulanan tarımsal politikalara ve tarım alanları, tarımsal üretim ve gelir gibi genel tarımsal göstergelere değinilecektir. 2000’li yıllarda ülkede uygulanan tarımsal politikalara baktığımızda genel olarak bu politikaları Tarımsal Destekler, Tarımda Verimlilik, Gıda Güvenliği, Tarımsal Gelir ve Çevresel Tarım olmak üzere beş ana başlık altında toplayabiliriz. Burada bahsedilen politikalar dışında da ülkede spesifik mikro düzeydeki bölgelere uygulanan çeşitli politikalar da mevcuttur fakat burada değinilmeyecektir.

Türkiye genelinde uygulanan tarım politikaları içinde öne çıkan ilk yöntem Tarımsal Desteklerdir. Türkiye’de tarımsal desteklemeler, çiftçilerin gelirini artırmak, tarım sektörünü desteklemek ve gıda güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli programlar ve politikalar aracılığıyla uygulanmaktadır. Bu desteklemeler genellikle devlet tarafından çeşitli teşvik ve mali destekler şeklinde sağlanmaktadır. Ülkede uygulanan tarımsal desteklemeler çok çeşitli yöntemlerle çiftçilere sağlanmaktadır. Bunun ilk ve en yaygın tarım destekleme projeleridir. Türkiye, tarım sektörünü desteklemek amacıyla çeşitli projeleri uygulamaktadır. Bu projeler arasında modern tarım tekniklerinin benimsenmesini teşvik etmek, sulama altyapısını güçlendirmek ve tarımsal üretimi artırmak gibi hedefler bulunmaktadır. Bir başka tarımsal destek çeşidi fiyat desteğidir. Devlet, çiftçilere belirli bir gelir sağlama amacıyla belirli tarım ürünlerinin fiyatlarını belirli bir seviyenin altına düşmemesi için fiyat desteği sağlamaktadır. Tarım kredi kooperatifleri ile de tarım üreticisi ülkede desteklenmektedir Çiftçilere uygun faizli krediler sağlayan tarım kredi kooperatifleri, tarımsal üretimi desteklemek ve çiftçilere finansal destek sunmak amacıyla faaliyet göstermektedir. Bir başka yaygın tarımsal destek çeşidi ise doğrudan gelir desteğidir. Doğrudan gelir desteği, belirli tarım ürünleri ve belirli alanlarda faaliyet gösteren çiftçilere sağlanır. Bu destekler genellikle belirli bir ürün veya bölge üzerine odaklanır ve çiftçilerin belirli şartları yerine getirmelerini içerir. Örneğin, belirli bir tarım yöntemini benimsemek, belirli bir ürünü yetiştirmek veya belirli bir toprak alanına sahip olmak gibi şartlar aranabilir. Bu desteklemeler genellikle Avrupa Birliği'nin ortak tarım politikasına paralel olarak yapılmaktadır. Bunların yanı sıra devlet bitkisel üretim desteklemelerinde de bulunmaktadır. Bu desteklemeler, özellikle tahıl, baklagiller, yağlı tohumlar gibi bitkisel üretim alanlarını kapsar ve çiftçilere tohum, gübre, ilaç gibi girdi destekleri sağlar. Hayvancılık desteklemeleri ile de devlet hayvan üreticilerine süt, et ve diğer hayvansal ürünlerin üretimini teşvik etmek amacıyla çeşitli desteklemeler uygulamaktadır. Bu desteklemeler, hayvan başına ödemeler, yem desteği gibi çeşitli alanlarda gerçekleşebilir. Son olarak, devlet organik tarım desteği ile organik tarımın teşvik edilmesi amacıyla çeşitli desteklemelerde bulunmaktadır. Organik tarım yapan çiftçilere sertifikasyon süreçlerinde ve üretim aşamalarında destek sağlamaktadır.

Türkiye’de uygulanan tarım politikaları yöntemlerinden ikincisi Tarımda Verimliliği Artırma çabalarıdır. Şöyle ki, modern tarım tekniklerinin kullanımını teşvik etmek, sulama sistemlerini geliştirmek ve tarım arazilerinin etkili kullanımını sağlamak amacıyla devlet çeşitli projeler uygulamaktadır. Tarımda verimliliği artırma çabaları, modern tarım uygulamalarını benimsemek, teknolojiyi kullanmak, sürdürülebilir tarım yöntemlerine odaklanmak ve çiftçilere eğitim ve destek sağlamak gibi stratejileri içermektedir. Verimliliği artırmak, daha fazla ürün elde etmek, kaynakları daha etkin kullanmak ve tarım sektörünü daha sürdürülebilir hale getirmek anlamına gelir. Verimliliği artırma çabaları içerisinde en yaygın olanı tarımda modern tarım tekniklerinin kullanımınıdır. Traktörler, biçerdöverler, sulama sistemleri gibi modern tarım ekipmanları ve teknolojileri, tarım verimliliğini artırmak için kullanılır. Bu ekipmanlar, iş gücünü azaltabilir ve işlemleri daha hızlı gerçekleştirebilir. Bu geleneksel ekipmanlara ek olarak, sensörler, uydu görüntüleme, büyük veri analizi gibi dijital tarım teknolojileri, tarım süreçlerini izlemek ve optimize etmek için kullanılmakta ve bu teknolojiler, tarım verimliliğini artırmak ve doğal kaynakları daha etkin kullanmak için giderek daha önemli hale gelmektedir. Gübre ve ilaç kullanımı da tarımsal verimlilik açısından önem verilen bir diğer husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğru oranda gübre kullanımı, toprak besin içeriğini artırmakta, verimi yükseltmekte ve aynı zamanda zararlı organizmalarla mücadelede kullanılan güvenli tarım ilaçları da ürün kayıplarını önlemektedir. İleri sulama sistemleri de tarımda verimlilik açısından önem arz etmektedir. Su kaynaklarını daha etkin kullanmak için damla sulama,

yağmurlama gibi gelişmiş sulama sistemleri kullanılmakta ve suyun daha doğru bir şekilde dağıtılması sağlanmakta ve su tasarrufunu teşvik etmektedir. Tarımsal üretimde genetik gelişmeler ve hibrit tohumların kullanılması da verimliliği artırma çabaları arasında değerlendirilebilir. Tarım araştırmaları sonucu elde edilen hibrit tohumlar ve genetik olarak modifiye edilmiş bitkiler, daha dayanıklı ve verimli ürünler elde etmeyi amaçlamaktadır. Bunların yanında tarım eğitimi ve danışmanlık hizmetleri de tarımsal verimlilik için kaçınılmazdır. Çiftçilere modern tarım teknikleri, gübreleme stratejileri, hastalık ve zararlılarla mücadele yöntemleri gibi konularda eğitim verilmesi, üreticilerin bilgi düzeyini artırarak verimliliği artırmaktadır. Son olarak, sürdürülebilir tarım uygulamaları da tarımda verimlilik için uygulanan önemli politikalar arasında yer almaktadır. Toprağın uzun vadeli sağlığını ve verimliliğini sürdürmek amacıyla uygulanan organik tarım, agro-ekolojik tarım gibi sürdürülebilir tarım yöntemleri de verimliliği artırmayı hedeflemektedir. Bütün bu çabalar, tarım sektöründe daha verimli, sürdürülebilir ve rekabetçi bir yapı oluşturmayı amaçlamakta ancak, her bölgenin iklimi, toprak yapısı ve tarım pratiği farklı olduğundan, bu çabaların uygulanmasında bölgesel ve yerel ihtiyaçlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Tarımsal politikalardan üçüncüsünü Gıda Güvenliği Politikaları oluşturmaktadır. Tarım politikaları genellikle ülkenin gıda güvenliğini sağlamaya yöneliktir ve bunun için stratejik ürünlerin üretimi ve stoklanması gibi önlemler alınmaktadır. Gıda güvenliği, gıdaların güvenli bir şekilde üretilmesi, işlenmesi, taşınması ve tüketilmesi süreçlerinin sağlanması anlamına gelir. Türkiye'de, gıda güvenliği politikaları, çeşitli düzenlemeler, denetimler ve destek mekanizmalarını içerir. Bunlardan ilkinin üretim ve işleme standartları oluşturmaktadır. Türkiye, gıda üretiminde ve işlemede belirli standartları benimseyerek güvenli gıda üretimini sağlamaya çalışmaktadır. Bu standartlar, çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirilmesinden başlayarak, işleme tesislerinde ürünlerin işlenmesine kadar uzanan bir dizi aşamayı kapsar. Bir başka politika, tarım ilaçları ve gübre kullanımı denetimidir. Bu politika çerçevesinde çiftçilere belirli ürünler için uygun dozlarda tarım ilaçları kullanma konusunda rehberlik edilmekte ve tarım ilaçları ve gübrelerin güvenli ve etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla denetim mekanizmaları oluşturulmaktadır. Su ve toprak kalitesi denetimi de gıda güvenliği açısından uygulanan politikalar arasında yer alır. Tarım ürünlerinin yetiştirildiği su ve toprak kalitesi, gıda güvenliği açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, ülkede su ve toprak kalitesi düzenli olarak denetlenmektedir. Gıda güvenliği açısından uygulanan bir diğer politika ise hayvan sağlığı ve veteriner hizmetlerinden oluşmaktadır. Gıda güvenliği sadece bitkisel ürünlerle sınırlı değildir, aynı zamanda hayvan sağlığı da önemlidir. Türkiye'de veteriner hizmetleri ve hayvan sağlığı denetimi, et ve süt ürünlerinin güvenliği için önemli bir rol oynamaktadır. Bu politika altında Türkiye gıda güvenliği sorunlarının daha hızlı ve etkili bir şekilde çözülmesine yardımcı olmak için gıda ürünlerinin üretiminden tüketimine kadar olan süreçte izlenebilirlik sistemini oluşturmuştur. Bunlara ek olarak aynı amaç altında ülkede Gıda Denetim ve Kontrol Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Türkiye'de Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Gıda Denetim ve Kontrol Genel Müdürlüğü, gıda güvenliği politikalarını yönetmektedir. Bu genel müdürlük, çeşitli denetim ve kontrol faaliyetlerini yürüterek gıda güvenliğini sağlamaya odaklanmıştır. Son olarak, tarımda gıda güvenliği politikası çerçevesinde Risk Analizi ve Erken Uyarı Sistemi geliştirilmiştir. Gıda güvenliği risklerini değerlendirmek ve izlemek amacıyla risk analizi ve erken uyarı sistemleri kullanılmaktadır. Bu sistemler, potansiyel tehlikeleri belirleyerek önleyici tedbirler alınmasına yardımcı olur. Türkiye, ulusal ve uluslararası standartlara uygun olarak gıda güvenliği politikalarını sürekli olarak güncellemekte ve geliştirmektedir. Bu çabalar, sağlıklı ve güvenli gıda tedarikini sağlamak, halk sağlığını korumak ve tarım sektörünü sürdürülebilir bir şekilde yönetmek amacıyla yapılmaktadır.

Türkiye'de uygulanan ana tarım politikalarından dördüncüsünü Çiftçi Gelirini Artırmaya Yönelik Çabalar oluşturmaktadır. Devlet tarafından çiftçilerin adil gelir elde etmelerini sağlamak için pazarlama kooperatifleri ve fiyat destekleme mekanizmaları gibi çeşitli önlemler alınmaktadır. Türkiye'de çiftçi gelirini artırma çabaları, genellikle ekonomik ve sosyal değişkenlere göre revize edilir. Bu politikaların etkinliğini değerlendirmek ve iyileştirmek için devlet, çeşitli kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları işbirliği içinde çalışmaktadır. Tarım sektöründe faaliyetteki üreticilerin gelir

seviyelerini artırmak ana amacıyla uygulanan ilk politika fiyat desteklemeleridir. Devlet, belirli tarım ürünlerinde çiftçilere fiyat garantisi sağlayarak, ürünlerini belirli bir fiyat üzerinden satabilmelerini temin etmekte ve dolayısıyla çiftçilere gelirlerini koruma ve planlama olanağı tanımaktadır. Bunun yanı sıra gübre ve tohum desteği gibi uygulamalarla çiftçilere uygun fiyatlı gübre ve tohum temini ile üretim maliyetlerini azaltabilir ve verimliliği artırabilir ve çiftçilere daha rekabetçi olma fırsatı sunabilmektedir. Aynı zamanda tarım kredi kooperatifleri vasıtasıyla çiftçilere uygun faizli kredi imkânları sunarak maliyetleri azaltmaya ve üretimlerini finanse etmelerine yardımcı olmakta ve çiftçilerin daha geniş çaplı tarım projelerine katılmalarını sağlamaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere Türkiye, Avrupa Birliği'ne benzer şekilde tarımda doğrudan gelir desteği politikalarını benimsemiştir. Bu kapsamda çiftçilere belirli şartları yerine getirmeleri karşılığında doğrudan ödemeler yapılarak gelir güvencesi sağlanmaktadır. Bütün bunlara ek olarak, toprak reformları ve kadastro çalışmaları ile özellikle küçük ve orta ölçekli çiftçilere toprak sahibi olma imkânı tanıyarak gelir düzeylerini artırmayı hedeflemektedir. Kadastro çalışmaları ile toprak mülkiyeti konusundaki belirsizlikleri gidermeyi amaçlamaktadır. Tarımda üreticilerin gelirini artırmak için aynı zamanda pazarlama ve ticaret destekleri de verilmektedir. Çiftçilere ürünlerini daha iyi pazarlamaları ve ticaretle daha etkin olmaları için ilgili kurumlar aracılığıyla destek sağlanmaktadır. Pazarlama kooperatifleri ve tarım ürünleri borsaları gibi yapılar aracılığıyla çiftçilere pazarlama imkânları da sunulmaktadır. Son olarak, ülke tarımında faaliyet gösteren üreticilerin gelirlerini artırmak ve süreklilik sağlamak için devlet tarafından üreticilere tarım sigortaları yapılmakta ve eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilmektedir. Tarım sektörünü doğal afetler ve diğer risklere karşı korumak amacıyla tarım sigortaları teşvik edilmekte ve çiftçilere ürün kayıplarına karşı mali güvence sağlanmaktadır. Ayrıca, çiftçilere modern tarım teknikleri, su yönetimi, iklim değişikliği uyum stratejileri gibi konularda eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunularak, üretim verimliliğini ve dolayısıyla gelir düzeylerini artırmalarına destek olunmaktadır.

Çevre Dostu Tarım Politikaları Türkiye'de uygulanan beşinci ana tarım politikası başlığı altında değerlendirilebilir. Türkiye'de çevre dostu tarım politikaları, çevresel sürdürülebilirlik ve doğal kaynakların etkin kullanımı üzerine odaklanan bir dizi stratejiyi içermektedir. Bu politikalar, tarımın çevresel etkilerini azaltmayı, toprak ve su kaynaklarını korumayı, biyoçeşitliliği desteklemeyi ve çiftçilere daha sürdürülebilir tarım uygulamalarına geçiş için teşvik sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla uygulanan en önemli politika organik tarımın teşvik edilmesi amacıyla çeşitli desteklerin verilmesidir. Organik tarımın yaygınlaştırılması için ülkede çiftçilere mali destek, eğitim ve sertifikasyon süreçlerinde kolaylıklar sağlanmaktadır. Organik tarım yapan çiftçilere, üretim maliyetlerini karşılamak ve organik sertifikasyon sürecini geçmek için gerekli şartları yerine getirebilmeleri için destek ödemeleri yapılmaktadır. Ayrıca, çiftçilere organik tarım yapmaları için organik tarımın maliyetini karşılamak, organik tarımın yaygınlaşmasını teşvik etmek ve çiftçilerin organik üretim geçiş sürecini desteklemek amacıyla düşük faizli kredi imkânları sunulmaktadır. Çevre dostu tarım alanında uygulanan bir başka politika ise çevreye duyarlı tarım uygulamalarıdır. Türkiye, çiftçilere çevre dostu tarım uygulamalarını benimsemeleri için su yönetimi, erozyon kontrolü, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi konularda çiftçilere eğitim ve destek sağlamakta ve teşvikler sunmaktadır. Entegre zararlı yönetimi çevre dostu tarım amacıyla uygulanan bir başka politikayı oluşturmaktadır. Bu amaçla ülkede Zararlı organizmalarla mücadelede kimyasal kullanımını en aza indirmeyi amaçlayan entegre zararlı yönetimi politikaları uygulanmakta, biyolojik mücadele yöntemleri ve doğal düşmanların kullanımı teşvik edilmektedir. Tarımsal faaliyetlerde su kullanımı ve sulama politikaları çevre dostu tarımsal politikalar arasında yer almaktadır. Bu amaçla ülke tarımında su kaynaklarının etkin ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak amacıyla sulama politikaları geliştirilmekte ve su tasarruflu sulama sistemleri ve su kaynaklarının korunmasına yönelik tedbirler teşvik edilmektedir. Biyoçeşitlilik koruma projeleri de çevre dostu tarımsal politika olarak değerlendirilmektedir. Ülkedeki tarım alanlarında biyoçeşitliliği koruma projeleri desteklenerek çeşitli bitki ve hayvan türlerinin korunması amaçlanmakta ve agro-ekosistem çeşitliliğini artırmaya yönelik çalışmalara önem verilmektedir. Türkiye tarımında çevre dostu politikalar arasında enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kullanımı da yerini almaktadır. Çiftçilere enerji verimliliği önlemleri almaları ve yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmaları konusunda

teşvikler sunulmakta ve böylece çiftçilerin enerji maliyetlerini düşürmek ve çevresel etkileri azaltmak amaçlanmaktadır. Son olarak, çevre dostu tarım politikaları içerisinde toprak koruma ve verimlilik politikaları yerini almaktadır. Toprak erozyonunu önlemek, toprak verimliliğini artırmak ve kimyasal gübre kullanımını azaltmak amacıyla çeşitli toprak koruma politikaları ve projeleri uygulanmaktadır. Türkiye, özellikle erozyonla mücadele konusunda ağaçlandırma, mera rehabilite projeleri gibi çeşitli projeler ve programlar uygulayarak toprak kaybını önlenmeye çalışır. Erozyonun etkilerini değerlendirmek ve önlemler almak amacıyla toprak erozyonu izleme sistemleri ve haritaları oluşturulmakta, özellikle eğimli arazilerde teraslama, taş duvarlar, rüzgâr kırıcı ormanlar gibi kültürel mücadele uygulamaları sürdürülmektedir. Toprak verimliliği amacıyla, Türkiye'de çiftçilere toprak analizi yaptırılmaları ve toprak yönetimi konusunda bilgi edinmeleri teşvik edilmektedir. Ayrıca, toprak verimliliğini artırmak amacıyla organik madde miktarını artırmaya yönelik gübreleme stratejileri, münavebe sistemleri ve kapsamlı toprak işleme teknikleri gibi uygulamalar yapılmaktadır. Türkiye, çevre dostu tarım politikalarını benimseyerek tarım sektörünü daha sürdürülebilir hale getirmeye çalışmaktadır. Ancak, bu politikaların etkili bir şekilde uygulanabilmesi için çiftçilere yönelik eğitim, destek mekanizmaları ve izleme mekanizmalarının güçlendirilmesi önemlidir. Bu çerçevede, hem çevresel sürdürülebilirliği artırmak hem de çiftçilerin gelirini artırmak amacıyla çeşitli projeler ve politika önlemleri devam etmektedir.

Tablo 3: Tarla Bitkileri Alan (milyon hektar) ve Üretim (milyon ton), 2000-2022⁴

Yıllar	Tahıl Alan		Tahıl Üretim		Bakliyat Alan		Bakliyat Üretim		Sınai Alan		Sınai Üretim		Toplam Alan		Toplam Üretim	
		%		%		%		%		%		%		%		%
2000	13,96	0,83	32,25	0,53	1,32	0,08	1,18	0,02	1,46	0,09	27,39	0,45	16,74	60,82		
2001	13,91	0,83	29,57	0,57	1,32	0,08	1,33	0,03	1,45	0,09	20,83	0,40	16,68	51,72		
2002	13,79	0,83	30,83	0,54	1,36	0,08	1,51	0,03	1,49	0,09	24,88	0,43	16,64	57,22		
2003	13,41	0,84	30,81	0,58	1,26	0,08	1,44	0,03	1,39	0,09	20,76	0,39	16,06	53,00		
2004	13,83	0,85	34,15	0,60	1,23	0,07	1,45	0,03	1,30	0,08	21,42	0,38	16,36	57,02		
2005	13,89	0,85	36,47	0,61	1,18	0,07	1,43	0,02	1,19	0,07	22,33	0,37	16,26	60,23		
2006	13,04	0,85	34,64	0,60	1,12	0,07	1,43	0,02	1,23	0,08	21,71	0,38	15,39	57,79		
2007	12,40	0,85	29,26	0,58	1,06	0,07	1,26	0,03	1,11	0,08	19,49	0,39	14,57	50,01		
2008	11,99	0,85	29,29	0,56	0,97	0,07	0,86	0,02	1,09	0,08	22,51	0,43	14,05	52,65		
2009	12,07	0,87	33,58	0,57	0,80	0,06	1,10	0,02	1,04	0,07	24,32	0,41	13,90	59,00		
2010	12,10	0,86	32,77	0,55	0,82	0,06	1,24	0,02	1,11	0,08	25,34	0,43	14,03	59,35		
2011	11,90	0,86	35,20	0,58	0,78	0,06	1,13	0,02	1,14	0,08	24,01	0,40	13,82	60,34		
2012	11,29	0,86	33,38	0,59	0,77	0,06	1,19	0,02	1,07	0,08	22,44	0,39	13,14	57,00		
2013	11,54	0,86	37,49	0,60	0,81	0,06	1,15	0,02	1,00	0,07	23,35	0,38	13,34	61,98		
2014	11,73	0,87	32,71	0,57	0,74	0,06	1,04	0,02	1,01	0,07	23,68	0,41	13,48	57,43		
2015	11,71	0,87	38,64	0,61	0,69	0,05	1,08	0,02	1,02	0,08	23,55	0,37	13,42	63,26		
2016	11,47	0,87	35,28	0,55	0,72	0,05	1,08	0,02	1,01	0,08	27,37	0,43	13,20	63,73		
2017	11,11	0,85	36,13	0,54	0,79	0,06	1,16	0,02	1,11	0,09	29,16	0,44	13,01	66,46		
2018	10,90	0,85	34,41	0,57	0,89	0,07	1,23	0,02	1,08	0,08	25,06	0,41	12,87	60,69		
2019	10,77	0,84	34,40	0,56	0,90	0,07	1,23	0,02	1,10	0,09	26,20	0,42	12,77	61,83		
2020	11,14	0,86	37,19	0,53	0,87	0,07	1,30	0,02	1,00	0,08	31,32	0,45	13,01	69,80		
2021	11,14	0,85	31,87	0,54	0,91	0,07	1,06	0,02	1,04	0,08	26,37	0,44	13,09	59,30		
2022	11,20	0,85	38,67	0,59	0,91	0,07	1,31	0,02	1,08	0,08	25,50	0,39	13,18	65,48		

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

⁴ Tahıl ürünlerini buğday, arpa, mısır, çeltik, çavdar, yulaf, kaplıca, darı, kuşyemi mahlût, tritikale, sorgum ve karabuğday oluşturmaktadır. Bakliyat ürünleri bakla, bezelye, nohut, fasulye, mercimek, börülce, burçak, buy ve mürdümük bitkilerini kapsamaktadır.

Türkiye’de 2000-2022 yılları arası tarım sektöründeki değişimleri gösteren genel tarımsal göstergeler aşağıda Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6’da rapor edilmiştir. Tablo 3’e göre bu dönemde ülke genelinde tarla bitkileri üretim alanı yaklaşık 17 milyon hektardan 13 milyon hektara gerilemiş, fakat toplam tarla ürünlerinin üretim miktarı yaklaşık 61 milyon tondan 65 milyon tona yükselmiştir. Tahıl üretim alanları bu dönemde yaklaşık 14 milyon hektardan 11 milyon hektara gerilemiştir. Buna rağmen tahılın toplam tarla bitkileri içerisindeki payı %83’ten %86’ya yükselmiş ve aynı zamanda tahıl üretimi 32,2 milyon tondan 38,7 milyon tona artarak, cumhuriyetin ilk dönemlerinde olduğu gibi, ülkede en çok ekim ve üretimi yapılan tarım ürünü olmayı sürdürmüştür. Tahıl ürünü verimliliği (birim alandan alınan tahıl üretimine) bu dönemde önemli ölçüde artmıştır. 2000 yılında hektardan 2,3 ton tahıl ürünü alınırken 2022 yılında bu miktar 3,3 tona yükselmiştir. Tabloya göre incelenen dönemde Bakliyat üretim ve alanlarında da tahıl ürünlerine benzer gelişmeler görülmektedir. Bakliyat ürünlerindeki verimlilik ise bu dönemde hektar başına 900kg’dan 1500 kg’a yükselmiştir. Ancak, sınai bitkileri üretim alanları bu dönemde azalırken üretim miktarları da azalış göstermektedir. Sınai ürünlerindeki verimlilik ise hektar başına yaklaşık 19 tondan 24 tona yükselmiştir⁵.

Tablo 4 tarla bitkilerine ek olarak ülkedeki tarımsal faaliyetler amacıyla işlenen diğer tarımsal alanları⁶, buraları işlemek için gerekli tarımsal alet ve ekipmanları ve buradan elde edilen üretim miktarını göstermektedir. Tablo 4 ayrıca 2000’li yıllarda hayvancılığa yönelik gelişmeler hakkında da bilgiler sunmaktadır. Buna göre, 2000’li yıllarda ülke genelinde işlenen tarım alanlarında yaklaşık %10 civarında bir gerileme söz konusudur. Ancak bu alanlardan elde edilen toplam üretim miktarı yaklaşık %107 civarı artış göstermiştir. Dolayısıyla bu dönemde toplam işlenen tarım alanlarında elde edilen verim hektar başına 2,5 tondan 5,8 tona artarak %103 oranında artış göstermiştir. Verimlilikteki bu artışın temel nedenlerinden birisi Tablo 4’ün dördüncü sütununda gösterilen yüksek teknolojiye sahip traktör, ekim, hasat, gübreleme, ilaçlama ve sulama makineleri gibi tarım aletleri miktarındaki %40’ın üzerindeki artıştır. Verimlilikte ve tarım aletlerindeki değişim oranları birlikte incelendiğinde, tarım aletlerindeki %1’lik artışın tarımsal verimlilikteki yaklaşık %2,5’luk artışla istatistiksel olarak ilişkili olduğu söylenebilir.

Tablo 4’e göre bu dönemde kesilen hayvan sayısı ve bunlardan elde edilen et miktarı da ciddi miktarda artış göstermiştir. Buna göre, bu dönemde kesilen hayvan sayısı %170 civarında artarken elde edilen et miktarı %180 civarında artmıştır. Bu dönemde kesilen hayvan başına elde edilen et miktarı 42 kg’dan 66 kg’a yükselerek %57 artış göstermiştir. Nüfusa oranla et üretim değerlerine bakıldığında 2000’li yılların başında kişi başına düşen et üretimi 11,4 kg iken, dönem sonunda bu miktar 26 kg civarına yükselmiştir (%128). Benzer değişim süt üretiminde de gerçekleşerek üretim 2000 yılında yaklaşık 10 milyon tondan 2022 yılında 21,5 tona çıkarak %115 oranında artış göstermiştir.

Tablo 4: Bazı Tarımsal göstergeler, 2000-2022⁷

⁵ Sınai ürünleri pamuk, pancar, patates, keten, kenevir, susam, haşhaş, soğan ve sarımsak ürünlerinden oluşmaktadır. Özellikle pancar, patates, soğan gibi tahıl ve bakliyata kıyasla ağırlığı daha fazla olan ürünler sınai ürünlerinde hektardan alınan kg bazındaki verimin daha yüksek çıkmasını normalleştirmektedir. 2000-2022 arasında, pancar ürününün toplam sınai ürünleri üretimi içindeki payı %70-%75 civarındadır.

⁶ Toplam işlenen alan, tarla bitkilerini, nadas alanlarını, sebze üretim alanlarını, zeytin ve bağ gibi meyve ürünlerini içeren uzun ömürlü bitkilerin üretim alanlarını kapsamaktadır.

⁷ İşlenen tarım alanları, tarla veya bahçe olarak işlenen tarım alanlarını, nadasa bırakılan alanları, bağ, zeytin ve diğer uzun ömürlü bitkilerin alanlarını kapsamaktadır. Toplam üretim de bu alanlardan elde edilen ürünlerin toplam ağırlıklarını göstermektedir. Tarım aletleri sektörde kullanılan tüm tarımsal alet ve makineleri kapsamaktadır. Kesilen hayvan miktarını büyükbaş ve küçükbaş olarak kesilen çoğunluğunu sığır, dana, koyun ve keçi hayvanları oluşturmaktadır.

Yıllar	İşlenen Tarım Alanları (Hektar)	Toplam Üretim (Ton)	Tarım Aletleri (Adet)	Kesilen Hayvan (Adet)	Üretilen Et (Ton)	Üretilen Süt (Ton)
2000	26,38M	66,48M	.	.	.	9,79M
2001	26,35M	57,44M	.	18,46M	0,78M	9,50M
2002	26,58M	63,75M	.	17,56M	0,78M	8,41M
2003	26,03M	59,88M	8,64M	16,66M	0,76M	10,61M
2004	26,59M	70,48M	8,76M	16,19M	0,74M	10,68M
2005	26,61M	75,46M	8,84M	16,12M	0,74M	11,11M
2006	25,88M	77,18M	9,00M	16,10M	0,75M	11,95M
2007	24,89M	70,29M	9,14M	16,28M	0,80M	12,33M
2008	24,51M	74,38M	9,31M	16,35M	0,83M	12,24M
2009	24,29M	80,37M	9,34M	15,81M	0,85M	12,54M
2010	24,39M	90,58M	9,56M	14,89M	0,88M	13,54M
2011	23,61M	93,29M	9,73M	16,24M	0,97M	15,06M
2012	23,78M	92,92M	9,97M	17,04M	1,07M	17,40M
2013	23,81M	102,41M	10,12M	17,95M	1,10M	18,22M
2014	23,94M	99,44M	10,28M	19,22M	1,12M	18,63M
2015	23,93M	106,90M	10,42M	20,64M	1,19M	18,65M
2016	23,71M	107,86M	10,57M	21,65M	1,30M	18,49M
2017	23,35M	117,93M	10,82M	21,96M	1,44M	20,70M
2018	23,18M	115,05M	11,02M	23,40M	1,66M	22,12M
2019	23,10M	119,17M	11,19M	23,95M	1,74M	22,96M
2020	23,15M	131,93M	11,49M	25,35M	1,79M	23,50M
2021	23,47M	121,90M	11,87M	27,22M	1,95M	23,20M
2022	23,86M	137,42M	12,19M	33,22M	2,19M	21,56M

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler

Tablo 5 Türkiye’de 2000’li yıllarda tarımsal faaliyetler sonucu ortaya çıkan tarım sektörü Gayri Safi Yurtiçi Hasılasını (GSYH) ve kıyaslanması amacıyla ülkedeki toplam GSYH ve sanayi sektörüne ait GSYH’yi rapor etmektedir. Buna ek olarak, tarım sektöründe yaratılan gelir ile ilişkilendirmek üzere sektöre yönelik verilen finansal desteklemeler de tabloda yer almaktadır. Tabloya göre, incelenen dönemde tarımsal GSYH 18 kat artarak 54 milyar TL’den 972 milyar TL’ye yükselmiştir. Fakat tarımın ülkede toplam gelir içinde gelir yaratma oranı %9’lardan % 6’lara gerilemiştir. Diğer bir deyişle, bu dönemde tarım sektöründe bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değeri ülke içinde toplam üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerinin sadece % 6 ile %9’unu oluşturmaktadır. Aynı dönemde sanayi sektörünün gelir yaratma oranı 32 kat, tüm sektörlerin toplamını ifade eden toplam GSYH ise 25 kat artmıştır. Görüldüğü gibi sanayi sektörüne ve toplama kıyasla tarım sektörünün 2000’li yıllarda gelir yaratma oranı oldukça geride kalmış ve oransal olarak da gerilemiştir. Tarım sektöründe faaliyette bulunan üreticilere yönelik verilen alan bazlı desteklemeler, fark ödeme desteklemeleri ve hayvancılık faaliyetlerine yönelik verilen desteklemeleri içeren toplam tarımsal desteklemelerde nominal olarak ciddi miktarlarda artış göstermiştir. 2002 yılında sektöre verilen destekleme miktarı 22 milyon TL iken, 2020 yılında bu miktar yaklaşık 11 kat artarak 236 milyon TL’ye yükselmiştir. Tarımsal ve toplam GSYH ile kıyaslandığında 2004 yılında tarıma verilen destekler tarımsal GSYH’nin binde 6’sını, toplam GSYH’nin ise sadece on binde 6’sını oluşturmaktadır. 2020 yılında ise tarımsal desteklerin tarımsal GSYH’deki payı binde 7’ye yükselirken desteklerin toplam GSYH içindeki oranı on binde 4,6’ya gerilemiştir. Tüm bu istatistikler tarımsal desteklemelerin ülke genelinde ve tarım sektöründe yaratılan parasal değer içinde yok denecek kadar az yer kapladığını göstermektedir.

Tablo 5: Tarımsal Gelir ve Tarımsal Desteklemeler

Yıllar	Tarımsal GSYH (Milyar TL)	%	Sanayi GSYH (Milyar TL)	%	GSYH (Milyar TL)	Toplam Destek (Milyon TL)
2000	.	.	.	.	.	.
2001	.	.	.	.	.	.
2002	.	.	.	.	.	₺22,54
2003	.	.	.	.	.	₺41,91
2004	₺54,37	%9,327	₺146,34	%25,107	₺582,85	₺36,67
2005	₺62,35	%9,165	₺171,68	%25,237	₺680,28	₺45,66
2006	₺64,42	%8,095	₺207,17	%26,034	₺795,76	₺58,00
2007	₺66,20	%7,457	₺234,13	%26,374	₺887,71	₺66,67
2008	₺74,45	%7,425	₺262,20	%26,148	₺1.002,76	₺62,29
2009	₺81,23	%8,072	₺241,77	%24,024	₺1.006,37	₺50,84
2010	₺104,70	%8,967	₺285,96	%24,490	₺1.167,66	₺65,13
2011	₺114,84	%8,174	₺377,05	%26,838	₺1.404,93	₺84,46
2012	₺121,69	%7,695	₺421,45	%26,649	₺1.581,48	₺90,36
2013	₺121,73	%6,676	₺504,72	%27,680	₺1.823,43	₺101,90
2014	₺134,74	%6,557	₺577,77	%28,117	₺2.054,90	₺104,60
2015	₺161,47	%6,868	₺654,37	%27,834	₺2.350,94	₺112,90
2016	₺161,33	%6,142	₺737,62	%28,083	₺2.626,56	₺128,40
2017	₺189,23	%6,039	₺912,90	%29,132	₺3.133,70	₺145,30
2018	₺217,83	%5,792	₺1.107,23	%29,439	₺3.761,17	₺158,70
2019	₺276,42	%6,402	₺1.180,13	%27,332	₺4.317,81	₺187,60
2020	₺336,74	%6,670	₺1.414,90	%28,026	₺5.048,57	₺236,60
2021	₺401,54	%5,534	₺2.259,04	%31,133	₺7.256,14	.
2022	₺972,30	%6,477	₺4.697,75	%31,294	₺15.011,78	.

Kaynak: TÜİK, Tarım ve Orman Bakanlığı

Son olarak, Tablo 6 2002-2022 yılları arasında tarım sektörüne ait dış ticaret rakamlarını toplam dış ticaret rakamları ile birlikte sunmaktadır. Buna göre, incelenen dönemde tarımsal ithalat 1,7 milyar dolardan 14,7 milyar dolara yükselmiştir. Aynı dönemde tarımsal ihracat ise 1,7 milyar dolardan 7,7 milyar dolara yükselmiştir. Ancak, bu dönemin neredeyse tamamında tarımsal ihracat ve ithalat arasındaki fark ithalat lehine açılmış ve tarımsal ihracat, ithalatın sürekli gerisinde kalmıştır. Ülkede yapılan toplam dış ticaret içinde de tarımın payı giderek azalmıştır. 2002 yılında tarımsal ithalat toplam ithalatın yaklaşık %3,7'sine tekabül ederken, 2022 yılında tarımsal ithalat toplam ithalatın %4,1'ine karşılık gelmektedir. İhracatın toplam içindeki payı ise bu dönemde %5'lerden %3 civarına gerilemiştir. Dış ticaret rakamlarına genel olarak bakıldığında tarım sektörünün ülke dış ticaretine olumlu etkisinin giderek azaldığı söylenebilir.

Tablo 6: Tarım Sektörü Dış Ticaret (Milyar ABD Doları), 2002-2022

Yıl	Toplam İthalat	Toplam İhracat	Tarım İthalat	%	Tarım İhracat	%
2002	\$44,97	\$36,05	\$1,70	%3,780	\$1,75	%4,864
2003	\$61,17	\$47,25	\$2,53	%4,136	\$2,12	%4,488
2004	\$87,96	\$63,16	\$2,75	%3,129	\$2,54	%4,024
2005	\$102,00	\$73,47	\$2,79	%2,740	\$3,33	%4,531
2006	\$119,00	\$85,53	\$2,90	%2,436	\$3,48	%4,068
2007	\$147,00	\$107,00	\$4,64	%3,156	\$3,72	%3,478
2008	\$168,00	\$132,00	\$6,39	%3,805	\$3,94	%2,982
2009	\$122,00	\$102,00	\$4,59	%3,765	\$4,35	%4,262
2010	\$163,00	\$114,00	\$6,46	%3,961	\$4,93	%4,329
2011	\$207,00	\$135,00	\$8,90	%4,297	\$5,17	%3,827

2012	\$197,00	\$152,00	\$7,45	%3,780	\$5,19	%3,414
2013	\$260,82	\$161,48	\$7,79	%2,988	\$5,34	%3,306
2014	\$251,14	\$166,50	\$8,95	%3,563	\$5,71	%3,431
2015	\$213,62	\$150,98	\$7,50	%3,512	\$5,29	%3,506
2016	\$202,19	\$149,25	\$7,35	%3,633	\$5,69	%3,810
2017	\$238,72	\$164,49	\$9,37	%3,927	\$5,58	%3,392
2018	\$231,15	\$177,17	\$9,50	%4,109	\$5,85	%3,300
2019	\$210,35	\$180,83	\$9,84	%4,676	\$5,59	%3,090
2020	\$219,52	\$169,64	\$9,83	%4,480	\$5,96	%3,512
2021	\$271,43	\$225,21	\$12,08	%4,451	\$7,16	%3,177
2022	\$363,71	\$254,17	\$14,77	%4,061	\$7,77	%3,056

Kaynak: TÜİK.

SONUÇ

Türkiye'de Cumhuriyet dönemi ile 2000'li yıllar tarım sektörü uygulanan politikalar ve sektörel göstergeler açısından karşılaştırıldığında tarım sektörünün önemli değişimlere uğradığı görülmektedir. Bu çalışmanın ana amacı da ilelebet payidar kalacak bir ülkenin tarım sektörünün geleceğine geçmişi vasıtasıyla ışık tutmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda yapılan karşılaştırmalar, tarım sektöründeki evrimin genelini ve Türkiye'nin tarımsal yapıdaki dönüşümünü anlamamıza ve buna yönelik adımlar atılmasına yardımcı olmaktadır.

Genel olarak bakıldığında cumhuriyet döneminde tarımın önündeki en büyük problem verimlilik, ilaçlama, gübreleme değil toprak sahipliği ve dolayısıyla bu dönemde daha çok bu problemin çözümüne yönelik politikalar uygulandı. Bu dönemde yapılan toprak reformları sayesinde toprak mülkiyeti daha dengeli bir şekilde dağılmıştır. Küçük çiftçilerin toprak sahibi olma imkânları artmıştır. Bu dönemde tarım büyük ölçüde geleneksel yöntemlerle yapılmaktaydı. Tarım araçları genellikle el yapımıydı ve traktör gibi modern tarım makineleri yaygın değildi. Toprak mülkiyeti genellikle toprak ağalarının elindeydi. Köylüler küçük arazilere sahipti ve bu durum köylülerin gelir düzeyini etkileyen bir faktördü. Tarım faaliyetleri genellikle temel gıda ürünlerine odaklanmıştı. Bu dönemde, buğday, arpa, pamuk gibi ürünler ön plandaydı. Ürünler genellikle yerel pazarlarda satılır, büyük ölçüde yerel tüketim için üretilirdi. Pazarlama ve dağıtım süreçleri daha basitti. Son 20 yılda ise tarım sektöründe büyük teknolojik ilerlemeler yaşanmıştır. Modern tarım makineleri, otomatik sulama sistemleri, gübreleme teknikleri gibi teknolojik yenilikler kullanılmaktadır. 2000'li yıllarda tarım sektörü, daha geniş bir ürün yelpazesine ve modern tarım teknikleriyle faaliyet göstermektedir. Seracılık, modern hayvancılık gibi sektörlerde de gelişmeler yaşanmıştır. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler, tarım ürünlerinin pazarlanması ve dış ticaretin artmasına olanak tanımıştır. Tarım ürünleri artık uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek şekilde üretilmektedir. 2000'li yıllarda tarım politikalarında da değişiklikler yaşanmıştır. Destekleme politikaları, tarım sigortaları ve çeşitli teşviklerle çiftçilerin desteklenmeye çalışılması bu dönemin özelliklerindedir.

Çalışmada elde edilen bulgular Türkiye cumhuriyetinin birinci yüzyılımı geride bırakırken tarımsal açıdan bir tahıl ülkesi olma özelliğini sürdürdüğünü göstermektedir. Tahıl incelenen her iki dönemde de tarla bitkileri içerisinde en çok ekimi ve üretimi yapılan tarımsal ürün olma özelliğini sürdürmektedir. Oransal açıdan da bakıldığında tahılın ekim ve üretim oranı son yüzyılda ülkede neredeyse hiç değişiklik göstermemiştir. Ancak, hektar başına tahıl üretim verimliliği cumhuriyet döneminde 600kg ile 900 kg arasında değişiklik gösterirken, teknolojiyle gelişen sulama sistemleri ve tarım aletleri sonucu 2000'li yıllarda bu oran 2 buçuk ton ile 3 buçuk ton arasında değişmektedir. Her iki dönem karşılaştırıldığında bakliyat ürünleri üretim alanı ve miktarı toplam tarla bitkileri içerisinde ciddi miktarlarda gerilemiş (ortalama %5'lerden %1'in altına gerilemiştir) fakat verimliliğinde diğer tarla ürünlerine kıyasla çok fazla değişiklik gözlemlenmemiştir (ortalama hektar başına 500 kg'dan 1300 kg' yükselmiştir). Ancak, sınav ürünlerinin verimliliği hektar başına bir tonun altındayken günümüzde ortalama 21 ton civarındadır. Sınav ürünlerindeki bu önemli değişimin ana kaynağını tarla bitkileri içerisinde birim alandan alınan en ağır ürün olma özelliğine sahip pancar

bitkisinin üretimindeki değişiklik oluşturmaktadır. 1928 yılında tarla bitkileri arasında pancarın üretim içindeki payı ortalama %30 iken, 2000’li yıllarda bu oran %70’ler civarına çıkmıştır. Örneğin, cumhuriyetin ilk yıllarında, 1928-1934 arası, ortalama pancar üretim miktarı yaklaşık 120 bin ton iken 2000’li yıllarda bu miktar yaklaşık 17 milyon ton civarındadır.

Tarla bitkilerine ek olarak, ülkede toplam işlenen tarım alanları miktarı cumhuriyet dönemine kıyasla yaklaşık ortalama 11.6 milyon hektardan yaklaşık ortalama 25 milyon hektara ulaşmıştır. Bu alanlardaki üretim miktarı ise yaklaşık 8 milyon tondan ortalama 92 milyon tona yükselmiştir. Ortalama verimlilik ise hektar başına 700 kg’dan 3700 kg’ ulaşmıştır. Ülkede kişi başına düşen tarımsal üretim alanı cumhuriyet döneminde yaklaşık 0,7 hektar (7 dönüm) iken, 2000’li yıllarda ortalama 0,3 hektara gerilemiştir. Fakat verimlilikteki ciddi artış sonucu aynı dönemde kişi başına düşen tarım ürünü miktarı yaklaşık 0,5 kg’dan ortalama 1,3 kg’a yükselmiştir. Hayvancılık alanında da Türkiye bu yüzyılda önemli gelişmeler kaydetmiştir. Cumhuriyetin ilk yılları ile kıyaslandığında kesilen hayvan başına elde edilen et miktarı yaklaşık 25 kg’dan ortalama 57 kg’a yükselmiş, kişi başına düşen et üretimi ise 4,9 kg’dan 12,5 kg’a yükselmiştir.

Tarımsal gelir açısından bakıldığında tarımın ülke ekonomisinde yaratılan parasal değer içindeki payı da giderek azalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaratılan her bir 100 liranın yaklaşık 45 lirası tarım sektörüne aitken, 2000’li yıllarda yaratılan her 100 TL’nin ortalama sadece 7.5 TL’si tarım sektörüne aittir. Her ne kadar 2000’li yıllarda devlet tarafından tarım sektörüne yönelik verilen desteklemeler önemli oranlarda artsa da bu desteklemelerin toplam gelir içindeki payı yok denecek kadar azdır. Son olarak, çalışmada incelenen tarımsal göstergeler 2000’li yıllarda tarımın dış ticaret içindeki payı ithalat açısından artarken ihracat açısından azalmıştır. Dolayısıyla, tarımın ülke ekonomisine olumlu etkisinin bu dönemde azaldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Kaynakça

Aruoba, Ç. (1982). *Cumhuriyet’in Kuruluş Yıllarında Türkiye’nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*. Ankara: AÜ SBF Yayınları.

Aydemir, Ş. S. (1999). *İkinci Adam C. I*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Barkan, Ö. L. (1946). Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Zirai Reformun Ana Meseleleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 6(1-2): 54-145.

Boratav, K. (1998). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1980)*. Ankara: Gerçek Yayınevi.

Boratav, K. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Bulutay, T. (1998). *Türkiye’de tarımsal yapı ve istihdam. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Ceylan, O. (2018). İkinci Dünya Savaşı ve Tarım Ekonomisi: Edirne Vilayeti Örneği 1939-1945. *Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 12-14 Nisan 2018, Şanlıurfa, Türkiye.

Güran, T. (1997). *Osmanlı dönemi tarım istatistikleri 1909, 1913 ve 1914 (Vol. 3)*. Ankara: TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Karabağ, H. (2017). Osmanlı'nın Tarımsal Mirası ve Erken Cumhuriyet Döneminde Kırsal Kesimin Kalkınmasına Yönelik Çalışmalar (Bursa Örneğinde). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(32): 225-257.

Kayıran, M. ve Metintaş, M. Y. (2021). Türkiye'nin Tarım Politikaları (1918-1938). *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1): 115-131.

Temel, M. (2010). Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24): 1-33.

Tokgöz E. (2004). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Turp, M. (2018). Demokrat Parti Döneminde Tarım Alanında Yapılan Kanuni Düzenlemeler (1950-1960). *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 12-14 Nisan 2018, Şanlıurfa, Türkiye.

TÜİK, (1936). Tarım İstatistikleri Raporu, 1928-1934. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü. Ulus Basımevi, No:78.

Yedek, Ş. & Sertel, S. (2018). Toprak Reformu ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Uygulamalarının Türk Tarımına Etkisi. *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 12-14 Nisan 2018, Şanlıurfa, Türkiye.

Yiğit, A. A. (2019). Toprak ve Tarım Reformu Kanunu ve Pilot İl Olarak Urfa'da Uygulanması (1973-1978). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 123(242): 35-48.

MALATYA'DA NÜFUSUNU YİTİREN KIRSAL YERLEŞMELER VE KORUNMASI İÇİN BİR YÖNTEM: TURİZM¹

Prof. Dr. Süheyla Balcı Akova² Dr. İrfan Tapan³

ÖZET

Genel olarak doğal şartlara uygun yerleşme ve mesken şekline sahip, ekonomik faaliyetleri esas itibarıyla doğal kaynakların kullanımına dayanan, şehirlere göre daha az nüfuslu olan, kendine özgü yönetim ve sosyal kültüre sahip olan yerler kırsal alanlardır. Kırsal alanları terk eden nüfus, istihdamın daha fazla olduğuna inandığı büyük şehirlere taşınmaktadır. Bu hareketi azaltmak için kırdan göçü durdurmak büyük önem kazanmaktadır. Türkiye'de 1950'li yıllardan sonra tarımda yaşanan yoğun makineleşme hareketleri ve şehirde hızla gelişen sanayileşme faaliyetlerine bağlı olarak kırsal yerleşmeler nüfuslarını kaybetmeye başlamışlardır. Bu durum zamanla bazı yerleşmelerin nüfusunu yitirerek hayalet köylere dönüşmesine neden olmuştur. Gelişmiş ülkelerde nüfusunu yitirmiş olan bu köylerden etkin bir biçimde yararlanılması için çeşitli yöntemlere başvurulmaktadır. Bu kırsal yerleşmelerin tekrar kazanılması için uygulanan yöntemlerden bir tanesi de köylere yönelik uygulanan "Kırsal Turizm" faaliyetleridir. Hazırlanan bu çalışma kapsamında Malatya kırsalında nüfusunu yitirmiş ve 2022 yılında toplam nüfusu 50 kişinin altına inmiş olan toplam 38 köy tespit edilerek, bu köylerin bulunduğu kırsal alanlarda saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan bu çalışmada Malatya ilinde nüfusunu yitirmiş olan bu köylerin Cumhuriyet tarihi boyunca yaşadığı nüfus değişimleri, köylerden gerçekleşen göç hareketleri, bu göçlerin nedenlerine değinilmiştir. Bununla birlikte nüfusunu yitirmiş köylerden etkin bir biçimde yararlanılmasında turizm faaliyetlerinin önemi ve araştırmaya konu olan bu köylerin turizm potansiyelleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Kırsal Yerleşmeler, Nüfusunu Yitiren Köyler, Turizm

A METHOD TO PROTECT RURAL SETTLEMENTS IN MALATYA: TOURIS

ABSTRACT

In general, rural areas are places that have a settlement and dwelling style suitable for natural conditions, whose economic activities are mainly based on the use of natural resources, have a low population, and have a unique management and social culture. The population leaving rural areas goes to big cities and overcrowded areas where they believe there is more employment. In order to reduce this movement, it is of great importance to stop migration from rural areas. In Turkey, rural settlements began to lose their population due to the intense mechanization movements in agriculture after the 1950s and the rapidly developing industrialization activities in the city. Over time, this situation caused some settlements to lose their population and turn into ghost villages. In developed countries, various methods are used to effectively benefit from these villages that have lost their population. One of the methods used to regain these rural settlements is the "Rural Tourism" activities implemented for the villages. Within the scope of this study, a total of 38 villages in rural Malatya, which lost their population and whose total population decreased below 50 people in 2022, were identified and field studies were carried out in the rural areas where these villages are located. In this study, the population changes experienced by these villages that have lost their population in Malatya province throughout the history of the Republic, the migration movements from the villages and the reasons for these migrations are discussed. In

¹ Çalışmanın Sunumunun Yapıldığı Konferans: 3. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi. KONGRE TARİHİ 21 Haziran - 24 Haziran 2023. KONGRE ŞEHRİ İstanbul, Türkiye. KONGRE YERİ: İstanbul Üniversitesi.

² Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi/Coğrafya Bölümü, İstanbul, Türkiye, balova@istanbul.edu.tr
ORCID: . 0000-0002-3746-4111

³ Doktor, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, nafrinapat.1989@gmail.com ORCID:0000-0003-2925-9772

addition, the importance of tourism activities in effectively benefiting from villages that have lost their population and the tourism potential of these villages that are the subject of the research are emphasized.

Keywords: Malatya, Rural Settlements, Depopulated Villages, Tourism

GİRİŞ

Kırsal alanlar genel olarak doğal şartlara uygun yerleşme ve mesken şekline sahip, ekonomik faaliyetleri esas itibariyle doğal kaynakların kullanımına dayanan, kendine özgü yönetim ve sosyal kültürü olan az nüfuslu alanlardır. 1900'lü yılların başında dünya nüfusu 1.5 ile 1.6 milyar arasında (Carr-Saunders, 1964) iken Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)'na 2023 yılında dünya nüfusu 8 milyar 10 milyon kişiye ulaşmıştır (UNFPA, 2023). Dünya genelinde yıllar itibariyle kırsal nüfus artışı genel nüfus artışından daha düşüktür. 2017 yılı itibariyle dünyada 3 milyar 773 milyon (%45) insan kırsal alanlarda yaşamaya devam etmiştir (TZOB, 2017). Dünya genelinde olduğu gibi kırsal nüfus miktarı her gelişmişlik düzeyinde ülke gruplarında azalmıştır. Kırsal alanlar önemli nüfus üretim alanları olmakla birlikte sürekli nüfus kaybetmektedirler. Kırsal alanları terk eden nüfus, istihdamın daha fazla olduğuna inandığı büyük şehirlere, aşırı kalabalık bölgelere gitmektedir. Bu hareketi azaltmak için kırdan göçü durdurmak büyük önem kazanmaktadır. Türkiye'de de kırsal nüfus miktarı her geçen yıl biraz daha azalmaktadır. Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin 2017 yılındaki raporuna göre Türkiye 2017 yılında dünya genelindeki ülkeler arasında, toplam kırsal nüfus kaybında dünyada 9'ncü, kırsal nüfus oranı azalmasında 27'nci olmuştur (TZOB, 2017).

Dünya genelinde yaşayan yoksul insanların dörtte üçünden fazlası kırsal alanda yaşamaktadır ve bunların çoğu geçimlerini tarımsal faaliyetlerden sağlamaktadır. Bunların çoğunun hayatları güvence altında değildir. Özellikle gençler, arazi ve kredinin yanı sıra piyasalar ve kuruluşlar da dâhil olmak üzere üretken kaynaklara sınırlı erişimleri nedeniyle üretken ve kazançlı işlere erişimde ek dezavantajlarla karşı karşıyadır. Bu dezavantajlar beraberinde gerek kırsal alanlarda gerekse şehirlere büyük sıkıntılar yaratan göçleri getirmektedir. Bu sebeple kırsal ekonomileri canlandırmak, yeni istihdam alanlarını tanıtmak ve kırsal alanlarda iyi ve nitelikli istihdam alanları oluşturmak, geliştirmek çok önemlidir. Tarım, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık ve diğer doğal kaynakların yönetimi, tarıma bağlı ve tarım dışı yatırımların teşviki ve bu doğrultuda politikaların geliştirilmesi ve dolayısıyla istihdamın oluşturulması ve geliştirilmesi önem kazanmaktadır (Akova, 2022).

Kırsalın boşalması süreci, yüzyıllarca süren bir birikimin eseri olan kırsal yerleşmelerin zaman içinde bakımsız kalarak yok olmasına neden olmuştur. Dünyanın pek çok bölgesinde nüfusunu yitiren kırsal yerleşim alanları yani köyler bulunmaktadır. Bu köylerin boşalmasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. Etkili olan bu faktörleri ekonomik kaynaklı faktörler, siyasi kaynaklı faktörler ve doğal faktörler olmak üzere üçe ayırmak mümkündür. Ekonomik kaynaklı sebepler; köyde iş olanaklarının kısıtlı olması veya tarımsal faaliyetler için uygun fiziki ve beşeri şartların yetersizliği sonucu bazı köyler zamanla nüfuslarını kaybederek birer hayalet köy halini almaktadırlar. Örneğin, Portekiz'deki Broas Köyü (Filipe ve Mascarenhas, 2011:35) ve İspanya'nın Torrecilla Del Ducadu Köyü (Güler, 2016:68) ekonomik nedenlerle nüfuslarını kaybetmişlerdir. Siyasi sebeplere bağlı olarak ise genellikle savaş veya terör kaynaklı bir nedenden dolayı köyün tamamı güvenlik gerekçesiyle boşaltılmaktadır. Örneğin, İngiltere'nin Tyneham Köyü savaş sebebiyle boşaltılırken (Güler, 2016:69), Gürcistan'ın Shatili Köyü siyasi sebeplerle nüfusunu yitirmiştir (Güler, 2016:71). Doğal sebeplerden dolayı nüfusunu yitiren köyler ise deprem, heyelan, volkanik patlama, sel veya çığ gibi doğal afetlere bağlı olarak boşaltılan köylerdir. Örneğin, İtalya'nın Roghudi Köyü sel ve heyelan nedeniyle (Figlia, 2010:8), Yunanistan'ın Farsa Köyü ise deprem nedeniyle nüfusunu yitirmiştir (Huxford vd, 2009:16). Dünya üzerinde farklı sebeplerle de nüfusunu yitirmiş olan pek çok kırsal yerleşim alanı bulunmaktadır. Örneğin, Almanya'nın Immerath Köyü linyit kömürünün çıkarılmak istenmesi nedeniyle kamulaştırılarak boşaltılmıştır (Güler, 2016:70). Türkiye'de de buna benzer sebeplerle boşalmış veya nüfusu azalmış olan pek çok köy bulunmaktadır. Örneğin Artvin'in Pırnallı Köyü (Bayram, 2005:124) ile Antalya'nın Sarıhacılar Köyü ekonomik kaynaklı sebeplerden dolayı nüfusunu yitirirken (Duran ve Kaya, 2001:58), Hakkâri'nin Akçadam Köyü (DHA, 2015) ve

Muğla'nın Kayaköy'ü ise eski gayri Müslimlerin köyden ayrılması nedeniyle boşalmıştır. Yunanistan'dan getirilen Türk nüfusu; altında ahır, üstünde tek göz oda olan evlerde ve su sıkıntısının olduğu Kayaköy'de yaşayamamış, birkaç aile dışında tamamı aldıkları evleri, devlete geri verip başka yerlere göç etmiştir. Bazı aileler ise ovada yeni bir yerleşim yeri kurmuşlardır. İkinci kez boşalan evlere bir daha kimse yerleşmemiş, bu nedenle Kayaköy içinde kimsenin yaşamadığı hayalet bir yerleşim yeri durumunda kalmıştır (Bozyiğit ve Tapur, 2010:371).

Çeşitli sebeplere bağlı olarak nüfuslarını yitirmiş olan kırsal alanların sahip olduğu tarihi ve kültürel değerleri ile kırsal mimarisinin korunması için çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Kırsal yerleşmeler ve kırsal mimarinin korunmasına yönelik olarak gerçekleştirilen ilk uygulama, nüfusunu yitirmiş bölgelerde bulunan köy evlerinin taşınarak başka bir alanda açık havada sergilenmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Dünyada bu alanda yapılan ilk açık hava müzesi köyü "İsveç'in Stockholm şehrinde bulunan Skansen Açık Hava Müzesi'dir" (Zippelius, 1974:239, Vitovec, 2013:7). Açık hava müzelerinde geleneksel köy yaşamının ziyaretçilere yaşayarak aktarılması amaçlanmaktadır. Köy yaşamına ait geleneksel evler ve ev içi yaşam birebir canlandırılmakta, günlük yaşam içerisinde yer alan tarım ve hayvancılık işleri, mutfak ve beslenme kültürü, evlilik vb. gelenekler, bazı masal, atasözleri deyimler gibi sözlü anlatım unsurları, başta dokumacılık olmak üzere birçok el sanatı müze bünyesinde aktif şekilde sunulmaktadır. Genellikle bir anlatıcı nezaretinde gezilen müze alanında ziyaretçilerin bazıları dokuma yapma imkânı bulurken, bazıları kendi bildiği bir masalı diğer ziyaretçilerle paylaşmakta, bazıları da köy yaşamında günlük işleri deneyimleyebilmektedir (Altınbaş ve Etikan, 2021:25). Ülkemizde açık hava müzeciliğine Muğla Kayaköy ve Ankara Altınköy köyleri örnek verilebilir. Ancak zaman içinde bu yöntemin doğru bir uygulama olmadığı, kırsal mimari ve yerleşmelerin korunmasının ancak doğal ortamlarında gerçekleştirileceği fikri benimsenmeye başlanmıştır. Bu durum açık hava müzesi uygulamasının yerini köylerin bulunduğu ortamda müzeleştirme şeklinde korunması yöntemi, köylerde turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi yöntemi ve nüfusunu yitirmiş olan bu köylerin tekrar yerleşime kazandırılması yöntemleri önem kazanmıştır.

Nüfusunu kaybetmiş kırsal yerleşimlerdeki kültür varlıklarının korunması için olası senaryolardan biri de bu yerleşimlerin kısmen ya da bütünüyle turizm aktivitelerine uygun şekilde yeniden aktifleştirilmesidir (Güler, 2016:95). Turizm; bir turistin bir turizm bölgesini tercih etmesini ve turizm bölgesi olarak devam etmesini belirleyen çekicilikler ve destek hizmetleri olabildiği gibi turistlerin sürekli yaşadıkları bölge dışında kaldıkları süre içinde satın aldıkları, kiraladıkları veya satın almak ya da kiralamak isteğinde buldukları mal ve hizmetler ile yaşadıkları anıların bütünü olarak da açıklanabilir (Akova ve Şahin, 2019:814). Turizm, yarattığı ekonomik kaynak ve ülke politikaları üzerindeki etkileri nedeniyle, giderek artan bir şekilde doğal ve kültürel mirasın korunması için olumlu bir güç olarak değerlendirilmektedir. Birçok ülkenin ekonomisinin temel bileşeni haline gelen turizm, iyi yönetildiğinde gelişme için önemli bir etken olarak kullanılabilir (ICOMOS, 1999). Alternatif tatil arayışlarının giderek yoğunlaştığı günümüzde sahip oldukları doğal ve kültürel zenginlikleriyle kırsal alanlar giderek daha fazla ilgi görmektedir. Son yıllarda özellikle büyük kentlerde yaşayan eğitim seviyesi yüksek kesimlerin, kentin stresli yaşamından uzaklaşmak amacıyla hafta sonlarında ya da senelik izinlerinde tatillerini doğa ile iç-içe olan kırsal alanlarda geçirme taleplerinin arttığı görülmektedir (Güler, 2016:96). Kırsal alanlara turizm ve rekreasyon amaçlı ziyaretlerin artış göstermesi; eğitim seviyesinin yükselmesi, kültürel mirasa duyulan ilginin ve boş zamanların artması, ulaşım ve iletişimin gelişmesi, sağlıklı olma bilincinin artması, özel yemeklere artan ilgi, ekolojik yaşam bilincinin artması, yaşlı ama aktif nüfusun artması, kent nüfusunun kırsal kökenli olması ve kırsal alanlarda turizmin bir kalkınma aracı olarak görülmesi gibi faktörlere bağlanmaktadır (OECD, 1994:19-22, Ahipaşaoğlu ve Çeltek, 2006:22). Nüfusunu yitirmiş olan kırsal bölgelerdeki yerleşmelerin korunması ve tekrar kazanılması için turizm faaliyetlerinin önemi büyüktür. Bu yüzden bu alanların doğal özellikleri ile kırsal mimarisinin özgün halinin korunarak sürdürülebilir bir şekilde turizme kazandırılması, nüfusunu yitirmiş veya hızla nüfus kaybeden kırsal bir alanda nüfusun yeniden canlanması sağlayabilir. Bunun için kırsal alanların; peyzajının, mimarisinin, doğal görünüşünün, tarımsal faaliyetlerinin, geleneksel

değerlerin ve kültürlerinin korunması turistik aktivitelerin çeşitlenmesi ve gelişmesinde önemli bir yeri vardır. Bu yüzden nüfusunu yitirmiş olan kırsal alanların korunması ve tekrar kazanılmasında turizmin bir araç olduğu bilinciyle hareket edilmelidir. Nüfusunu yitirmiş olan kırsal alanlarda sürdürülebilir bir şekilde turizm yoluyla yararlanmanın pek çok yolu vardır. Bunlar arasında doğa tatil ve yürüyüşleri, alışveriş, kayak, atlı doğa gezileri, macera gezileri, rafting, tırmanış, termal turizm, oryantiring, trekking, hiking, agro-turizm, avcılık, balıkçılık, sanat, tarih ve etnik geziler sayılabilir (Bramwell ve Lane, 1994). Ayrıca bunlara ek olarak yine kırsal alanlarda kano, kayaklı koşu, kuş gözlemciliği, fotoğrafçılık, bisiklet sürme, köy turları, kır festivalleri, nehir ve göl balıkçılığı gibi turistik aktiviteler de gerçekleştirilebilir.

Malatya kırsalında gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda nüfusunu yitiren köyler tespit edilmiştir. Buna göre; Arapgir ilçesinde Pirali, Serge, Çimen, Taşdibek, Çaybaşı, Sağılıuşağı ve Selamlı köyleri, Arguvan ilçesinde Bozan, Koçak, Yüreктаşı, Doydum, Yeniköy ve Kışla köyleri, Battalgazi ilçesinde Sevildağ Köyü, Hekimhan'da Karşılılar, Kavacık, Dikili ve Bahçedamı köyleri, Darende ilçesinde Kavakköy, Kuzpınar, Hacolar, Kerimli ve Yarımca köyleri, Doğanyol ilçesinde Akkent, Behramlı, Poyraz, Ulutaş, Yeşilköy ve Yalınca köyleri, Yeşilyurt ilçesinde Işıklı (Budalauşağı) Köyü, Kale ilçesinde Uyanık Köyü, Yazıhan ilçesinde Koşar Köyü, Pütürge ilçesinde ise Çukuroymağı, Erdemler, Yediyol, Koçköy, Esenlik ve Çamlıdere köylerinin nüfusunu yitiren köyler olduğu sonucuna varılmıştır. Bu köylerin nüfus kaybetmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Pirali Köyü'nün nüfusunu kaybetmesinde tarım alanları ve su kaynaklarının kısıtlı olması etkili olurken, benzer şekilde Kışla Köyü, Doydum Köyü, Yarımca Köyü ile Yeniköy'ün nüfusunu yitirmesinde de köydeki su kaynaklarının yetersiz olması etkili olmuştur. Serge Köyü eski bir yerleşim yeri olup, tarihi öneme sahip bir köydür. Serge Köyü, tarihi İpek Yolu üzerinde kurulduğu için geçmişte önemli bir ticaret alanı olmuştur. Köyün nüfusunu yitirmesinde 1915 yılında Ermeni nüfusun bölgeden ayrılması, küçük atölyelerin önemini kaybetmesi ve İpek Yolu'nun eski önemini yitirmesi en önemli faktörlerdir. Bu durum köyün nüfusunu yitirerek birer hayalet köye dönüşmesine neden olmuştur. Bahçedamı Köyü ile Karşılılar Köyünde köydeki iş olanaklarının kısıtlı olması göçün gerçekleşmesinde etkili olan faktördür. Işıklı Köyü'nün nüfusunu yitirmesinde ise bu köyün çevresinde yer alan beş köyün Köy-Kent Projesi kapsamında birleştirilerek yeni bir köyün oluşturulmasıyla birlikte köyün nüfus kaybetmeye başlamıştır. Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda bu köylerin genel olarak 1970'li yıllardan sonra nüfusunu kaybetmeye başladıkları ve günümüzde ise bazılarının tamamen terk edildiği tespit edilmiştir.

1. AMAÇ VE KAPSAM

Kırsal bölgelerde yer alan ve çeşitli nedenlerle boşaltılmış veya nüfusunu yitirmiş köylerin turizme kazandırılması ve buna bağlı olarak köyde tekrar iskâna açılarak sürdürülebilir bir şekilde kırsal planlamanın gerçekleşmesini sağlamak için Dünya'da ve Türkiye'de çok sayıda köy çeşitli şekilde turizme kazandırılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde özellikle ülkemizde nüfusunu yitirmiş olan kırsal yerleşmelerin durumu ve turizme kazandırılma gibi konularda çok az çalışmanın gerçekleştirildiği ve bu konu ile alakalı olarak çalışmaların çok yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Bu durumun tespit edilmesiyle birlikte Malatya ilinde nüfusunu yitirmiş olan kırsal yerleşmelerin güncel durumunun tespit edilmesi amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır. Nüfusunu yitirmiş köylerin turizm sayesinde tekrar kazanılması yöntemi Malatya ilinde de uygulanmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı Malatya ilinde nüfusunu yitirmiş olan köylerin tespit edilmesi, bu köylerin Cumhuriyet tarihi boyunca yaşadığı nüfus değişimi, köylerden gerçekleşen göç hareketleri ve nedenlerini açığa çıkarmaktır. Bununla birlikte bu ilde nüfusunu yitirmiş olan köylerin turizm potansiyeli ve turizme kazandırılması için gerçekleştirilen çalışmaları da araştırmaktır. Ayrıca nüfusunu yitirmiş olan köylerde kırsal mimaride oluşan değişim ve dönüşüm hareketleri ile terk edilmiş kırsal meskenlerin güncel durumları da tespit edilerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmanın kapsama alanı Malatya ilinin Pirali, Serge, Doydum, Yeniköy, Kışla, Bahçedamı, Karşılılar, Yarımca, Çukuroymağı, Işıklı, Çimen, Çaybaşı, Sağılıuşağı, Selamlı, Bozan, Koçak, Yüreктаşı, Sevildağ, Kavakköy, Kuzpınar,

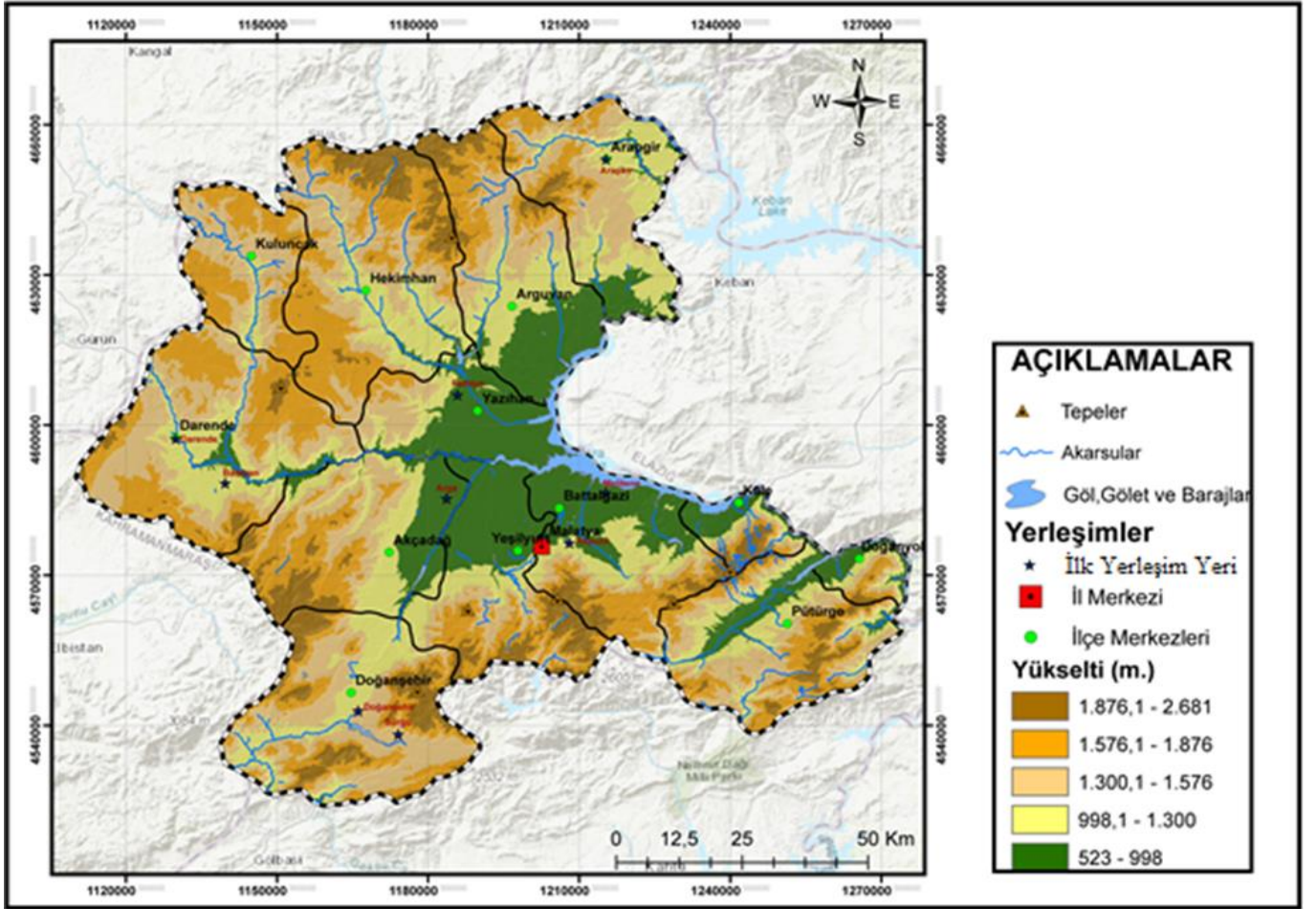
Hacolar, Kerimli, Akkent, Behramlı, Poyraz, Ulutaş, Yalınca, Yeşilköy, Kavacık, Dikili, Uyanık, Erdemler, Yediyol, Koçköy, Esenlik, Çamlıdere ve Koşar köyleridir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Hazırlanan çalışmanın metodolojisini nitel araştırma yöntemi oluşturmaktadır. Bu metodoloji yönteminde nitel veri toplama ile gözlem yapma teknikleri kullanılmıştır. Bu nitel araştırma yöntemi kapsamında araştırmaya dâhil olan çeşitli köylerden farklı fotoğraflar çekilerek çalışmaya eklenmiştir. Nitel araştırma yöntemi kapsamında araştırmanın gerçekleştirildiği köylerde bulunan yerel halk ile çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde söz konusu köylerin nüfus yitirmesinin nedenleri ve bu köylerin hızlı bir şekilde nüfus kaybetmesinden sonra resmi kurumlar tarafından bu köylere yönelik gerçekleştirilen çalışmalar hakkında bilgi alınmıştır. Nitel ve veri toplama yöntemi kapsamında il kırsalında nüfusunu yitiren köyler tespit edilmiştir. Çalışmanın materyallerini ise Devlet İstatistik Enstitüsü verileri, TÜİK verileri, İl Nüfus Müdürlüğü verileri ile köy muhtarlarından alınan verilerdir.

3. BULGULAR

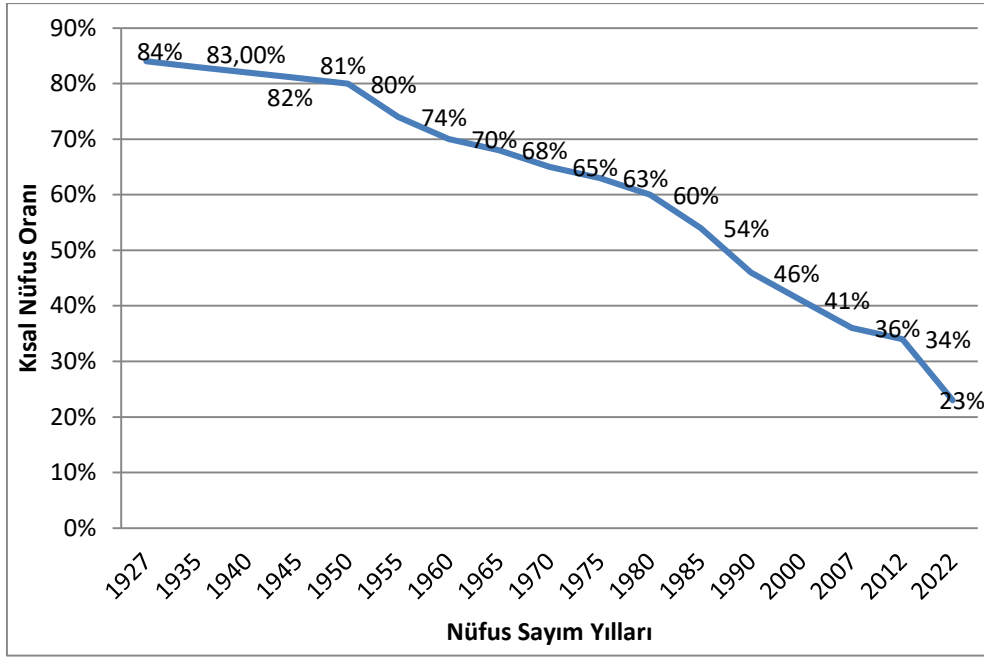
Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Malatya ilinin toplam yüzölçümü 12.313 km²'dir. Malatya ili Arapgir, Akçadağ, Arguvan, Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Doğanşol, Kale, Kuluncak, Hekimhan, Pütürge, Yazıhan ve Yeşilyurt olmak üzere 13 ilçeye sahip olup, kırsal yerleşme sayısı da 472'dir. 2012 yılında ilin toplam kırsal nüfusu 257.573 kişi olup, kırsal nüfus oranı ise %34 olarak hesaplanmıştır (Tapan, 2021:46). 2012 yılında çıkarılan 6360 Sayılı Yasa olan On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Malatya ili de büyükşehir belediyesi kabul edilmiştir. Bu kanun ile birlikte Malatya ilinde de kır-kent ayrımı ortadan kalkmış ve il kırsalında yer alan bütün kırsal yerleşmelere mahalle statüsü verilerek şehir olarak kabul edilmiştir. Ancak bu kanun ile birlikte kırsal yerleşmeler mahalle statüsüne verilmesine rağmen bu yerleşmeler kırsal özelliklerini korumaya devam etmektedir. Özellikle Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerinin dışında kalan bütün köy ve kasabalar kırsal yerleşme özelliklerini korumaya devam etmektedirler. Bu yüzden bu çalışmada Malatya ilinde kırsal yerleşme özelliğine sahip olan köy ve kasabaların nüfusu kırsal nüfus olarak hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalar neticesinde 2022 yılında il kırsalındaki toplam 472 kırsal yerleşmenin toplam nüfusunun 190.856 kişi olduğu ve kırsal nüfus oranının ise %23'e gerilediği tespit edilmiştir. Yani son 10 yılda il kırsalının nüfusu %34'ten %23'e kadar gerilemiştir.

Harita 1: Malatya İli ve İlçelerinin Topoğrafya Haritası

Map 1: Topography Map of Malatya Province and Districts

Kırsal nüfusları, ekonomik sebeplerle birlikte doğal afetler, savaşlar ve terör olaylarının yanı sıra eğitim, sağlık ve kültürel sebeplerle de değişim yaşamakta, ancak bu hareketlilik genellikle ekonomik kaynaklı olmakta ve şehirlere yönelik kırsal göç hareketleri gerçekleşmektedir. Türkiye’de de 1950’li yıllardan sonra yaşanan hızlı sanayileşme ve bunun sonucu yaşanan kırdan kente göç olgusu sebebiyle, Türkiye genel kırsal nüfusunda da ancak %32’lik bir büyüme gerçekleşmesine neden olmuştur (Sertkaya Doğan, 2009:14). Nüfusun kırsaldan şehirselleşen alanlara doğru kaymaya başlaması, kırsalda köylerin nüfusunu kaybederek yerleşim dışı alan olarak kalmasına neden olmuştur. Malatya’da Cumhuriyet’in kuruluşundan 1950 yılına kadar olan dönemde kırsal ve şehir nüfus artışı dengeli bir şekilde gerçekleşmiştir. 1927 yılında Malatya ilinde kırsal nüfusun payı %84 iken, 1950 yılına gelindiğinde ancak %80’e kadar gerileyebilmiştir. Ancak bu tarihten itibaren kırdan şehir merkezine ve il dışına doğru gerçekleşen göç hareketleriyle birlikte il kırsalı hızlı bir şekilde nüfus kaybetmeye ve köyleri boşalmaya başlamıştır. İl kırsal nüfusun payı 1950’de %80 iken, 1975 yılında %63’e, 2000 yılında %41’e, 2012 yılında %33’e ve 2022 yılında ise %23’e gerilemiştir. Bu durum kırsal mekânların zamanla boş köylere dönüşmesine yol açmıştır. İl kırsalının yaşadığı nüfus değişimi Grafik 1’de görülmektedir.

Grafik 1: Malatya Kırsalında Nüfusun Değişimi

Chart 1: Change in Population in Malatya Rural Area

1950’li yıllardan sonra Malatya ilinde kırdan-kente doğru yoğun göç hareketleri yaşanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren de kırsal nüfus oranı hızla azalırken, şehirli nüfus oranı da hızla yükselmeye başlamıştır. Aynı zamanda bu yıllardan itibaren Malatya ili hem göç almaya hem de ciddi bir şekilde göç vermeye de başlamıştır (Tapan, 2021:38). 1950 yılından sonra il kırsalında nüfus değişimini tetikleyen ana faktörler tarımda yaşanan makineleşme hareketleri, tarım arazilerinin verimsizleşmesi, sulama imkânlarının azalması ve tarım alanlarının gittikçe küçülmesi ve parçalanmasıdır. Şehir merkezlerinin çekici olmasını sağlayan ve kırdan kente göçü yönlendiren esas faktörler ise şehir merkezlerinde iş olanaklarının fazla olması, ulaşım, güvenlik, eğitim, sağlık koşullarının kırsal alanlara göre daha iyi koşullar sunması olup, sanayileşmeyle birlikte insanlar kırsalı bırakıp fabrikalarda çalışmak için şehre göç etmişlerdir. Malatya ilinin şehir merkezinde yer alan tarım arazilerinin verimli olması da insanların bu bölgelere göç etmesinde etkili olmuştur. Ayrıca şehir merkezinin fazla nüfuslanmasında kırsal alanlarda yaşanan terör olayları ve Malatya etrafında yapılan Çat, Keban ve Atatürk barajlarının suları altında kalan köylerin özellikle Battalgazi ve Yeşilyurt ile Malatya Merkez ilçesine yerleştirilmesi etkili olmuştur. 2012 yılında sonra çıkarılan büyükşehir yasasıyla birlikte Malatya ilinde, şehir ve kır nüfusunu ayırt etmek artık pek mümkün olmamıştır. Büyükşehir yasasıyla birlikte ildeki bütün köy, kasaba, bucak ve beldeler büyükşehir belediyesine bağlanarak, belediye sınırları il sınırı olarak belirlenmiştir. Bu sebepten ötürü şehirdeki bütün yerleşmeler şehir olarak kabul edildiği için ilde, şehir ve kır ayrımı da ortadan kalkmıştır (Tapan, 2021:46).

3.1. Malatya İlinde Nüfusunu Yitirmiş Köyler ve Yıllara Göre Nüfus Değişimi

Ülkemizin birçok ilinde olduğu gibi Malatya ilinde de çeşitli sebeplere bağlı olarak bazı yerleşim alanları tamamen terk edilmişken, bazı yerleşim alanları ise nüfusunu büyük oranda yitirmiş durumdadır. Gerçekleştirilen araştırma, inceleme ve saha çalışmaları neticesinde Malatya ilinde terk edilmiş veya nüfusunu yitirmiş köyler tespit edilmiştir. Tablo 1’de Malatya kırsalında nüfusunu yitirmiş olan köyler ve çeşitli nüfus sayım yıllarına ait olan nüfus verileri verilmiştir. Malatya kırsalında nüfusunu yitirmiş ve 2022 yılı itibariyle nüfusu 50 kişinin altına düşmüş olan köyler 10 ilçede toplam 38 köydür. Bu köyler arasında Arguvan Kışla Köyü 2022 yılında nüfusu en az olan köydür. Bu köyde yalnızca 2 kişi yaşamasına rağmen köy (mahalle) statüsü halen devam etmektedir.

Bununla birlikte Yeşilyurt Işıklı Köyü ve Pütürge Çukuroymağı Köyü'nün nüfusu 11 kişi, Arapgir Serge Köyü'nün nüfusu 13, Battalgazi Sevildağ Köyü ise 15 kişiden oluşmaktadır.

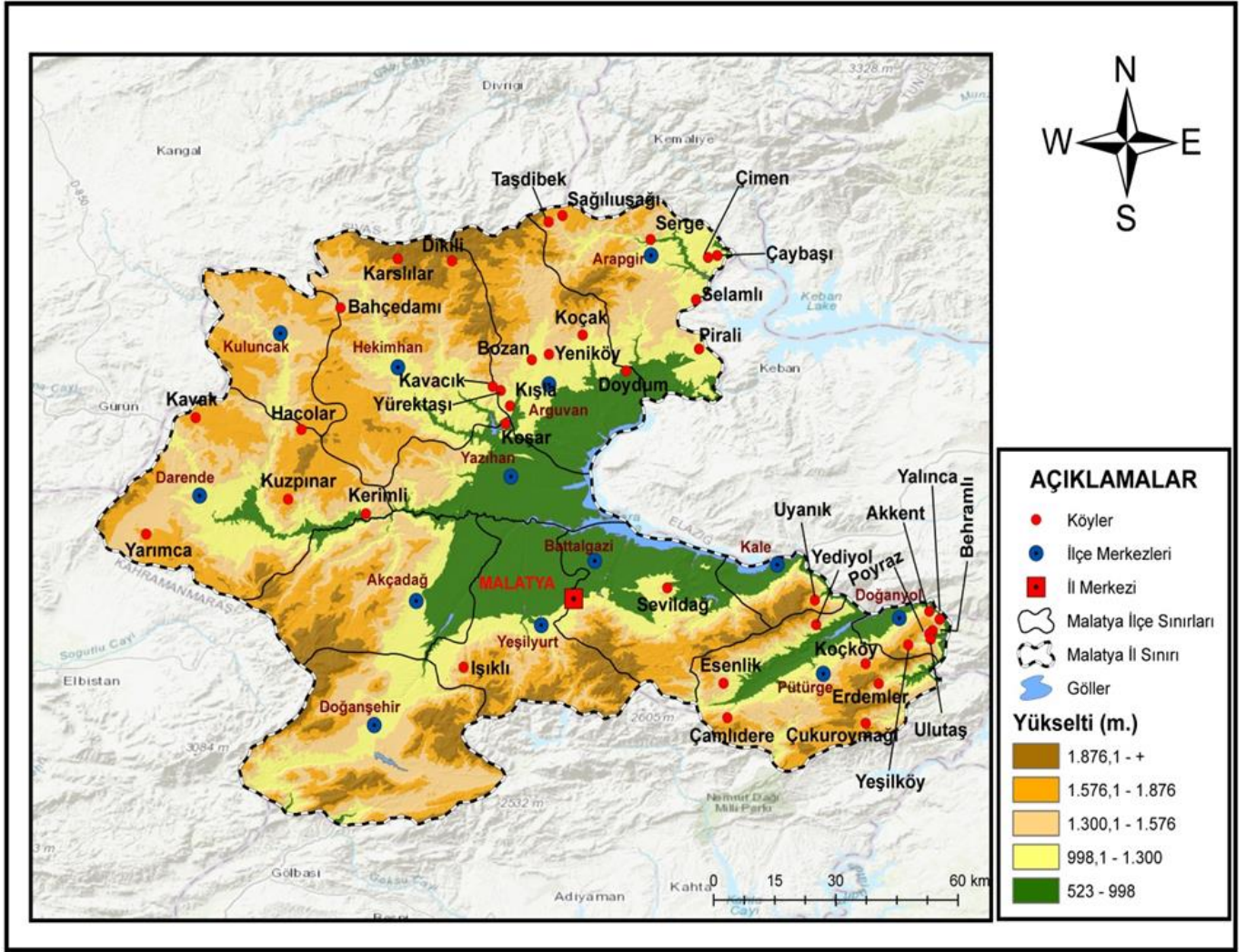
Tablo 1: Malatya Kırsalında Nüfusunu Yitirmiş Köyler ve Nüfusları

Table 1: Depopulated Villages and Their Populations in Malatya Rural Area

İLÇELER	KÖYLER	1940	1950	1960	1970	1985	1990	2000	2022
ARAPGİR	Serge	--	--	--	--	--	--	38	13
	Pirali	194	188	242	224	100	72	46	36
	Çimen	449	529	354	178	65	66	64	32
	Taşdibek	--	660	462	284	215	114	55	41
	Çaybaşı	--	176	190	110	69	90	46	21
	Sağılıuşağı	--	--	--	222	208	133	57	36
	Selamlı	311	336	288	241	135	106	87	43
ARGUVAN	Doydum	--	110	108	123	90	69	32	20
	Kışla	--	107	113	126	41	25	12	2
	Yeniköy	--	126	128	60	54	36	36	22
	Bozan	--	152	187	174	119	88	77	44
	Koçak	--	127	134	165	85	80	30	44
	Yürektaş	--	--	--	--	130	98	51	44
BATTALGAZİ	Sevildağ	--	--	--	--	--	--	--	15
DARENDE	Kavakköy	--	--	91	82	62	47	33	19
	Kuzpınar	--	--	--	--	--	146	80	23
	Hacolar	--	--	--	--	--	--	79	21
	Kerimli	--	--	--	--	330	183	81	44
	Yarımca	113	133	201	165	258	99	21	24
YAZIHAN	Koşar	--	--	--	--	--	--	--	34
DOĞANYOL	Akkent	--	--	--	--	--	204	60	44
	Behramlı	--	--	--	--	--	155	51	37
	Poyraz	--	--	--	--	--	143	62	20
	Ulutaş	--	--	--	--	--	276	86	28
	Yalınca	--	--	--	--	--	114	72	39
	Yeşilköy	--	--	--	--	--	152	96	31
YEŞİLYURT	Işıklı	--	--	269	322	150	37	20	11
HEKİMHAN	Kavacık	107	114	138	165	84	98	67	47
	Dikili	267	110	126	64	42	34	38	45
	Bahçedamı	300	318	286	215	184	88	23	48
	Karşlılar	--	--	--	--	--	123	35	48
KALE	Uyanık	--	--	--	--	--	--	84	39
PÜTÜRGE	Çukuroymağı	--	--	--	172	142	121	42	11
	Erdemler	145	172	182	142	151	135	61	31
	Yediyol	149	135	169	168	148	124	97	45
	Koçköy	--	139	170	151	185	155	78	29
	Esenlik	--	--	--	90	114	95	77	45
	Çamlidere	--	--	--	--	--	--	198	45

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılmıştır.

Bu köyler dışında Malatya ilinde çeşitli sebeplere bağlı olarak nüfus kaybeden birkaç köy daha bulunmaktadır. Bu köyler Reşadiye, Boran, Porga, Zerme (Öncü) Köyü'dür. Reşadiye Köyü Doğanşehir ilçesine bağlı olup, 1987 yılında yaşanan deprem nedeniyle köyün büyük bir kısmı taşınmış ve boşalan evler yıkılmaya yüz tutmuştur.

Harita 2: Malatya Kırsalında Nüfusu Azalan Köyler

Map 2: Villages That Declining Population in Malatya Rural Area

Baraj sularının yükselmesiyle bir kısmı baraj altında kalan ve tamamen terk edilmiş bir köy ise Battalgazi ilçesinin Boran Köyü'dür. Boran Köyü 1986 yılında Karakaya Baraj sularının yükselmesiyle meskenler ve köy camisi sular altında kalırken, caminin yalnızca minaresi suların yüzeyinde kalmıştır. Ancak 2023 yılında kuraklık nedeniyle baraj sularının geri çekilmesiyle Boran Köyü'nün bir kısmı gün yüzüne çıkmıştır. Uzun yıllar sular altında kalan toprak evler yıkılmış, geriye sadece köy camisinin taştan yapılmış minaresi kalmıştır. Baraj suları altında kalıp terk edilen bir diğer köy ise Yeşilyurt ilçesindeki Porga Köyü'dür. Çat Barajı'nın sularının yükselmesiyle Porga Vadisi'ndeki Zerne, Aşağıköy, Ortaköy gibi köylerin bazı yerleşim yerleri sular altında kalmış, bazı meskenler ise suların yükselmesiyle terk edilmiştir.

Malatya kırsalında nüfusunu yitiren köyler çeşitli sebeplerden ötürü yıllar içerisinde nüfusunu kaybederek birer harabe köyler haline gelmişlerdir. Bu köylerin nüfus kaybetmesinde tarım alanlarının yetersiz kalması, su kaynaklarının kısıtlı olması, iş olanaklarının az olması ve tarım dışı istihdam olanaklarının bulunmaması veya köylerin bulunduğu coğrafi bölgenin yerleşmeye uygun olmaması etkili olmuştur. Arapgir ilçesinin Pirali Köyü'nde kısıtlı şartlarda tarım ve hayvancılık faaliyetleri yürütülmektedir. Köyde su kaynakları kısıtlı olduğundan kuru tarım yapılmakta olup, tarımsal faaliyetlerden de istenilen verim alınmamaktadır. Köy kırsalından gerçekleşen göç hareketlerinin sebebi, köyün tarım ve hayvancılığa elverişli bir bölge olmamasıdır. Bu yüzden köydeki nüfusun büyük bir bölümü İstanbul başta olmak üzere köy dışında yaşamaktadır. Bu ilçeye bağlı olan Serge Köyü ise, eski bir Ermeni köyü olup, yerleşim tarihi de eskiye dayanmaktadır. Köyün

nüfusu 1915 yılına kadar fazla iken, bu tarihten itibaren nüfus kaybetmeye başlamıştır. Günümüzde köydeki Ermeni nüfusun büyük bir bölümü İstanbul, Bursa ve Tekirdağ'a göç etmişlerdir.

Fotoğraf 1: Manusa Dokumacılığı Motifleri Kullanılarak Hazırlanmış Olan Halılar

Photo 1: Carpets Made Using Manusa Weaving Motifs

Fotoğraf 1’de yer alan manusa dokumacılığı geçmişte köyün nüfusunun fazla olmasında etkili olmuştur. Manusa, Arapgir yöresinde yün ve pamuklu ipliklerle jakar tezgâhlarında dokunan yollu ve nakışlı bir çeşit kumaşa verilen addır. Manusa dokumacılığı bu bölgeye özgü olan ve tarihi 1800’li yıllara kadar dayanmaktadır. Manusa dokumacılığı 1950’li yıllardan itibaren önemini kaybederek 1970’li yıllarla birlikte de azalarak yok denecek kadar azalmıştır. Fotoğraf 2’de yer alan Serge Köyü, tarihi İpek Yolu üzerinde kurulduğu için geçmişte önemli bir ticaret alanı olmuştur. Köyün nüfusunu yitirmesinde üç etken etkili olmuştur. Bunlar 1915 yılında çıkarılan Ermeni Tehciri, Sanayi Devrimi sonrası küçük atölyelerin önemini kaybetmesi ve İpek Yolu’nun eski önemini yitirmesidir. Bu durum köyün nüfusunu yitirerek birer hayalet köye dönüşmesine neden olmuştur. Arguvan ilçesine bağlı olan Doydum Köyü’nde su kaynakları kısıtlı olduğu için kuru tarım yapılmaktadır. Hayvancılık faaliyetlerinde ise besi hayvancılığı gelişmektedir. Ayrıca koyun yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Köyün nüfus yitirmesinde köydeki ekonomik kaynakların kısıtlı olması etkili olmuştur. Su kaynaklarının yetersiz olduğu Arguvan yöresinde pek çok köy gibi Doydum Köyü’nün de nüfusu dışarıya göç etmiştir.

Fotoğraf 2: Arapgir Serge Köyü'nden Bir Görüntü

Photo 2: A View from Arapgir Serge Village

Fotoğraf 3'te yer alan Arguvan ilçesinin Kışla Köyü'nde 1980'li yıllardan sonra köyden gerçekleşen göç hareketleriyle birlikte köy tam anlamıyla bir "hayalet köy" halini almıştır. Günümüzde Malatya ilinin en az nüfuslu köyüdür. Köyden dışarıya göç edenler çalışmak amaçlı giden gençler olmuştur. İlk dönemlerde köyde yaşlılar ve çocuklar kalmıştır. Ancak zamanla bu kişiler de çocuklarını okutmak amacıyla şehirlere göç etmeye başlamışlardır. Köyden göçlerin oluşmasında yaşanan içme suyu sorunu da etkili olmuştur. Su kaynaklarının yetersiz olması tarımsal faaliyetleri de engellemiştir. Arguvan ilçesinin nüfus kaybeden bir diğer köyü olan Yeniköy'de de aynı sebeplere bağlı olarak zaman içinde köy, nüfus kaybetmeye başlamıştır. Köyde sulama sıkıntısından dolayı tarımsal faaliyetler sekteye uğramış ve tarımdan istenilen ürün elde edilememiştir. Bu durum insanların köyden başka bölgelere göç etmelerine neden olmuştur.

Fotoğraf 3: Arguvan İlçesi Kışla Köyü'nden Bir Görünüş

Photo 3: A View from Kışla Village in Arguvan District

Yarımca Köyü, Malatya ilinin Darende ilçesine bağlı olup, tarım ve hayvancılık faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Ancak bölgenin su kaynakları bakımından zayıf olması tarımsal faaliyetleri engellemektedir. Köyün çevresinde geniş tarım arazileri olmasına karşın çok az arazide buğday tarımı yapılmaktadır. Çukuroymağı Köyü ise, Pütürge ilçesine bağlı olup, Malatya Adıyaman il sınırında yer almaktadır. Köyde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yanında bağcılık faaliyetleri de gerçekleştirilmektedir. Bu köyden gerçekleşen göç hareketlerinin yönü İstanbul iline doğru olmuş, göç edenler tekstil işinde çalışmaya başlamışlardır. Bu durum zamanla köyün nüfusunu yitirmesine neden olmuştur. Fotoğraf 4'te ise Hekimhan ilçesine bağlı Bahçedamı Köyü'nde gerçekleştirilen ekonomik bir faaliyet olan bahçecilik faaliyetleri görülmektedir. Hekimhan ilçesinin coğrafi işaretli bir ürünü olan Hekimhan Cevizi Bahçedamı Köyü ve civardaki diğer köylerde üretimi yapılmaktadır.

Fotoğraf 4: Coğrafi İşaretli Hekimhan Cevizi Hasadı

Photo 4: Geographically Indicated Hekimhan Walnut Harvest

Fotoğraf 5'te yer alan Işıklı Köyü ise Yeşilyurt ilçesinde bulunmakta olup, Osmanlı Devleti zamanında kurulmuştur (<https://isiklikoy.tr.gg/>). Bu köyün bulunduğu bölge dağlık ve engebeli bir yapıya sahiptir. Geçmişte bölge halkının gelip bu dağlık ve tepelik bölgeye yerleşmesinin sebebi, ovada bataklık ve haşerelere bağlı olarak çeşitli salgınların oluşmasıdır. 1975 yılında köyde toplam 42 hane bulunmaktaydı. Ancak Cumhuriyet kurulduktan sonra köy değişen şartlara bağlı olarak tepelik alanlardan ovaya doğru kaymaya başlamıştır. Araştırmaya konu olan örnek köyler arasında en fazla ve hızlı bir şekilde nüfus kaybeden köy Işıklı Köyü'dür. 1975 yılında Işıklı çevresinde yer alan beş köyün haneleri Köy-Kent Projesi kapsamında oluşturulan Örnek Köy adında bir köyde toplanmıştır. Bu proje kapsamında Işıklı Köyü'nden de toplam 37 hane Örnek Köyü'nün bulunduğu bölgeye taşınmış ve bu köye bağlanmıştır. Bu durum köyün hızlı bir şekilde nüfus kaybetmesine neden olmuştur. Köyün nüfusu 1960 yılında 269 kişi iken, 1970 yılında 322 kişiye yükselmiş ve tarihten sonra da nüfus kaybederek 1980 yılında 150 kişiye, 1990 yılında 37 kişiye, 2000 yılında 20 kişiye 2022 yılında ise 11 kişiye gerilemiştir (TÜİK, 2023c). Bu köyün bir hayalet köy halini almasında köy-kent projesi kapsamında oluşturulan Örnek Köy Projesi dışında çeşitli sebepler etkili olmuştur. Bu sebepler arasında köyün şehir merkezine oldukça uzak bir konumda kurulmuş olması, aynı şekilde tarım arazilerinin köye yaklaşık 10 km'lik mesafede bulunması, köyün ulaşım ve haberleşme faaliyetlerinde zorluklar yaşanması yer almaktadır. Bu köylerin dışında kalan ve çalışmada bahsi geçen diğer köyler ise genel olarak iş olanaklarının bulunmaması nedeniyle köyden gerçekleşen göç hareketlerinin sonucunda zaman içinde nüfusunu yitirerek boşalmış köyler haline gelmişlerdir.

Fotoğraf 5: Işıklı (Budala Uşağı) Köyü'nden Bir Görünüş

Photo 5: A View from Işıklı (Budala Uşağı) Village

3.2. Nüfusunu Yitirmiş Köylerin Tekrar Kazanılmasında Turizm Uygulamaları ve Malatya Kırsalında Nüfusunu Yitirmiş Köylerin Durumu

Kırsal alanların peyzajının doğal ve kültürel tüm özellikleri o peyzajların kimliğini oluşturur. Bu noktada topografya, bitki örtüsü, yaban hayatı, hidroloji, jeoloji gibi doğal özellikleriyle birlikte o yöredeki geçmişten günümüze gelen kültürel alışkanlıklar, bilgi sistemleri, gelenek, görenek, töre ve adetler de bu kimliği şekillendirmektedir (Köse ve Şahin, 2017). Bir kırsal yerleşimin peyzaj özelliklerinin analizi o kırsal yerleşimin daha iyi anlaşılmasına, korunmasına ve değerlendirilmesine fırsat tanımaktadır (Tülek ve Saner, 2020:1027). Kırsal alanların korunması ve sürdürülebilir bir

biçimde değerlendirilmesinde turizm önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden nüfusunu yitirmiş olan köylerin kırsal planlama ve kalkınma faaliyetleri kapsamında değerlendirilmesinde köylerin turizm potansiyelleri dikkate alınarak çalışmalar hazırlanmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de de nüfusunu yitiren kırsal alanların kazanılmasında turizm yaklaşımına dayalı uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Turizm yaklaşımına dayalı projelerde, köylerde bulunan kültürel mirasın korunması amacıyla, köyün tamamının veya bir kısmının turistik faaliyet alanlarına dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Bu tür projelerde köydeki kültürel öneme sahip olan meskenlerin mimarisi korunarak restorasyon çalışmaları yürütülmektedir. Aynı zamanda bu köyde yaşayan insanların talepleri de dikkate alınarak, burada yaşayan insanların da potansiyeller dahilinde projeye entegre edilmesi amaçlanmaktadır. Proje kapsama alanı içerisinde yaşayan insanların da projeye dâhil edilmesiyle alanda sürdürülebilir bir kırsal planlama ve kalkınma hareketi gerçekleştirilebilmektedir. Fotoğraf 6’da Malatya kırsalında nüfusu azalan köyler olan Kışla ve Işıklı köylerinde harabeye dönmüş olan mesken görüntüleri verilmiştir.

Fotoğraf 6: Kışla ve Işıklı Köylerinde Terk Edilmiş Meskenlerden Görünüşler

Photo 6: Views of Abandoned Houses in Kışla and Işıklı Villages

Kırsal alanlar insanların yüzlerce veya binlerce yıllık bir geçmişin birikimleri, yaşantıları ve becerilerinin uygulandığı yaşam alanlarıdır. Geçmişte insanların yaşamlarını şekillendirip sürdürdükleri kırsal mesken mimarisinin gelecek kuşaklara sürdürülebilir bir biçimde taşınabilmesi ancak doğru planlama ve tasarlama politika ve projelerle mümkün olacaktır. Turizm uygulamaları vasıtasıyla kırsal alan ve mimarisinin koruma yaklaşımında kırsalın özgünlük ve bütünlüğünün bir arada tutularak planlanması, kırsal peyzajın da geleceği açısından önemlidir. Bu yüzden Malatya kırsalında nüfusunu yitirmiş olan köylerin turizm potansiyellerinin saptanması, bu yörelerde geliştirilmesi istenilen turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından da önemlidir. Kırsal bölgelerde nüfus kaybına uğrayan köylerde çeşitli sorunlar oluşmaktadır. Boş bırakılan tarım alanları

zaman içinde deformasyona maruz kalmakta, sel ve erozyondan dolayı tarım arazileri zarar görmekte meyve ağaçları bakımsızlıktan dolayı kuruyup gitmektedir. Boşalan meskenler ise yıllar içerisinde bakımsızlıktan dolayı tahrip olmaya başlamakta ve nihayetinde zamanla yıkılıp gitmektedir. Köyden taşınan insanlar da zaman içinde mekân aidiyeti ve köyelerine olan bağlılıkları yok olmaktadır. Bu durum kırsal bölgelerin tarım dışı kalmasına neden olmaktadır. Kırsal meskenlerin çoğunlukla damları ve duvarları çökmekte, kapı ve pencereleri sökülmemektedir. Bazı meskenler tamamen yıkılırken, bazılarının bir kısmı yıkılıp metruk mesken halini almaktadır. Fotoğraf 7’de Malatya kırsalında nüfusunu azalmış olan köylerden Kışla, Serge, Pirali, Zerme, Işıklı ve Çukuroymağı köylerinden kırsal mesken görüntüleri yer almaktadır.

Fotoğraf 7: Kışla, Serge, Pirali, Zerme, Işıklı ve Çukuroymağı Köylerinde Terk Edilmiş Meskenler

Photo 7: Abandoned Houses in Kışla, Serge, Pirali, Zerme, Işıklı and Çukuroymağı Villages

Malatya ilinde nüfusunu yitiren köylerde gerçekleştirilen saha çalışmalarında da bu durumun yaşandığı gözlemlenmiştir. Özellikle kerpiç evler çok tahrip edilmiş, yapı malzemesi olarak taşın kullanıldığı meskenlerde ise genellikle tavan çökmeleri meydana gelmiştir. Geçmişte bu kırsal alanlarda yaşamış olan insanların gelenek, görenek, bilgi ve birikimlerini, günlük yaşamlarını ve kültürlerini yansıtan bu yöresel ve geleneksel meskenlerin nüfusunu yitirmesiyle, yerleşim alanında çoraklaşma ve deformasyon görülmektedir. Kırsal yerleşmelerde oluşan bu bozulmalar ise köyde yaşayıp daha sonra köyü terk ederek şehre yerleşmiş olan insanların geçmişle olan bağlantısının

kopmasına ve insanların mekân aidiyetinin yok olmasına neden olmaktadır. Fotoğraf 8’de nüfusunu yitiren bu köylerde mekân aidiyetinin azalmasıyla birlikte kırsal meskenlerin yıkılarak birer harabe halini aldığı görüntüler yer almaktadır.

Fotoğraf 8: Malatya’da Nüfusunu Yitiren Köylerde Mekân Aidiyetinin Zayıflamasıyla Birlikte Kültürel Miras Değeri Taşıyan Kırsal Meskenler Zarar Görmektedir

Photo 8: Rural Dwellings with Cultural Heritage Value Are Being Damaged as the Sense of Place Belonging Weakens in Villages Losing Their Population in Malatya

Kırsal mimariyi oluşturan kırsal meskenlerin korunmaması halinde ise kırsal peyzaj uzun yıllar boyunca maruz kaldığı doğa şartları yüzünden yok olur. Bu yerleşim alanları insanlar arasında terk edilmiş köyler, hayalet köyler, nüfusunu yitirmiş köyler, ıssız ve metruk köyler, insansızlaşmış köyler gibi isimlerle anılmaktadır. “Her geçen gün kırılganlıkları artan geleneksel kırsal yerleşimler; dönemlerinin yaşamını, mimari yaklaşımını, yapı teknolojisini, yapım tekniklerini, peyzaj özelliklerini ve ustalıklarını aktaran ve korunması için bütüncül ve özel bir bakış gerektiren alanlardır” (Güler, 2016:1). Kırsal meskenler; geçmişte bu alanlarda yaşamış olan yerel toplumların günlük yaşamları ile gelenek ve göreneklerinin sonucunda meydana gelen kültürel bir miras olarak değerlendirilebilir Bu meskenlerin yapımında kırsal alanlara özgü olan teknoloji ve mimari özellikler kullanılır. Bu mirasın zarar görmesi ve tamamen yok edilmesi bir bölge veya ülkenin değil aynı

zamanda dünyanın da önemli kültürel zenginliklerden yoksun kalmasına neden olur. Bölge insanı ve doğa şartlarının oluşturduğu kırsal meskenler ve yerleşmeler, insanın yitilmesiyle birlikte hem kültürel miras, hem tarımsal faaliyetler hem de bölge biyo-çeşitliliği olumsuz yönde etkilenmektedir. Araştırma sahasında gerçekleştirilen çalışma ve gözlemler esnasında Serge, Kışla ve Işıklı köylerinde kırsal meskenlerin terk edilmesi sonucu pek çok evin yıkıldığı veya tahrip olduğu belirlenmiştir. Bahçedamı Köyü'ndeki kırsal ve yöresel meskenlerin yerini ise popüler kültürün eseri olan betonarme yapıların aldığı gözlemlenmiştir.

3.3.Malatya Kırsalında Nüfusunu Yitiren Köylerin Turizm Potansiyelleri

Turizm, kırsal alanların kalkındırılmasında bir araç olarak kullanılmaktadır. Ancak bir bölgenin turizm vasıtasıyla kalkındırılabilmesi için öncelikle reklam ve tanıtım faaliyetlerinin iyi bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte tanıtımı gerçekleştirilen kırsal sahanın altyapı, iletişim hizmetleri, sağlık ve eğitim imkânlarının iyileştirilmesi de gerekmektedir. Çünkü “herhangi bir kişiyi turizm faaliyetlerinin içine çekebilmek için, onu seyahat etmeye özendirilemek, doğal, kültürel, sanatsal ve teknolojik olanakların organize bir şekilde harekete geçirilmesiyle mümkündür. Bunu gerçekleştirebilmek için turistik bölge olmaya aday yörenin öncelikle doğal ve beşeri turistik çekiciliklerinin önce saptanması daha sonra da bu kaynakların turizm amaçlı nasıl değerlendirilebileceğinin ortaya konması gereklidir” (Akova, 2000:71).

Fotoğraf 9: Yeşilyurt İlçesinin Zerme ve Cafana Köylerinden Görüntüler

Photo 9: Images from Zerme and Cafana Villages of Yesilyurt District

Koşulların iyileştirilmesiyle birlikte turizm; bölgenin gelişmesini, bölge insanının gelirinde artışlar yaşamasına ve bunun sonucu olarak da yaşam standartlarının yükselmesini sağlayabilir. Ayrıca bölgede yeni iş kollarının da gelişmesine imkân tanıyarak istihdamın oluşmasına da yardımcı olur. Bölgede bulunan kültürel ve doğal mirasın korunmasıyla, kırsal bölgeden gerçekleşen göç

hareketleri de yavaşlar ve zamanla da kırsal nüfus kaybı azaltılır. Kırsal turizm faaliyetleri, kırsal bölgelerde bulunan kadınların da aktif bir şekilde çalışma hayatına katılmalarına olanak sağlayarak ev ekonomisine yeni gelir yaratılmasını sağlar. Bu yüzden kırsal bölgelerde turizm uygulamaları vasıtasıyla gerçekleştirilen kırsal kalkınma hareketlerinde yerel halkın katılımının canlı tutulması hayati derecede önemlidir. Malatya kırsalında gerçekleştirilen saha araştırmaları ve yapılan gözlemler neticesinde nüfusunu yitiren köylerin hiçbirinde kırsal ve yöresel mimariyi ve kültürel değerleri korumaya yönelik herhangi bir çalışmanın gerçekleştirilmediği ve bu köylerin unutulmaya yüz tuttuğu tespit edilmiştir. Bu köyler içinde deprem, heyelan ve baraj nedeniyle boşaltılmış olan köylerde yaşam bulunmamakta olup, meskenler yıkık ve harabe durumundadır. Ekonomik sebeplere bağlı olarak yıllar içerisinde nüfus kaybeden köylerde ise boşalmış meskenler ile faaliyet halinde olan meskenler iç içe bulunmaktadır. Serge, Kışla, Işıklı, Çukuroymağı gibi köylerde çok az sayıda nüfus bulunmaktadır. Bu köylerde bulunan eski meskenler ise büyük oranda yıkılmış ve tahrip edilmiştir. Örneğin Fotoğraf 9’da yer alan Yeşilyurt ilçesi Cafana (Görgü) Köyü ile Zerze (Öncü) Köyü’nün bir bölümünde yer alan eski kırsal yerleşmeler kaderine terk edilmiştir. Nüfus kaybeden köyler arasında yalnızca Arapgir ilçesi Serge Köyü’ne turizm amaçlı olarak gezilerin düzenlendiği, ancak bu gezilerin de tur halinde olmayıp, bireysel olarak kişilerde oluşan merak ve ilgi nedeniyle gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca Serge Köyü’nün peyzaj görünüşü otantik ve doğal halini korumuştur. Nüfusunu yitiren köylerin tekrar kazanılması ve turizm sektöründe kullanılabilmesi için, öncelikle nüfusunu yitiren bu köylerin turizm potansiyellerinin iyi bir şekilde irdelenmeli, turizm potansiyeli olan çekicilikler planlı bir şekilde turizme kazandırılmalıdır.

Fotoğraf 10: Serge Köyü’nden Görüntüler

Photo 10: Images from Serge Village

Fotoğraf 10’da yer alan Arapgir ilçesinde bulunan ve nüfus yitiren köylerden biri olan Serge Köyü’ne gününbirlik turistik geziler düzenlenmektedir. Bu geziler iki farklı amaçla yapılmaktadır. Birincisi turistik amaç olup, daha çok genç yaşta ki insanların katıldıkları bireysel veya planlı grup turlarıdır. Örneğin Kozluk Çayı-Serge Köyü Rotası kapsamında geziler düzenlenmektedir. Aynı şekilde Fırat Turu Malatya Arapgir Rotası gezileri de düzenlenmektedir. Aynı şekilde Serge Köyü için Biz Evde Yokuz programı kapsamında geziler de yapılmaktadır. Mayıs-Eylül ayları arasında

köyde turizm sezonu yaşanmaktadır. Köye yapılan turlara katılan kişiler daha sonra Darende, Akçadağ, Hekimhan gibi ilçeleri de gezmektedir. Bölgeye yapılan ikinci gezi türü ise güneybirlik olan ve piknik yapma amaçlı olan gezilerdir. Bu gezilere ise ailecek katılım sağlanmaktadır. Bu köydeki meskenler bakımsız bir biçimde olup, meskenler ve köy genelinde herhangi bir restorasyon çalışması gerçekleştirilmemiştir. Köyün kırsal mimarisi ve doğa manzarası turizm çekicilikleri arasında yer almaktadır.

Fotoğraf 11: Arapgir’de Yetiştirilen ve Coğrafi İşaretli Ürünler Olan Arapgir Mor Reyhan ve Arapgir Köhnü Üzümü

Photo 11: Arapgir Purple Basil and Arapgir Köhnü Grape, Which are Geographically İndicated Products Grown in Arapgir

Köyün sahip olduğu özgün kırsal mimari, köyde üretimi yapılan coğrafi işaretli ürünler olan Arapgir Köhnü Üzümü ve Mor Reyhan (Fotoğraf 11) ile köyün Kozluk Çayı Kayaarası Kanyonu’na olan yakınlığı ve Kozluk Çayı üzerinde yer alan tarihi köprüler, köyde turizm için önemli potansiyel barındırmaktadır. Köyün bulunduğu bölgede coğrafi işaretli ürünler olan Arapgir Köhnü Üzümü ve Mor Reyhanında üretimi yapılmaktadır. Bu durum bölgede gastronomi turizmi, tarım turizmi, eko turizm gibi farklı turizm türlerinin de gelişmesine imkan tanımaktadır. Örneğin Arapgir Köhnü üzümü; yüksek kalitede sofralık üzüm ve aynı zamanda yüksek kalitede bir şaraplık üzümüdür. Köhnü üzümünün taneleri mora yakın siyah renge çalar, üzümün üzeri gri puslu, oval şekilli, iri çekirdekli ve bol sıralı olmakla birlikte tadı ise nötraldir. Meyve kabuğunun kalınlığı ise normaldir. Mor Reyhan ise; mor rengi ile güçlü bir antioksidan kaynağı olan reyhan bitkisi esansiyel yağı ile de güçlü bir antimikrobiyel etkiye sahiptir. İştah açıcı ve kan yapıcıdır. Viral enfeksiyonlar,

grip, soğuk algınlığı ve uçuk rahatsızlıklardan korur. Aynı zamanda hazımsızlığı da engelleyebilen özelliklere sahiptir. Serge Köyü'nün aşağısından geçen Kozluk Çayı'nın üzerinde 3 adet tarihi köprü bulunmaktadır. Bu köprülerin temelini yapı mimarisine bakıldığında bu köprülerin Romalılar zamanında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Romalılar bu köprüleri savaş zamanında ordusunu üzerinden geçirmek için inşa etmişlerdir. Barış zamanlarında ise tarihi İpek Yolu üzerinde yer aldığı için ticarete geçiş güzergahı olarak kullanılmışlardır. Bu köprüler Osmanlılar zamanında onarılmış, günümüzde ise Turizm ve Kültür Bakanlığı tarafından restorasyonu yapılmıştır. Bölgenin en önemli turizm çekiciliğine sahip olan mekânlardan biri ise Kayaarası Kanyonu'dur. Bu kanyon içerisinde çok sayıda bitki örtüsü bulunduğu için korumaya alınan bir bölgedir. Bölgede inşa edilmek istenilen baraj projesi yerel halkın tepkisi sayesinde iptal edilmiş ve Kozluk Çayı ile Kayaarası Kanyonu'nun bulunduğu Serge bölgesi milli park alanı olması için Arapgir Belediyesi Kültür ve Turizm Bakanlığı'na başvuruda bulunmuş ve başvuru kabul edilmiştir.

Serge Köyü'nün de içerisinde bulunduğu ve turizme kazandırılması için çalışma başlatılan bu bölgede bir turizm projesi uygulanmaktadır. Bu proje köyün yerleşime açılması, üretim faaliyetlerine geçilmesi ve köydeki nüfusun tekrar arttırılması için önemli bir adımdır. Bunun için öncelikle köyde bulunan kırsal mimari yapılar yöresel özelliklerine uygun bir biçimde onarılmalı, alanda restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Ayrıca Arapgir Belediyesi tarafından yürürlüğe konulan ve Fırat Kalkınma Ajansı tarafından da maddi olarak desteklenen *Tarihi Kozluk Köprüsünden Kırsal Turizme Geçiş Projesi*'ni başlaması köy çevresinde turizmin canlanması açısından önemli bir adımdır. Bununla birlikte Kozluk Çayı Kayaarası Kanyonu girişinde kurulan kamp alanı da Serge Köyü'nde turizmin canlanmasına yardımcı olmaktadır. Serge Köyü'nde geçmişte önemli bir ekonomik faaliyet ve el sanatı sayılan manusa dokumacılığının tekrar geliştirilmesiyle bölgede hem istihdam alanları oluşacak hem de kültürel el sanatlarının yok olması engellenecektir. Arapgir Manusa Dokuması, yün ve pamuklu ipliklerle yollu ve nakışlı olarak jakar tezgâhlarda üretilen mekikli el dokumasıdır. Arapgir Manusa Dokuması; yastık, yorgan yüzü, çarşaf, sofrta takımı desenli gömlek, pijama, yazma, şalvar, başörtüleri, kuşak ve mahalli giyimde kullanılan çiçekli kumuşlar gibi pek çok ürünün yapımında kullanılır. Dokumada kullanılan desenler; kemha, arap dudağı, kırmızı çiçekli, lacivert çiçekli, simsimi, ufak kareli, yılan eğrisi, sandıklı, kuşgözü, badem, badem dal çiçek, muş çiçek, altıparmak, beş parmak gibi desenlerdir. El sanatları aynı zamanda kültürel turizmin de önemli çekicilikleri arasında yer almaktadır.

Serge Köyü'nün bir başka turizm potansiyeli ise köye yakın bir konumda bulunan Kayaarası Kanyonu'nun varlığıdır. Bu kanyon girişinde bulunan kamp alanı sayesinde turistler daha uzun süre bölgede kalabilmektedirler. Kanyonun girişinde herhangi bir kayıt cihazı bulunmadığı için, kanyona gelen günlük ve yıllık ziyaretçi sayısı bilinmemektedir. Ancak gazete ve haberlerde bu kanyona gelen ziyaretçi sayısının 2022 yılının yaz aylarında 50 bin kişi tarafından ziyaret edildiği belirtilmiştir (cnnturk.com.tr). Kozluk Çayı ve özellikle Kayaarası Kanyonu'nda gerçekleştirilen en önemli turizm aktiviteleri dağcılık, trekking, kaya tırmanışı, ATV etkinlikleri ve abseiling (iple iniş), av turizmi (balık ve kara avcılığı), yaylacılık gibi faaliyetleridir. Kayaarası Kanyonu'nun toplam uzunluğu 17 km'dir. Bu turizm faaliyetleri kanyon boyunca Arapgir ilçe merkezinden Erzincan Kemaliye ilçesine kadar yapılabilmektedir.

Fotoğraf 12: Tarihi Kozluk Köprüsünden Kırsal Turizme Geçiş Projesi Kapsamında Kurulan Çadır Meskenler ve Kozluk Çayı Kamp Alanı

Photo 12: Tent Dwellings and Kozluk Stream Camping Area Established within the Scope of the Transition from the Historical Kozluk Bridge to Rural Tourism Project

Arapgir Belediyesi'nin başlattığı bir çalışma ile Serge'nin turizme kazandırılması için köy sınırları içerisinde çeşitli turistik meskenlerin inşa edilmesi için Eskişehir Tasarım Projesi hazırlanmıştır. Projeye bu ismin verilmesinin sebebi bölgenin Eskişehir Vadisi olarak bilinmesidir. Bu proje kapsamında Arapgir Belediyesi tarafından Serge Köyü'nün bir tatil köyü olması için bir takım planlamalar yapılmıştır. Serge Köyü'ne başlangıç olarak Serge İlham Merkezi (Fotoğraf 13) binasının inşaatına başlanmıştır. Ayrıca proje kapsamında Serge'de 6 adet restorasyon projesi hazırlanmıştır. Bu projeler hedeflendiği gibi gerçekleştirildiğinde turistlerin konaklaması için 16 oda ve 32 yataklı olan bir Serge otel binası ile 6 adet Serge Konağının turizme kazandırılması amaç edilmektedir. Bu projeye birlikte Serge Köyü'ne yakın bir noktada bulunan Göz Köyü Mesire Yeri ve yine Serge'nin yakınında yer alan Kayaarası Kanyonu girişinde Kayaarası Kanyonu Kamping Projesi hazırlanmıştır (Fotoğraf 12). Ancak hazırlanan bu proje tasarımlarında kırsal ve yöresel mimarinin dikkate alınmadan, betonarme yapıların inşa edilmesiyle kırsal mimari yok olacaktır. Bu durum köyde turizm amaçlı bir gelişimin yanlış planlanmasına ve dolayısıyla gelecek yıllarda turizm için önemli sayılabilecek eko köy ve perma kültür tarımının gelişimini engelleyecektir.

Fotoğraf 13: Serge Köyü'nde Uygulamaya Konulan Eskisehir Tasarım Projesi

Photo 13: Eskisehir Design Project Implemented in Serge Village

Malatya kırsalında nüfusunu yitiren diğer köylerde saha çalışmaları esnasında gerçekleştirilen gözlemlerde diğer köylerin turizm potansiyellerinin Serge Köyü'ne göre daha az olduğu tespit edilmiştir. Işıklı ve Kışla köylerinde nüfus çok az olup, korunabilmiş kırsal mesken sayısı çok azdır. Bahsi geçen diğer köylerde ise yöresel mimarinin yerini popüler kültürün eseri olan tuğla ve betonarme yapılar almaya başlamıştır. Bu köylerde ekonomik faaliyetler tarım ve hayvancılığa dayalı olup, turizm faaliyetleri hiç gelişim gösterememiştir. Nüfusunu yitiren bu köylerin turizm vasıtası ile tekrar kazanılması çalışmaları kapsamında nüfusunu yitiren bu köylerde sürdürülebilir projeler geliştirilmelidir. Köylere konaklama alanları ile yeme-içme mekânları inşa edilmelidir. Ayrıca köyde yerel ürünler ile geleneksel el sanatlarına ait olan ürünler için satış noktaları hazırlanmalıdır. Köy içerisinde motel, pansiyon ve köy konağı gibi meskenler kırsal ve yöresel mimariye uygun bir biçimde inşa edilmelidir. Hediyelik eşya satış tezgahları oluşturularak bölge için ek gelir kapısı oluşturulmalıdır. Örneğin yayla turizmi, doğa yürüyüşleri, tarımsal faaliyetler ve geleneksel köy işleri turizme kazandırılarak köylerde turizm canlandırılarak, köylerin tekrar kazanılması sağlanabilir. Ata binmek, kuş gözlemciliği, kırsal yaşam, köy düğünleri gibi faaliyetler de gerçekleştirilebilir (Fotoğraf 14). Bu kırsal faaliyet ve aktivitelerin yanında ayrıca gastronomi turizminin gelişmesi için yöresel yiyecekler olan kayısılı kavurma, gırık, Malatya kömbesi, Malatya patlıcan tava, sıkma köfte, kiraz yaprağı sarması, elmalı köfte, banık köfte, acılı ayran, içli köfte, lahana sarması, geleli kebabı, yumurtalı köfte, çiğleme, analıkızlı çorbası, kara çorba, pırpırım çorbası, kayısı tatlısı, taş kadayıf gibi yiyecekler bulunmaktadır.

Fotoğraf 14: Malatya Kırsalında Nüfusunu Yitirmiş Köylerde Çeşitli Faaliyetler

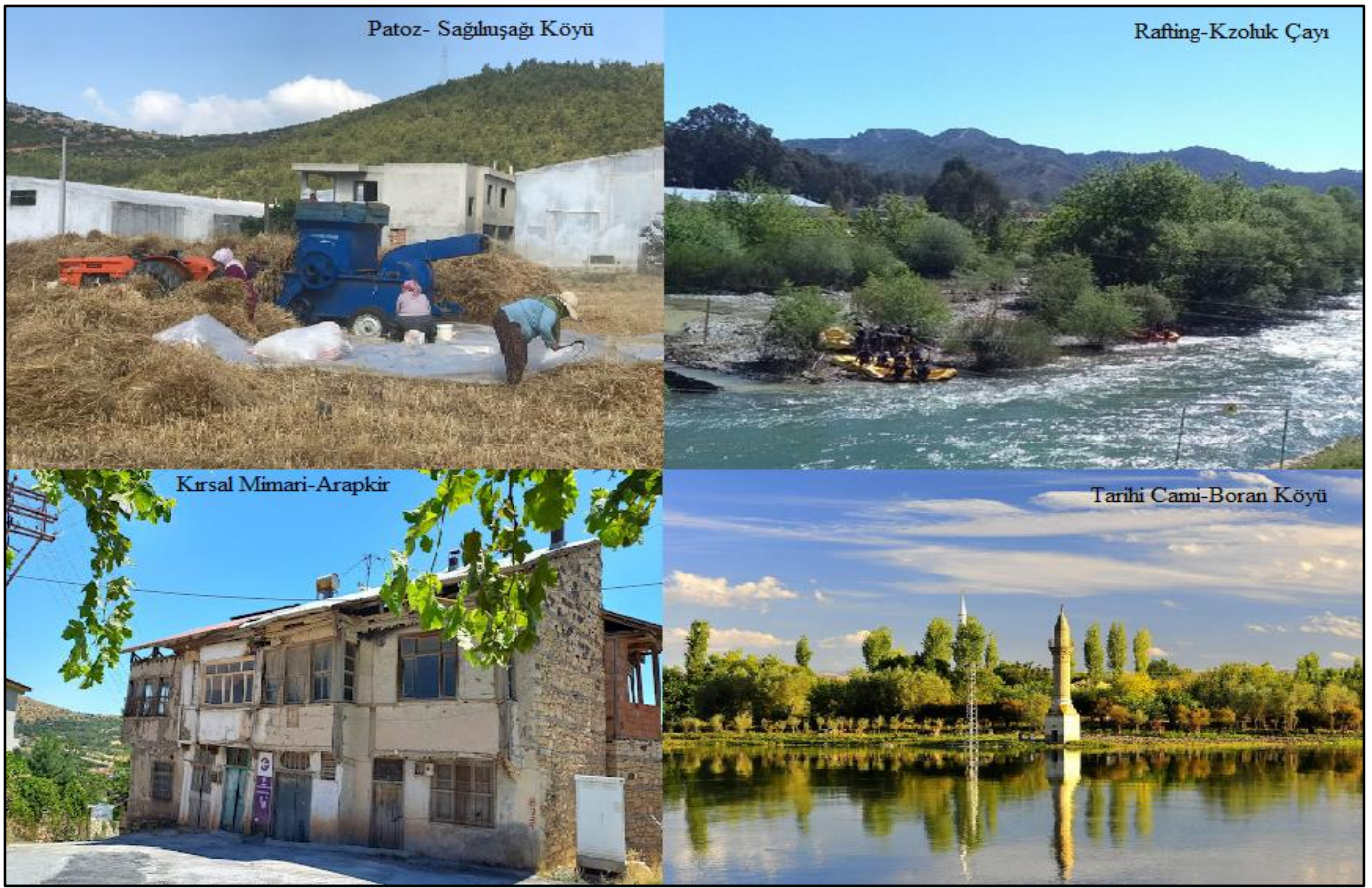
Photo 14: Various Activities in Depopulated Villages in Malatya Rural Area

3.4. Malatya’da Nüfusunu Yitiren Köylerin Kalkındırılmasında Kırsal Turizmin Önemi

Kırsal kalkınma, kırsal nüfusun hayat şartlarının iyileştirilmesi ile kent ve kır arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmayı, çevresel ve kültürel değerleri korumayı, sosyal ve fiziksel yapıyı geliştirmeyi hedefleyen ve çevre ile doğal kaynak dengesini gözetken bir süreçtir. Kırsal kalkınmada, kırsal alanda yaşayan halkın tarımsal, ekonomik ve sosyal alanlarda kalkınmalarına yardımcı olan öğelerden maksimum düzeyde yararlanması hedef alınmaktadır (Kuter ve Ünal, 2013:192). Kırsal bölgelerde temel üretim faaliyeti genellikle tarımdır. Bununla birlikte bazı köylerde hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık faaliyetleri de tarımsal faaliyetlerle birlikte gerçekleştirilmektedir. Ancak bu faaliyetler kırsal nüfusun istihdamının sürdürülebilir bir şekilde gerçekleşmesinde yeterli olmayıp, kırsal göçü de engelleyememektedir. Bu durum kırsal bölgelerde alternatif yeni faaliyetlerin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Kırsalın sürdürülebilir bir biçimde kalkındırılmasının sağlanması için yaygınlaştırılan alternatif yeni ekonomik faaliyet türü ise kırsal turizm olmuştur.

Kırsal turizm için ortak bir tanım bulunmamaktadır. Genellikle çiftlik turizmi, köy turizmi, yayla turizmi, tarım turizmi, eko turizmi gibi farklı isimlerle de anılmaktadır. Bazı kaynaklar (Özdemir Yılmaz ve Kafa Gürol, 2012) kırsal turizmin gerçekleştiği bölgelerin düşük nüfus yoğunluğu ile turistlerin gidecekleri kırsal bölgelerin geleneksel yaşam biçimi, doğal, tarihi ve beşeri özelliklerine yönelik beklentileri ön planda tutmaktadır. Kimi kaynaklarda ise (Özkan, 2007; Aydın, 2012) kırsal turizm; turistlerin çoğunlukla kırsaldaki çiftliklere ve çevresindeki doğal alana yaptıkları

gezintiler, bölgedeki doğal akarsu kaynaklarında balık tutma, doğada ata binme, doğa yürüyüşleri, geleneksel festival ve panayırlara katılma gibi etkinliklerin gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Malatya ilinin kırsal bölgelerinde nüfusu azalan köylerin doğal kaynakları, kırsal bölgeleri gibi önemli kırsal turizm potansiyelleri bulunmaktadır. Doğal ve yöresel mimarisi gibi özgün kültürünü çoğunlukla koruyabilen bu köylerde yaylalar, mağaralar, doğal bitki örtüsü, yabani hayat zenginliği, tarihi öneme sahip olan cami köprü gibi zenginlikler bulunmaktadır. Bunula birlikte doğa yürüyüş alanları, rafting, kano, atlı safari, doğal ortamda bisiklet sürüşü, dağcılık faaliyetleri, olta balıkçılığı, yabani hayat ile kuş gözlemciliği, yöreye özgü doğal bitki örtüsü inceleme, doğal kaynakların fotoğraflanması, yaylacılık faaliyetleri, çadır ve karavan kampçılık gibi kırsal turizm kaynakları bulunmaktadır. Yine bazı köylerde geleneksel el sanatları (bez bebek-amigurumi), yöresel yemekler, yöresel müzik ve danslar, kırsala özgü üretim teknikleri, köy düğünleri, ören yeri ziyaretleri, dikiş-nakış-örgü işleri, yöresel dokumacılık (manusa dokumacılığı gibi), bahçede sebze ve meyve toplama faaliyetleri, hayvansal ürünlerin üretilmesi, tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi (buğday ve arpanın patozlanması) gibi çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmektedir (Fotoğraf 15).

Fotoğraf 15: Malatya'da Nüfusu Azalan Köylerde Kırsal Turizm Aktiviteleri İçin Doğal ve Beşeri Kaynaklar

Photo 15: Natural and Human Resources for Rural Tourism Activities in Villages with Declining Populations in Malatya

Temelde kırsal alanlar ile turizm ilişkisini ele alan kırsal turizmde, mekânın sahip olduğu fiziki avantajları, yine bu mekânda yaşayan ve mekân ile sürekli ilişki içinde olan insanın gerçekleştirdiği beşeri faaliyetlerin turizm ile ilişkisini değerlendirmek ve gelecekte daha iyi şartların oluşması için projeler oluşturmak önemli bir yer tutmaktadır (Akova, 2016). Kırsal turizm kırsal bölgelerin planlı ve sürdürülebilir bir biçimde kalkındırılmasında ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel gibi pek çok yönde etkili olmaktadır. Kırsal turizmin kırsal bölgelerin kalkındırılması üzerine pek çok çok sayıda araştırma yapmış ve farklı etkileri üzerinde durmuşlardır. Bu araştırmacılar

(Akova, 2016; Akova ve Şahin, 2019; Akça, 2004; Akça, 2005; Şerefoğlu, 2009; Ün vd., 2012; Özdemir Yılmaz ve Kafa Gürol, 2012; Yazgan ve Kanadalı, 2012; Karakaş, 2012; Ekiztepe, 2012; Çeken vd., 2012; Çelik vd., 2013; Harbalıoğlu vd., 2013) kırsal turizmin kırsal kalkınma üzerindeki etkisini farklı şekillerde ele almışlardır.

Fotoğraf 16: Malatya Kırsalında Kırsal Turizme Kaynak Oluşturacak Etkinlikler

Photo 16: Activities to Create Resources for Rural Tourism in Malatya Rural Area

Genel olarak kırsal turizmin gelişmesi ile kırsal bölgelerin alt ve üst yapısı güçlendirecek çalışmalar arttırılır. Kırsal bölgelerde kadınlar çalışma yaşamına katılım ve sağlar ve bu durum kırsal da kadınların geleneksel rollerini değiştirerek günümüz koşullarına göre şekillendirir. Kırsal bölgelerdeki halka yeni iş kolları oluşturacak alanlar açarak kırsalın istihdamının artmasında yardımcı olur. Köylerde üretilen organik tarımsal ürünlere (Fotoğraf 16) olan talebin artmasıyla birlikte yöresel ürünlerin üretiminde artış yaşanır. Tarım tekniklerinde damlatma sulama, fiskeleme gibi modern yöntemler gelişir. Geleneksel el sanatlarına olan ilginin artmasıyla birlikte bu ürünlere olan talep artar ve üretim gerçekleştirilerek yeni ekonomik kaynak alanı oluşturulur. Kırsal bölgelerde konaklama, yeme-içme faaliyet alanları oluşturulur. Kırsal bölgelerin tanınırlığı arttırılır.

SONUÇ

Dünyanın pek çok kırsal bölgesinde olduğu gibi ülkemizde de nüfusunu yitirmiş olan çok sayıda köy bulunmaktadır. Bu köyler deprem, heyelan, sel gibi doğal sebeplerden ve ekonomik, savaş veya terör olayları gibi beşeri nedenlerle nüfus kaybederek zamanla birer hayalet köy halini almaktadırlar. Hayalet köylerin ortaya çıkmasında etkili olan en büyük etken kırsal göç hareketleridir. Türkiye’de 1950’li yıllardan sonra hız kazanan bu kırsal göç hareketleri yüzlerce yıllık bir birikimin sonucu olan kırsal kültürün yaklaşık elli yıl gibi kısa bir zaman zarfında yok olmasına neden olmuştur. Kırsalın nüfusunu yitirmesi yalnızca demografik bir sorun olmayıp, aynı zamanda sosyo-kültürel ve

ekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle tarımsal faaliyetleri sekteye uğratarak zaman içinde kırsalın tarım dışı kalmasına neden olmaktadır. 1970'li yıllarla birlikte kırsal alanların sürdürülebilir bir biçimde tekrar kazanılması için çeşitli yöntemler geliştirilmeye başlanmıştır. Uygulamaya konulan bu yöntemlerden bir tanesi de turizme kazandırılma çabaları olup, kırsalın korunarak yeniden canlandırılması amaçlanmaktadır. Turizme kazandırılma çalışmaları sayesinde, nüfusunu yitirmiş olan kırsal bölgenin turistik potansiyelleri araştırılarak ortaya çıkarılmaktadır. Nüfusunu yitirmiş köylerin turizm potansiyellerinin belirlenmesiyle birlikte bu bölgenin tanıtımı yapılarak tanınırlığı artırılmaktadır.

Araştırmaya konu olan Malatya ilinin kırsal alanlarında da 1970'li yıllarla birlikte çeşitli sebeplere bağlı olarak pek çok köy nüfus kaybetmiştir. Nüfusunu yitiren bu köylerde tarım arazileri deformasyona uğramış, yüzlerce yıllık beceri ve birikimin eseri olan kırsal kültür ve meskenler kaderine terk edilerek, birer harabe halini almasına neden olunmuştur. Gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda İl kırsalında toplam 38 köyün nüfusunu yitirerek insansızlaşma sorunuyla baş başa kaldığı tespit edilmiştir. Bu köylerde tarımsal faaliyetlerin sekteye uğradığı, tarım arazilerinin çoraklaşma ve deformasyon olaylarına maruz kaldığı, pek çok kırsal meskenin yok olduğu, bazılarının ise yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı, kültürel el sanatlarının unutulmaya yüz tuttuğu ve köylerin peyzaj görünüşünün büyük hasar aldığı tespit edilmiştir. Nüfusunu yitiren bu köylerin tekrar kazanılması için köylerin turizm potansiyelleri açığa çıkarılmıştır. Gerçekleştirilen saha çalışmaları ve gözlemler neticesinde il kırsalında yer alan Serge Köyü'nün turizm potansiyelinin en yüksek olduğu, turistik çekicilik yelpazesinin geniş olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak bahsi geçen bu köy için Arapgir Belediyesi'nin uygulamaya koyduğu Eskişehir Tasarım Projesi'nin kırsalı korumaya yönelik bir proje olmadığı, aksine Serge Köyü'nün doğal haline zarar vereceği tahmin edilmektedir. Çalışmada bahsi geçen ve nüfusu azalan diğer köyleri korumaya yönelik herhangi bir çalışmanın yapılmadığı da tespit edilmiştir. Bu köylerin kırsal turizm aktiviteleri yayla turizmi, doğa turizmi, kuş gözlemciliği, kırsal turizm, gastronomi turizmi, kırsal yaşam, hiking, trekking, doğa yürüyüşü gibi çeşitli faaliyetler açısından potansiyelleri yüksektir. Bu köylerin sahip olduğu kırsal turizm kaynaklarının iyi bir biçimde değerlendirilmesiyle sürdürülebilir bir biçimde kırsal kalkınmanın gerçekleştirilebileceği sonucuna varılmıştır. Özellikle yöresel ürünlerin, doğal mimarinin ve köylerin kırsal alanlarının korunması ve geleceğe sürdürülebilir bir şekilde taşınması kırsal turizm faaliyetleri gelişmesi için önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahipaşaoğlu, S., & Çelttek, E. (2006). *Sürdürülebilir Kırsal Turizm*. Gazi Kitabevi Fersa Matbaacılık. Ankara.
- Akça, H. (2004). Dünya'da ve Türkiye'de Kırsal Turizm. *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, 513, 61-70.
- Akça, H. (2005). Burdur İlinin Kırsal Turizm Potansiyeli ve Değerlendirilmesi. I. Burdur Sempozyumu. (16-19 Kasım 2005), 515-517, Burdur, Türkiye.
- Akova, İ. (2000). Alternatif Turizm Olanaklarımız. *Coğrafya Dergisi*(8), 71-84.
- Akova, S. B. (2016). *Kırsal Turizm*, AUZEF Ders Kitabı, İstanbul.
- Akova, S. B., & Şahin, G. (2019). Turizmde Tarım Ürünlerinin Değerlendirilmesi: Muz Örneği. *XI.IBANESS Kongreler Serisi* (s. 812-822). IBANESS. Tekirdağ.
- Akova, S. B. (2022). *Tarım Coğrafyası*. <https://www.studocu.com/row/document/anadolu-universitesi/tarim-ekonomisi/tarim-cografyasi-tarim-ders-kitabi/53596103>.

- Altınbaş, S., & Etikan, S. (2021). Kültürel Mirasın Korunmasında "Yaşayan Köy" Anlayışı ve Bazı Yaşayan Köy Açık Hava Kültürel Miras Müzeleri. *Folklor Akademi Dergisi*, 4(1), 23-39.
- Aydın, O. (2012). AB’de Kırsal Turizmde İlk 5 Ülke ve Türkiye’de Kırsal Turizm. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (23), 39-46.
- Boran, B. (1945). *Toplumsal Yapı Araştırmaları*. DTCF Yayınları. Ankara.
- Bozyiğit, R. & Tapur, T. (2010). Güneybatı Anadolu’da Terk Edilen Bir Yerleşim Merkezi: Kayaköy (Fethiye). *Marmara Coğrafya Dergisi* (22), 363-387.
- Bramwell, B., & Lane, B. (1994). *Rural Tourism and Sustainable Rural Development*. Londra: Ireland Galway Univesity College Proceedings from the Second International School of Rural Development. Channel View Books.
- Carr-Saunders, A. M. (1964). World Population, London 1964, J.O.Durand, The Modem Expansion of World Population, Proceedings of the American Philosophical Society, June 1967.
- Çeken, H., Dalgın, T., Çakır, N. (2012). Bir Alternatif Turizm Türü Olarak Kırsal Turizmin Gelişimini Etkileyen Faktörler ve Kırsal Turizmin Etkileri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (2), 11-16.
- Çelik, S., Coşkun, E., Öztürk, E. (2013). Şehri Nuh’un (Şırnak) Kırsal Turizm Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3 (2), 21-28.
- Ekiztepe, B. (2012). Kırsal Turizmin Kırsal Kalkınmaya Etkileri: Teorik Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (2), 85-88.
- Güler, K. (2016). Türkiye’de Nüfusunu Yitiren Kırsal Yerleşmelerin Korunması İçin Bir Yöntem Önerisi: Ödemiş-Lübbey Köyü Örneği. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı. İstanbul.
- Harbalıoğlu, M., Özel, G., Erkan, B. (2013). Kilis İlinin Kırsal Turizm Potansiyeli ve Sosyoekonomik Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3 (2), 55-61.
- Hayır Kanat, M. (2018). Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınmanın Sosyal Boyutu: Nüfus ve Göç Üzerinden Bir İnceleme. F. Arslan, A. Karadağ, & P. Aksak içinde, *Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye* (s. 177-204). Gazi Kitabevi. Ankara.
- <https://isiklikoy.tr.gg/> (2023). 02.12.2023 tarihinde <https://isiklikoy.tr.gg/I&%23350%3BIKLIK-Oe-Y-TAR&%23304%3BH%C7E.htm> adresinden alınmıştır.
- ICOMOS. (1999). *Charter on the Built Vernacular Heritage*. Meksika.
- Karakaş, A. (2012). Eğil İlçesi Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (23), 5-18.
- Koç, N., & Şahin, Ş. (1999). *Kırsal Peyzaj Planlaması*. Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Köse, Y., & Şahin, Ş. (2017). Bir Kırsal Yerleşim Olarak Evciler Mahallesi Peyzaj Özellikleri. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 257-272.
- Kunter, N. & Ünal, H.E. (2013). Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmin Önemi. *Kastamonu Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 192-201.

- mynet.com. (2022). *Bu Köyün Bir Muhtarı Bir de Seçmeni Var*. 02.12.2023 tarihinde <https://www.mynet.com/bu-koyun-bir-muhtari-bir-de-secmeni-var-180100002085> adresinden alındı
- OECD. (1994). *Tourism Strategies and Rural Development. Organization for Economic Co-Operation and Development*. Paris.
- Özdemir Yılmaz, G. & Kafa Gürol, N. (2012). Balıkesir İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *KMÜ Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14(23), 23-32.
- Özkan, E., (2007). Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Kırsal Turizm. Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sertkaya Doğan, Ö. (2009). Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Silivri. *Marmara Coğrafya Dergisi*(20), 1-19.
- Şerefoğlu C., (2009). Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü-2007-2013 Yılları Arasında Ülkemizde Uygulanacak Olan IPARD Kırsal Kalkınma Programındaki Yeri, Önemi ve Beklenen Gelişmeler. Uzmanlık Tezi, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 176 s. Ankara.
- Tapan, İ. (2021). Malatya İlinde Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı:1927-2019. *FİKRİYAT Dergisi*, 1(1), 27-53.
- TÜİK. (2021). *Malatya Arapgir Piralı Mahallesi Nüfusu*. 01.11.2023 tarihinde Türkiye Nüfusu İl, İlçe, Mahalle, Köy Nüfusları : <https://www.nufusune.com/165703-malatya-arapgir-pirali-mahallesi-nufusu> adresinden alındı
- TÜİK. (2021). *Malatya Arguvan Doydum Mahallesi Nüfusu* . 02.11.2023 tarihinde Türkiye Nüfusu İl, İlçe, Mahalle, Köy Nüfusları: <https://www.nufusune.com/165737-malatya-arguvan-doydum-mahallesi-nufusu> adresinden alındı
- TÜİK. (2021a). *Malatya Arapgir Serge Mahallesi Nüfusu*. 02.11.2023 tarihinde Türkiye Nüfusu İl, İlçe, Mahalle, Köy Nüfusları : <https://www.nufusune.com/51865-malatya-arapgir-serge-mahallesi-nufusu> adresinden alındı
- TÜİK. (2022). *Malatya Hekimhan Karşılar Mahallesi Nüfusu*. 02.12.2023 tarihinde Türkiye İl, İlçe, Mahalle, Köy Nüfusları: <https://www.nufusune.com/166237-malatya-hekimhan-karslilar-mahallesi-nufusu> adresinden alındı
- TÜİK. (2022a). *Malatya Arguvan Yeniköy Mahallesi Nüfusu*. 02.12.2023 tarihinde Türkiye İl, İlçe, Mahalle, Köy Nüfusları: <https://www.nufusune.com/165783-malatya-arguvan-yenikoy-mahallesi-nufusu> adresinden alındı
- TÜİK. (2022b). *Malatya Hekimhan Bahçedamı Mahallesi Nüfusu*. 02.12.2023 tarihinde Türkiye İl, İlçe, Mahalle, Köy Nüfusları: <https://www.nufusune.com/166223-malatya-hekimhan-bahcedami-mahallesi-nufusu> adresinden alındı
- TÜİK. (2023a). *Malatya Darende Yarımca Mahallesi Nüfusu*. 02.13.2023 tarihinde Türkiye İl, İlçe, Mahalle, Köy Nüfusları: [https://www.nufusune.com/165941-malatya-darende-yarimca-mahallesi-nufusu#:~:text=YARIMCA%20mahallesi%20n%C3%BCfusu%20\(%20beldesine\)%20ba%C4%9F1%C4%B1,Erkek%2C%2015'si%20Kad%C4%B1nd%C4%B1r](https://www.nufusune.com/165941-malatya-darende-yarimca-mahallesi-nufusu#:~:text=YARIMCA%20mahallesi%20n%C3%BCfusu%20(%20beldesine)%20ba%C4%9F1%C4%B1,Erkek%2C%2015'si%20Kad%C4%B1nd%C4%B1r). adresinden alındı

- TÜİK. (2023b). *Malatya Pütürge Çukuroymağı Mahallesi Nüfusu*. 02.13.2023 tarihinde Türkiye İl, İlçe, Mahalle, Köy Nüfusları: [https://www.nufusune.com/166379-malatya-puturge-cukuroymagi-mahallesi-nufusu#:~:text=%C3%87UKUROYMA%C4%9EI%20mahallesi%20n%C3%BCfusu%20\(%20beldesine\)%20ba%C4%9FI%C4%B1,Erkek%2C%20'si%20Kad%C4%B1nd%C4%B1r.adresinden%20alındı](https://www.nufusune.com/166379-malatya-puturge-cukuroymagi-mahallesi-nufusu#:~:text=%C3%87UKUROYMA%C4%9EI%20mahallesi%20n%C3%BCfusu%20(%20beldesine)%20ba%C4%9FI%C4%B1,Erkek%2C%20'si%20Kad%C4%B1nd%C4%B1r.adresinden%20alındı)
- TÜİK. (2023c). *Malatya Yeşilyurt Işıklı Mahallesi Nüfusu*. 02.14.2023 tarihinde Türkiye İl, İlçe, Mahalle, Köy Nüfusları: <https://www.nufusune.com/164883-malatya-yesilyurt-isikli-mahallesi-nufusu> adresinden alındı
- Tülek , B., & Saner, H. S. (2020). Kaderine Terk Edilmiş Bir Köy Olarak Lübbey Köyü Peyzaj Özelliklerinin İncelenmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*(18), 1026-1037.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2009). *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân*. Çantay Kitabevi. İstanbul.
- Tütengil, O. C. (1977). *Yüz Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*. Gerçek Yayınevi. İstanbul.
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), (2017). Kırsalda nüfus kaybında ilk 10'dayız. 01.12.2023 tarihinde <https://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/kirsalda-nufus-kaybında-ilk-10dayız> adresinden alınmıştır.
- UNFPA, (2023). Dünya Nüfus Durumu Raporu 2023. 01.12.2023 tarihinde <https://turkiye.unfpa.org/tr/swop-%C3%B6zet-2023> adresinden alınmıştır.
- Ün E., Tutar, F., Tutar, E., Erkan, Ç. (2012). Ekonomik Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü: Türkiye Örneği. *International Conference on Eurasian Economies*. (11-13 October 2012), 345- 350, Almaty, Kazakhstan
- Vitovec, U. (2013). Zur Idee der Freilichtmuseen. G. In Lindner (Ed), *Museumsdörfer: Denkmalpflege in Niederösterreich* (s. 6-12).
- Yazgan, Ş., Kadanalı, E. (2012). Ağrı İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (22), 5-10.
- Zippelius, A. (1974). *Handbuch der Europäischen Freilichtmuseen. Verband Europäischer Freilichtmuseen, Führer und Schriften des Rheinischen Freilichtmuseums und Landesmuseums für Volkskunde in Kommern*,. Köln.

GERİ ÇEKİLDİ

**İLAÇ TANITIM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN TIBBİ
MÜMESSİLLERİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ UYGULAMA
ALGILARININ İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Öğrencisi Sibel ORHAN

Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Bölümü, sibelorhan09@gmail.com Tekirdağ /
Türkiye

ORCID: 0000-0002-2892-3865

Yüksek Lisans Öğrencisi Muhammet GÜMÜŞ

Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Yönetimi Bölümü, muhammetgumus5208@gmail.com
Sivas / Türkiye

ORCID: 0000-0003-1278-6234

Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra ÇELİK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi
Bölümü, kubracelik97@gmail.com Kahramanmaraş / Türkiye

ORCID: 0000-0001-8995-9477

ÖZET

İlaç sektörü, üretim ve ticaret kapasitesi ile ekonominin en kritik sektörlerinden birisidir. Birçok ülke aracılığı ile de desteklenen endüstri alanı haline gelmiştir. Bütçe olarak yüksek rakamlı çalışmalar bulunmakta ve patentler alınmaktadır. İlaç pazarında ürünün satışını yapan tıbbi mümessiller, yeni ürünün tanıtımında ve piyasaya sürülmesi aşamasında faaliyete geçmesi ile ilaç satışında büyük etkileri vardır. İlaç sektöründe satışı yükselten ana faktör, tıbbi mümessillerin yetenekleri ve iletişimde güven dayanaklı diyaloglar sağlamalarıdır. Bundan dolayı, tıbbi mümessillerde iş alanındaki güven tatmininin yüksek olması için işverenin sağlama bakımından önemlidir. Tıbbi mümessillerin ilaç tanıtımı ve işini yapması sırasında işveren tarafından iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin sağlanması gerekmektedir. Tıbbi mümessiller, işin yürütümü sırasında stres, mobbing, iş kaygısı, kotayı doldurma, birçok hastane ve doktor ziyaretleri sırasında çeşitli risk etmenlerine maruz kalmaktadır. Bu çalışmada, ilaç tanıtım sektöründe faaliyet gösteren tıbbi mümessillerin iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına yönelik algı düzeylerinin bağlı olduğu etkenler incelenmeye çalışılmaktadır. Tıbbi mümessillere anket uygulamaları yapılmış olup, ankete verilen cevaplar "IBM SPSS Statistics 25.0" programı ile analiz edilmiş ve "Cronbach Alpha (α)" değeri 0.784 olarak bulunmuştur. α değerinin $0.6 < \alpha < 0,8$ aralığında olması çalışmanın güvenilir olduğunu göstermektedir. Oluşturulan 16 hipotezin doğruluğunu test etmek için t-testi, Anova testi, Kruskal Wallis testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin birbiriyle tutarlı olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılan tıbbi mümessillerin erkek, 30-39 yaş aralığında, evli, lisans mezunu, ilaç sektöründe çalışan, büyük çoğunluğunun temel İSG eğitimi almış olduğu saptanmıştır. İSG uygulama algılarının hizmet yılı artışına bağlı olarak işten ayrılma isteği ile bağlantılı olduğu; cinsiyet, medeni durum, aylık gelir gibi demografik etkenlerle ilgili olmadığı belirlenmiştir. Tıbbi mümessillerin en çok psikososyal ve biyolojik risk etmenlerine maruz kaldığı ve zor bir meslek icra ettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi Mümessiller, İş Sağlığı ve Güvenliği, İSG Uygulamaları

**EXAMINATION OF THE PERCEPTION LEVELS OF EMPLOYEES IN
HEALTH INSTITUTIONS IN TERMS OF OCCUPATIONAL HEALTH AND
SAFETY**

ABSTRACT

The pharmaceutical industry is one of the most critical sectors of the economy with its production and trade capacity. It has become an industry area supported by many countries. There are studies with high figures as a budget and patents are obtained. Medical representatives who sell the product in the pharmaceutical market have a great influence on the sale of drugs, with the introduction of the new product and its launch into the market. The main factor that increases sales in the pharmaceutical industry is the capabilities of medical representatives and the trust-based dialogue in communication. For this reason, it is important for medical representatives to have a high level of satisfaction in the

business field in terms of ensuring the launch of the drug. Occupational health and safety services should be provided by the employer during the pharmaceutical promotion and work of medical representatives. Medical representatives are exposed to various risk factors during the execution of the business, such as stress, mobbing, job anxiety, filling the quota, and many hospital and doctor visits. In this study, it is tried to examine the factors on which the perception levels of medical representatives operating in the pharmaceutical promotion sector towards occupational health and safety practices are dependent on. A questionnaire was applied to medical representatives and the answers given to the questionnaire were analyzed with the "IBM SPSS Statistics 25.0" program and the "Cronbach Alpha (α)" value was found to be 0.784. The α value being in the range of $0.6 < \alpha < 0.8$ indicates that the study is reliable. To test the accuracy of the 16 hypotheses, t-test, Anova test, Kruskal Wallis test were performed and the results were interpreted. As a result of the study, it was seen that the data obtained were consistent with each other. It was determined that the majority of the medical representatives participating in the study were male, between the ages of 30-39, married, with a bachelor's degree, working in the pharmaceutical industry, and had received basic OHS training. OHS application perceptions are related to the desire to leave the job depending on the increase in years of service; It was determined that it was not related to demographic factors such as gender, marital status, monthly income. It has been determined that medical representatives are most exposed to psychosocial and biological risk factors and they perform a difficult profession.

Keywords: Medical Representatives, Occupational Health and Safety, OHS Practices

1.GİRİŞ

Sektördeki önemli gelişmelerle birlikte fabrikanın işleyişi başlamış, yeni kullanılan üretim yöntemleri, malzemeleri ve süreçlerinden kaynaklanan tehlikeler ve riskler ortaya çıkmaya başlamıştır. Çalışanların maruz kalacağı tehlike ve risklerin artmasıyla birlikte iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin verilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İş sağlığı ve güvenliği, iş kazalarına karşı önlem almak için uygulanan bir kavram değil, işletmenin güvenliğini, üretimin sürekliliğini ve çalışan sağlığını korumayı amaçlayan proaktif yaklaşımlar bütünüdür (Cerev, 2018; Bilir&Bilir&Yıldız, 2013:5).

İş sağlığı ve güvenliğinin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında İSG alanında ilk çalışmalar, MÖ 2600'lü yıllarda İmhotep tarafından yapılmıştır. Mısır piramitlerinin inşası sırasında kas-iskelet sisteminden kaynaklanan çok sayıda ölümcül iş kazası ve meslek hastalığının tespit edilmesiyle, iş sağlığı ve güvenliği konusunda çalışmanın önemi anlaşılmaya başlanmıştır. İSG konusunda ilk koruyucu yaklaşımları içeren yazılı eserler, Yunan filozof Herodot zamanına kadar uzanmaktadır. Herodot, çalışanların kalorisi yüksek gıdaları tüketmesinin iş performanslarını artıracaklarını belirtmektedir. Nicander ise, çalışanların çalışma ortamında hastalığa neden olan etkenlere karşı korunması gerektiğini belirterek iş sağlığı ve güvenliğinin gelişmesine öncülük etmiştir. Kişisel koruyucu donanım konusunda ilk öneriyi, Plini dile getirmiştir. Zararlı faktörlerin solunmasına karşı maske kullanılması gerektiğini belirtmiştir (Tatlıcan ve Çögenli, 2020:3; Yiğit, 2011:7). İş sağlığı ve güvenliğinin gelişmesine en büyük katkıyı yapan ve İSG'nin babası olarak bilinen İtalyan hekim, "De Morbis Artificum Diatriba", taşra meslek hastalıkları kitabını yazan ise, Dr. Berdino is Ramazzini olmuştur (Çiçek & Öçal, 2016:8; Gerek, 2008:3).

Ülkemizde iş sağlığı ve güvenliğinin tarihsel gelişimi, Osmanlı döneminde 1865 yılında yayınlanan ilk yazılı mevzuat olan "Dilaver Paşa Nizamnamesi" ile çalışanlar korunmaya çalışılmıştır. Bu yapıtta, iş kazalarına karşı alınması gereken proaktif yaklaşımlar dile getirilmiştir. Ereğli ve kömür sahalarında çalışanlar için yapılmış bir çalışmadır (Akbulut, 1996:20). Ölümcül veya ölümsüz iş kazası geçiren işçiye veya ailesine tazminat ödenmesi gerektiğine dair 1869 yılında çıkarılan ilk kanun, Maadin Nizamnamesidir. Bu mevzuatta, işyeri hekimi ve ilaç bulundurma zorunluluğu getirilmiştir (Horozoğlu, 2017:4; Makal, 1997:213).

Cumhuriyet döneminde; ilk kanun olan 3008 sayılı İş Kanunu 1937 yılında yürürlüğe girmiştir. 3008 sayılı İş Kanununun amacı, çalışanın sağlığını korumaktır (Horozoğlu, 2017:4; Güzel ve Okur, 1999:31). Gelişen süreçte, 1971 yılında 1475 sayılı İş Kanunu yayınlanmıştır. 1475 sayılı İş Kanunu, uygulandığı dönemin koşullarına uyarlanmıştır. Zamanla 1475 sayılı Kanun beklentileri

karşılama için başarısız olmuştur ve Avrupa Birliği müzakere sürecinde, 4857 sayılı İş Kanunu 2003 yılında yayımlanmıştır ve İSG ile ilgili birçok hükümden bahsedilmiştir. İSG alanında, birçok yenilik hayata geçirilmiştir (Terzioğlu Aksungur, 2019:8). Son olarak, 30 Haziran 2012 tarihinde 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Horozoğlu, 2017:4).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından ortaklaşa hazırlanarak sunulan bildiriye göre iş sağlığı ve güvenliği, "zihinsel, sosyal ve toplumsal bütünleşmeyi sağlayan proaktif yaklaşımlara dayalı bilimsel ve sistematik çalışmaların bütünü" olarak tanımlanmaktadır ve işyerinde çalışanların fiziksel olarak iyi olma halleri, bu durumu sürdürmek ve işyerindeki tehlike ve risklere karşı çalışanları korumayı amaçlamaktadır (Üngüren ve Koç, 2015; Çınar ve Gündoğdu, 2019:2). İş sağlığı ve güvenliği tehlikelerini en aza indirerek, daha iyi bir çalışma ortamı sağlar. Sonuç olarak, çalışanların sağlıklı ve güvenli bir ortamda olmalarını sağlayarak iş memnuniyetinin en üst seviyede tutulmasına olanak tanır. İş tatmini fiziksel, biyolojik ve psikososyal risk faktörlerinden etkilenmektedir (Çınar ve Gündoğdu, 2019:3).

Çalışanın içinde bulunduğu çalışma ortamı ile onu etkileyen faktör arasında her zaman bir bağlantı vardır. Çalışma ortamı çalışanın sağlığını etkilediği gibi, çalışanın sağlığı da çalışma ortamını ve iş kalitesini etkiler. Tıbbi temsilci çalışanlarının bulunduğu ilaç sektöründe çalışanları etkileyebilecek tehlike ve risklerden biri de, fiziksel risk faktörüdür. Bu risk faktörünün yanı sıra biyolojik, kimyasal, psikososyal ve ergonomik risk faktörleri ile de karşılaşabilmektedir. İlaç endüstrisindeki kimyasallar, çalışanların maruz kaldıkları kimyasal ve ilaçların özelliklerine ve bu kimyasallara maruz kalma sürelerine göre değişiklik göstermektedir (Parlar, 2008; Yörükoğlu, Sayiner ve Akalın, 2005). Fiziksel risk faktörlerinden biri olan gürültü, çalışma ortamında dalgalar halinde yayılır ve çalışan personel için rahatsız edici bir risk faktörü haline gelir. Bu faktör kişilerin bulunduğu ortama göre ayarlanmalı ve iş tatmini bozulmamalı, insan sağlığı için olması gereken seviye 80-85 dB(A)'dır (Akarsu ve Günel, 2016; Ağuş ve Akbel, 2020). Çalışma ortamında havadaki nem, çalışanların performansını etkiler. Vücut, çalışma ortamındaki sıcaklık ve fazla nemi terleme yoluyla dışarı atmadığı için vücut ısısı dengelenemez. Havadaki nemin azalması, nefes borusunu ve öksürüğü tahriş ederek çalışanın iş verimini doğrudan etkiler (İncir, 1980; Demirci ve Armağan, 2015).

İş hayatımızdaki biyolojik risk faktörleri enfeksiyona, alerjiye veya zehirlenmeye neden olan mikroorganizmalar ve insan parazitleridir. Tıbbi ve laboratuvar çalışanları ile diğer sağlık çalışanları için gerekli önlemler alınmadığı takdirde, mikroorganizmalar açısından bulaşıcı hastalıklara yakalanma olasılıkları daha yüksektir. Çalışanların yaşadığı biyolojik risk faktörleri, tarihsel olarak ilk sağlık çalışanlarında teşhis edilmiştir. Uzun yıllar boyunca birden fazla sağlık çalışanı tedavi sırasında biyolojik risk faktörleri nedeniyle hastalanarak hayatını kaybetmiştir. Hastalar ve hastanelerin çeşitli bölümleri biyolojik risk faktörleri içermektedir (Solmaz ve Solmaz, 2017).

Çalışanlar, yaşamlarının büyük bir bölümünü işyerinde veya işin yürütülmesinde geçirdikleri için iş sorunları, tatminsizlik, rol belirsizliği gibi faktörlerden olumsuz etkilenmekte ve bunun sonucunda bu etkileri hayattaki sosyal yaşamlarına ve ailelerine yansıtılmaktadırlar. Özellikle tıbbi temsilcilerin iş tatmini, iş gecikmeleri gibi sorunların önlenmesi, sağlıklı bir sosyal yaşama sahip olunması, sorunların belirlenmesi, yenilik ve değişimin sağlanması gibi çözümlerle olumlu gelişmeler gösterebilmektedir (Davis ve Newstroom, 1989:36). Çalışanın iş doyumunun artması ile performans artar, işe olan güven artar, işletmeye ve işe aidiyet duygusu oluşur, işletmenin amaç ve hedefleri benimsenir ve bu yönde çalışma kararlılığı artar (Oralhan ve İbili, 2019).

Her iş kolunda olduğu gibi, tıbbi temsilcilerin ruh halini etkileyen faktörlerden biri de, psikososyal risk faktörüdür. Psikososyal risk faktörlerinin insan düşüncesi üzerindeki olumsuz etkilerine karşı

müdahalede bulunan toplum ruh sağlığı merkezleri, her çalışanın hak ve güvenliğini korumayı veya oluşabilecek psikolojik durumları işlerine ve sağlığına yansıtılmaları için en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Medikal temsilciler, çalışmalarını sırasında, işi aceleye getirme kaygısı, işin aşırı yüklenmesi, zaman baskısı, mobbing gibi risk faktörlerine maruz kalmaktadır (Şimşek ve Doğan, 2019).

Tükenmişlik; çalışanın iş hayatını bireysel ve örgütsel açıdan olumsuz etkileyen psikososyal risk faktörüdür. Çalışanın fiziksel ve zihinsel açıdan enerjisinin tükenmesi olarak ifade edildiği gibi, kişide yorgunluk ve çevreye karşı duyarsızlık gibi çeşitli şekillerde görülmektedir. Tükenmişlik diğer sektörlerde olduğu gibi, ilaç sektöründe de tıbbi temsilci olarak çalışanları etkilemektedir. Tükenmişlik sendromu riski taşıyan çalışan, vakit kaybetmeden belirlenmeli ve gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Böylece, hizmet kalitesinde olası bir düşüş olmadan müşterilerle koordinasyonu sağlayarak görevlerini yerine getirirler (Pehlivanoğlu & Civelek, 2019; Arı & Bal, 2008:131).

Değişen çevre koşullarında temsilcilerin birbirlerine üstünlük kazanma çabaları farklılaşma ve değişim yaratırken, birbirleriyle ilişkilerinin daha iyi ayırt edilememesine neden olmaktadır. Bu koşullarda çalışan bireyler, ya iş hayatındaki zorluklardan dolayı sorunların üstesinden gelemeyecek ve tükenmişlik sendromuna sahip olacaklardır ya da iş hayatında zorlukların üstesinden gelerek tatmin olacaklardır (Kaygın ve Naktiyok, 2012:100).

İlaç firmalarının belirli sayıda ilacı tanıtılmaları için tıbbi temsilci istemeleri, her zaman temiz, bakımlı ve şık olmaları, ilaç tanıtımı sırasında doktorları ikna etmek zorunda kalmaları gibi ilaç firmalarının talepleri nedeniyle doktor temsilciliği zor bir meslektir (Özçelikay, 2002).

Bu çalışma, tıp mümessillerinin mesleklerinde İSG uygulama algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu ana amaç, çerçevesinde aşağıdaki hipotezler belirlenmiştir.

MAKALE GERİ ÇEKİLDİ

H1- Tıbbi temsilcilerin cinsiyetine bağlı olarak mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H2- Tıbbi temsilcilerin yaşına bağlı olarak mesleklerinde İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H3- Sağlık temsilcilerinin medeni durumuna bağlı olarak mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H4- Tıbbi temsilcilerin aylık gelirlerine bağlı olarak mesleklerinde İSG uygulama algısında farklılıklar görülmektedir.

H5- İlaç sektöründeki tıbbi temsilcilerin hizmet sürelerine bağlı olarak mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H6- Tıbbi temsilcilerin toplam hizmet sürelerine bağlı olarak mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H7- Medikal temsilcilerin çalıştığı firma sayısına bağlı olarak mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H8- Medikal temsilcilerin çalıştığı firma türüne göre mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H9- Tıbbi temsilcilerin eğitim düzeyine bağlı olarak mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H10- Tıbbi temsilcilerin eğitim geliştirme programlarına katılımlarına göre mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H11- Tıbbi temsilcilerin aldıkları İSG eğitim durumlarına göre mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H12- Pandemi sürecinde hekimlerin alınan İSG önlemlerini yeterli bulmalarına bağlı olarak İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H13- İş kazası veya meslek hastalığı geçirme durumuna göre sağlık temsilcilerinin İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H14- Tıbbi temsilcilerin hizmet süreleri arttıkça meslekten ayrılma isteğine bağlı olarak İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H15- Tıbbi temsilcilerin Covid-19'a yakalanmasına bağlı olarak İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

H16- Tıbbi temsilciler tarafından Covid-19'un meslek hastalığı veya iş kazası olarak tanımlanmasına bağlı olarak İSG uygulama algılarında farklılıklar görülmektedir.

2.YÖNTEM

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Kars'ta görev yapan tıbbi temsilciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ankete katılan 70 tıbbi temsilci oluşturmaktadır. Araştırma, sağlık temsilcisi çalışanların anket maddelerine kendi özgür iradeleriyle ve objektif olarak yanıt verdikleri varsayılarak gerçekleştirilmiştir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada, Google Formda oluşturulan anket yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan Google Form, 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, tıbbi temsilcilerin demografik ve temel İSG görüşlerini almak için 16 sorudan oluşan toplam 37 soruluk bir Google Form oluşturulmuştur.

İkinci bölümde, sağlık çalışanlarının İSG uygulama algılarındaki farklılıkları belirlemeye yönelik 21 soru oluşturulmuştur. Anket yönteminin ikinci bölümünde, "5'li Likert Ölçeği" kullanılmıştır. Likert ölçeğine verilen cevaplar, "1: Kesinlikle Hayır, 2: Hayır, 3: Belki, 4: Evet ve 5: Kesinlikle Evet" olarak belirtilmiş ve buna göre analizler yapılmıştır.

3. BULGULAR

MAKALE GERİ ÇEKİLDİ

Anket sorularına verilen cevaplar, "IBM SPSS Statistics 25.0" programı ile analiz edilmiş ve "Cronbach Alpha (α)" değeri 0.784 olarak bulunmuştur. α değerinin $0,6 < \alpha < 0,8$ aralığında olması, çalışmanın güvenilir olduğunu göstermektedir. Tıbbi temsilcilerin demografik verilerine ait frekans ve yüzde değerleri bulunarak tablolaştırılmıştır. Oluşturulan 16 hipotezin doğruluğunu test etmek için t-testi, Anova testi, Kruskal Wallis testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin birbiriyle tutarlı olduğu görülmüştür. Çalışmada, $p < .05$ değerine göre anlamlı bir fark görülmektedir.

3.1. Demografik Bilgilere İlişkin Bulgular

Tıbbi temsilcilerin demografik özellikleri, tablo şeklinde verilmiştir. Tabloya göre tıbbi temsilcilerin 41'i erkek, 29'u kadındır. Sağlık temsilcilerinden 17 kişi 20-29 yaş grubunda, 35 kişi 30-39 yaş grubunda ve 18 kişi de 40-49 yaş grubunda yer almaktadır. Ankete katılanlardan 42 kişi evli, 26 kişi bekâr ve 2 kişi boşanmıştır. Sağlık temsilcilerinin 3'ü lise, 7'si ön lisans, 46'sı lisans, 12'si yüksek lisans ve 2'si doktora mezundur. Son bir yılda çalışanlardan 48'i uyuşturucu, 20'si de kozmetik konusunda eğitim almıştır. Sağlık temsilcilerinden 57'si İSG eğitimi alırken, 13'ü İSG eğitimi almamıştır.

Katılımcılardan 24'ü 3000-4000 TL, 23'ü 4000-5000 TL, 12'si 5000-6000 TL ve 11'i 6000 7000 TL arası aylık gelire sahiptir. Bu görevi 0-5 yıl için 26, 6-10 yıl için 8, 11-15 yıl için 24, 16-20 yıl için 6 ve 20 yıl ve üzeri için 6 sağlık temsilcisi yapmaktadır. Ankete katılanlardan 17 kişi 0-5 yıl, 10 kişi 6-10 yıl, 24 kişi 11-15 yıl, 10 kişi 16-20 yıl, 9 kişi 20 yıl ve üzeri hizmet süresine sahiptir. 10 sağlık temsilcisi pandemi sürecinde alınan önlemlerin yeterli olduğunu, 60 sağlık temsilcisi ise önlemlerin yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Araştırmaya katılan 9 kişi iş kazası veya meslek hastalığı geçirirken, 61 kişi iş kazası veya meslek hastalığı geçirmemiştir. Sağlık temsilcilerinin 48'i hizmet

süresi arttıkça işten ayrılma fikrinin oluştuğunu, 22 kişi ise böyle bir fikrin oluşmadığını ifade etmektedir. Çalışmaya katılan 13 kişide Covid-19 varken, 57 kişide Covid-19 görülmemiştir. 0-2 şirkette 36 kişi, 3-5 şirkette 4 kişi, 6 ve daha fazla şirkette 30 kişi çalışmıştır. Medikal temsilcilerin 58'i yerli, 11'i yabancı ve 1'i ortak girişim şirketlerinde çalışmaktadır.

Tablo 1. Tıbbi Temsilcilerin Demografik Veri Tablosu

Cinsiyet	N	%
Erkek	41	58,6
Kadın	29	41,4
Yaş	N	%
20-29	17	24,3
30-39	35	50,0
40-49	18	25,7
Medeni Hal	N	%
Evli	42	60,0
Tek	26	37,1
Boşanmış	2	2,9
Eğitim Seviyesi	N	%
Lise	3	4,3
Ön lisans	7	10,0
Lisans	46	65,7
Yüksek Lisans	12	17,1
Doktora Derecesi	2	2,9
Alınan Eğitim Konuları	N	%
Uyuşturucu Madde	48	68,6
Kozmetik	20	28,6
İSG Eğitimi Almak	N	%
Evet	57	81,4
Hayır	13	18,6
Gelir Oranı	N	%
3000-4000	24	34,3
4000-5000	23	32,9
5000-6000	12	17,1
6000-7000	11	15,7
Hizmet Süresi	N	%
0-5	26	37,1
6-10	8	11,4
11-15	24	34,3
16-20	6	8,6
20 ve üstü	6	8,6
Toplam Hizmet Süresi	N	%
0-5	17	24,3
6-10	10	14,3
11-15	24	34,3
16-20	10	14,3
20 ve üstü	9	12,9
Pandemi Sürecinde Alınan Önlemlerin Yeterliliği	N	%
Evet	10	14,3
Hayır	60	85,7
İş Kazası veya Meslek Hastalığı Geçirme	N	%
Evet	9	12,9
Hayır	61	87,1

Meslekten Ayrılma Düşüncesi	N	%
Evet	48	68,6
Hayır	22	31,4
Covid -19'a Sahip Olmak	N	%
Evet	13	18,6
Hayır	57	81,4

Tıbbi temsilcilerin cinsiyeti, İSG eğitimi, pandemi sürecinde alınan İSG önlemlerinin yeterli olup olmadığı, iş kazası geçirip geçirmediği gibi bazı durumların tespiti için uygulanacak analiz türüne karar verilmeden grup varyanslarının homojenliği ile analiz edilmiştir. Meslek hastalığı veya hizmet süresi uzadıkça meslekten ayrılma isteği, Covid-19'a sahip olmak, Covid-19'u iş kazası ya da meslek hastalığı olarak tanımlamak algularında farklılık yaratmıştır. Tüm soru grubu varyansları $p > .05$ değerinde belirlenmiş ve homojen dağılım sağlanmıştır. Bu nedenle t-testi analizi yapılmıştır.

Tablo 2: T-Testi Analiz Sonuçları

Cinsiyet	N	X	SS	SD	t	P
Erkek	41	3,61	,45	68	,726	0,470*
Kadın	29	3,54	,38			
Temel OHS Eğitimi Alma	N	X	SS	SD	t	P
Evet	57	3,60	,43	68	,606	0,547*
Hayır	13	3,52	,37			
Pandemi Sürecinde İSG Eğitimi Almak	N	X	SS	SD	t	P
Evet	10	3,57	,34	68	,067	0,947*
Hayır	60	3,58				
İş Kazası veya Meslek Hastalığı Geçirme	N	X	SS	SD	t	P
Evet	9	3,8	,48	68	1,826	0,072*
Hayır	61	3,55	,40			
Hizmet Süresi Uzunlaştıkça Meslekten Ayrılma İsteği	N	X	SS	SD	t	P
Evet	48	3,65	,352	68	2,260	0,027*
Hayır	22	3,42	,51			
Covid- 19'a Sahip Olmak	N	X	SS	SD	t	P
Evet	13	3,5	,28	68	,746	0,458*
Hayır	57	3,60	,45			
Covid- 19'u Tanımlamak	N	X	SS	SD	t	P
İş Kazası	29	3,67	,36	68	1,213	0,229*
Meslek Hastalığı	40	3,55	,40			
Bir Yılda Alınan Eğitimin Konusu	N	X	SS	SD	t	P
Uyuşturucu Madde	48	3,52	,42	66	-1,977	0,052*

Kozmetik	20	3,74	,40			
----------	----	------	-----	--	--	--

Tıp mümessillerinin mesleklerinde İSG uygulama algılarında cinsiyete göre farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $t(68) = ,726$; $p = 0.470$ elde edilmiştir. $p > .05$ değerinde temsilcilerin cinsiyetlerine göre, mesleklerinde İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılık yaratmadığı tespit edilmiş ve H1 hipotezi reddedilmiştir.

Tıbbi temsilcilerin mesleklerindeki İSG uygulama algılarında temel İSG eğitim durumlarına göre farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $t(68) = ,606$; $p = 0.547$ elde edilmiştir. $p > .05$ değerinde olan temsilcilerin temel İSG eğitim durumlarına göre, mesleki İSG uygulama algılarında farklılık yaratmadığı tespit edilmiş ve H11 hipotezi reddedilmiştir.

$t(68) = ,067$; pandemi sürecinde İSG eğitimi alma durumuna bağlı olarak tıp mümessilliği mesleğinde İSG uygulaması algılarında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $p = 0,947$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile pandemi sürecinde tıbbi temsilcilerin aldıkları İSG eğitimlerine bağlı olarak mesleklerinde İSG uygulama algılarında bir farklılık yaratmamış ve H12 hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcıların mesleklerinde İSG uygulama algılarında iş kazası veya meslek hastalığı geçirme durumlarına göre farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $t(68) = 1.826$; $p = 0.0727$ elde edilmiştir. $p > .05$ değerinde olan temsilcilerin iş kazası veya meslek hastalığı geçirme durumuna bağlı olarak mesleklerinde İSG uygulama algılarında bir farklılığa neden olmadığı belirlenmiş ve H13 hipotezi reddedilmiştir.

$t(68) = 2,260$; temsilcilerin mesleklerinde İSG uygulama algılarında hizmet süresi arttıkça işten ayrılma isteğinin oluşup oluşmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $p = 0,027$ elde edilmiştir. $p < .05$ değeri ile temsilcilerin hizmet süreleri arttıkça, mesleklerinde İSG uygulama algılarında işten ayrılmayı isteyip istememelerine göre farklılığa neden oldukları belirlenmiş ve H14 hipotezi kabul edilmiştir.

Hizmet süresinin artması nedeniyle işten ayrılmak isteyenlerin mesleklerinde İSG uygulama algıları ($X = 3.65$), işten ayrılmak istemeyenlere ($X = 3.42$) göre daha fazladır. Katılımcıların mesleklerindeki İSG uygulama algılarında Covid-19 olma durumuna göre farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $t(68) = ,746$; $p = 0.458$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile temsilcilerin mesleklerinde Covid-19'a sahip olma durumuna göre, İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılığa neden olmadığı belirlenmiş ve H15 hipotezi reddedilmiştir.

Çalışmaya katılanların mesleklerinde İSG uygulama algılarında Covid-19'u iş olarak tanımlamaya göre farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan t testi sonucunda, $t(68) = 1.213$; $p = 0.229$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile temsilcilerin Covid-19'u iş kazası veya meslek hastalığı olarak tanımladıkları ve mesleklerinde İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılığa neden olmadığı tespit edilmiş ve H16 hipotezi reddedilmiştir.

Tıp mümessillerinin bir yılda aldıkları eğitime göre mesleklerinde İSG uygulama algılarında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, $t(66) = -1.977$; $p = 0.052$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile temsilcilerin cinsiyetlerine göre mesleklerindeki İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılığa neden olmadığı belirlenmiş ve H10 hipotezi reddedilmiştir.

Tıbbi temsilcilerin mesleklerindeki İSG uygulama algılarında yaşlarına, medeni durumlarına, aylık gelirlerine, şirket sayısına, şirket türüne, eğitim düzeyine, temsilcilik hizmet sürelerine ve toplam hizmet sürelerine göre farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılacak analiz türlerine karar verilmeden önce homojenlik testi yapılmıştır. Homojenlik testi $p > .05$ 'ten elde edilen değişkenler için Anova testi, $p < .05$ 'ten elde edilen değişkenler için ise Kruskal Wallis analizi uygulanmıştır.

Tablo 3. Yaşa Göre Anova Testi Analiz Sonuçları

Yaş	N	X	SS
20-29	17	3,49	,37
30-39	35	3,64	,41
40-49	18	3,54	,49
Toplam	40	3,58	,42

Yaş	KT	SD	KO	F	P
Gruplar Arasında	,309	2	,154	,874	,422*
Gruplar İçinde	11,836	67	,177		
Toplam	12,145	69			

Tıbbi temsilcilerin yaş aralıklarının mesleklerindeki İSG uygulama algılarında bir farklılığa neden olup olmadığını belirlemek için yapılan testin sonucu, $F = (2.67) = 0.874$; $p = 0.422$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile çalışanların yaş aralıklarının mesleklerinde İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılığa neden olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle H2 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4. Medeni Duruma Göre Anova Testi Analiz Sonuçları

Tıbbi temsilcilerin medeni durumlarının mesleklerindeki İSG uygulama algılarında farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek amacıyla yapılan testin sonucu, $F = (2.67) = 0.619$; $p = 0.542$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile çalışanların medeni durumunun mesleki İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılık yaratmadığı saptanmıştır. Bu nedenle H3 hipotezi reddedilmiştir.

Medeni Hal	N	X	SS
Evli	42	3,58	,42
Tek	26	3,61	,43
Boşanmış	2	3,26	,17
Toplam	70	3,58	,42

Medeni Hal	KT	SD	KO	F	P
Gruplar Arasında	,220	2	,110	,619	,542*
Gruplar İçinde	11,925	67	,178		
Toplam	12,145	69			

Tablo 5. Aylık Gelire Dayalı Anova Testi Analiz Sonuçları

Aylık Gelir	N	X	SS
3000-4000	24	3,52	,36
4000-5000	23	3,61	,48
5000-6000	12	3,70	,31
6000-7000	11	3,51	,52
Toplam	70	3,58	,42

Aylık Gelir	KT	SD	KO	F	P
Gruplar Arasında	,312	3	,104	,580	,630*
Gruplar İçinde	11,833	66	,179		
Toplam	12,145	69			

Araştırmaya katılanların aylık gelirlerinin mesleklerindeki İSG uygulama algılarında bir farklılığa neden olup olmadığını belirlemek için yapılan testin sonucu, $F = (3,66) = 0,580$; $p = 0,630$ elde edilmiştir. $p > .05$ değeri ile çalışanların aylık gelirlerinin mesleki İSG uygulama algılarında bir farklılığa neden olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle H4 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6. Firma Türüne Göre Anova Testi Analiz Sonuçları

Firma Türü	N	X	SS
Yerel	58	3,56	,45
Dış	11	3,65	,25
Ortak Girişim	1	3,90	.
Toplam	70	3,58	,42

Firma Türü	KT	SD	KO	F	P
Gruplar Arasında	,186	2	,093	,522	,596*
Gruplar İçinde	11,958	67	,178		
Toplam	12,145	69			

Temsilcilerin çalıştıkları şirket türüne göre mesleklerinde İSG uygulama algılarında farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla yapılan test sonucunda, $F = (2,67) = 0,522$; $p=0.596$ elde edilmiştir. $p>.05$ değeri ile temsilcilerin çalıştıkları şirket türüne göre mesleklerindeki İSG uygulama algısında herhangi bir farklılık yaratmadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle H8 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7. Çalışılan Firma Sayısına Göre Anova Testi Analiz Sonuçları

Temsilcilerin çalıştıkları firma sayısına göre mesleklerinde İSG uygulama algılarında farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek için yapılan testin sonucu, $F = (2,67) = 1,578$; $p=0.214$ elde edilmiştir. $p>.05$ değerine göre, temsilcilerin çalıştıkları firma sayısına bağlı olarak mesleki İSG uygulama algılarında herhangi bir farklılık yaratmadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle H7 hipotezi reddedilmiştir.

Çalışılan Firma Sayısı	N	X	SS
0-2	36	3,66	,45
3-5	4	MAKALE GERİ ÇEKİLDİ	,35
6 ve daha fazlası	30	3,48	,38
Toplam	70	3,58	,42

Çalışılan Firma Sayısı	KT	SD	KO	F	P
Gruplar Arasında	,546	2	,273	1,578	,214*
Gruplar İçinde	11,598	67	,173		
Toplam	12,145	69			

Tablo 8: Kruskal Wallis Testi Analiz Sonuçları

Mesleklerinde İSG Uygulama	Eğitim Seviyesi	N	Ortalama Sıra	SD	X ²	P
	Lise	3	17,50			
	Ön Lisans	7	37,57			

Algıları	Lisans	46	34,18	4	4,601	,331*
	Yüksek Lisans	12	41,54			
Doktora Derecesi	2	49,25				
Mesleklerinde İSG Uygulama Algıları	Toplam Hizmet Süresi	N	Ortalama Sıra	SD	X ²	P
	0-5 Yıl	17	29,50	4	4,154	,386*
	6-10 Yıl	10	38,10			
	11-15 Yıl	24	40,79			
	16-20 Yıl	10	29,55			
	20 Yıl ve Üzeri	9	36,44			
Mesleklerinde İSG Uygulama Algıları	Temsilci Olarak Hizmet Süresi	N	Ortalama Sıra	SD	X ²	P
	0-5 Yıl	26	32,92	4	1,237	,872*
	6-10 Yıl	8	38,25			
	11-15 Yıl	24	37,69			
	16-20 Yıl	6	31,25			
	20 Yıl ve Üzeri	6	38,50			

Temsilcilerin eğitim düzeylerine göre mesleklerinde İSG uygulama algılarının farklılığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis analizi sonucunda, $\chi^2(4,n=170)=4.60$; $p=.331$ elde edilmiştir. H9 hipotezi $p>.05$ nedeniyle reddedilmiştir. Çalışanların eğitim düzeylerine göre mesleklerinde İSG uygulama algılarında farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların toplam hizmet süresine göre mesleklerinde İSG uygulama algılarının farklılığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis analizi sonucunda $\chi^2(4,n=70)=4.154$, $p=.386$ elde edilmiştir. $p>.05$ nedeniyle H6 hipotezi reddedilmiştir. Çalışanların toplam hizmet süresine bağlı olarak meslekte İSG uygulama algılarında farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Temsilci olarak, mesleklerinde İSG uygulama algılarının çalışılan yıllara göre farklılıklarını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis analizi sonucunda $\chi^2(4,n=70)=1.23$, $p=.872$ elde edilmiştir. $p>.05$ nedeniyle H5 hipotezi reddedilmiştir. Temsilci olarak çalıştıkları yıllara göre mesleklerinde İSG uygulama algılarında farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 9: Tıbbi Temsilcilerin İş Sağlığı ve Güvenliği Algı Düzeylerini Ölçen Soruların Analiz Tablosu

SORULAR	N	AVG	SD	SONUÇ
1.6331 sayılı İSG kanununa göre işveren tarafından alınan İş Sağlığı ve Güvenliği hizmetlerinin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?	69	2,68	,93	Belki
2. Çalıştığınız işte aldığınız psikososyal riskle ilgili İş Sağlığı ve Güvenliği hizmetlerinin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?	69	2,58	,85	Belki
3.Aylık işlerde sorumluluklarınızı strese girmeden yerine getirmek zorunda olduğunuzu düşünüyor musunuz?	69	4,09	,98	Evet
4.Tükenmişlik sendromu, rol belirsizliği, mobbing, karoshi gibi kelimeleri daha önce duydunuz mu? İş sağlığı ve güvenliği eğitimi sırasında size açıklama yapıldı mı?	69	3,28	1,14	Belki
5.Bir tıbbi temsilci olarak, tıbbın tanıtımını yapmak dışında iş tanımınızda olmayan başka şeyler de yapıyor musunuz?	69	3,65	1,17	Evet
6.Doktor ve eczacılara reklam verirken psikolojik şiddete maruz kaldığınızı düşünüyor musunuz?	69	3,64	,98	Evet
7.İlaçları tanıtırken doktorların sizden başka taleplerde bulunması mesleğinize olan ilginizin azalmasına neden oluyor mu?	69	4,06	,89	Evet
8.Ulaşım, iş yükü, gidilmesi gereken kurum ve doktor sayısı dikkate alındığında kapasitenizden fazlasını taşıdığınızı mı düşünüyorsunuz?	69	4,30	,75	Kesinlikle Evet
9.Aile içinde iş yükünüz nedeniyle kendinize karşı sorumluluklarınızı yerine getiremediğinizi mi	69	3,78	1,08	Evet

düşünüyorsunuz?				
10.Çalıştığımız şirkette oluşan değişiklikler veya iş ilanları aidiyet duygunuzun azalmasına neden oluyor mu?	69	4,06	,86	Evet
11.Bölgenizin iklim koşulları, aylık kontenjan gibi koşulların sağlığınıza kavuşmanıza neden olduğunu düşünüyor musunuz?	69	3,78	,98	Evet
12.Pandemi sürecinde düşen ilaç satış oranları, kurum ve doktor ziyaretlerine devam etmek gibi nedenlerle stres ve kaygı yaşadığınızı düşünüyor musunuz?	69	4,51	,66	Kesinlikle Evet
13.Uyuşturucu tanıtımı ve satışı sırasında etik olmayan davranışlara başvurduğunuzu düşünüyor musunuz?	69	2,56	1,09	Belki
14.4857 sayılı İş Kanunu'na göre yasal hak ve sorumluluklarınızı biliyor musunuz?	69	3,04	,95	Belki
15.İşe alım sürecinde işe başlamadan önce Temel İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi almak sizce önemli mi?	69	4,14	,79	Kesinlikle Evet
16.6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'na göre görev ve yükümlülüklerinizi biliyor musunuz?	69	3,12	1,01	Belki
17.Mesleğinizde karşılaşılabileceğiniz tehlike ve risklere karşı yeterince eğitim aldığınızı düşünüyor musunuz?	69	2,68	1,01	Belki
18.Sağlık ve güvenlik alanında mesleki eğitime gereken önemi vererek iş kazaları ve meslek hastalıklarının azalacağını düşünüyor musunuz?	69	3,87	,78	Evet
19.Aylık/periyojik olarak karşılamamız gereken satış kotası ile karşılamadığımız zaman işinizi kaybetme konusunda endişeleniyor musunuz?	69	4,42	,86	Kesinlikle Evet
20.İlaç tanıtımı için gittiğiniz doktorlara ve servislere yaptığınız ziyaret sırasında	69	3,30	1,02	Belki

herhangi bir fiziksel veya sözlü şiddet yaşadınız mı?				
21.Şirkette çalışma sürenizin artması nedeniyle yaşadığınız sorunlar karşısında sigara içme isteğinizin zamanla arttığını düşünüyor musunuz?	69	3,77	1,29	Evet

21 sorudan oluşan ankete tıbbi temsilciler tarafından verilen cevaplar belirlendikten sonra, her soruyu cevaplayan kişi sayısı (N), cevapların ortalaması (AVG), standart sapma (SD) ve sonuçların ortalamasına bağlı olarak anlamlar kodlanmıştır ve tabloya dönüştürülmüştür.

4. TARTIŞMA

İlaç tanıtım sektöründe faaliyet gösteren tıbbi temsilcilerin iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarını incelemek amacıyla yapılan araştırmaya katılan katılımcıların demografik verilerini incelediğimizde; temsilcilerin çoğunluğunun erkek, 30-39 yaş arası, evli, lisans mezunu, ilaç sektöründe çalışan, çoğunluğunun temel İSG eğitimi almış, 3000-4000 TL arası ücret alan, memur olarak çalıştığı tespit edilmiştir. 0-5 arası firmada çalışan temsilci, toplam hizmet süresi 11-15 yıl olarak saptanmıştır. Temsilciler, pandemi döneminde alınan koruyucu tedbirlerin yetersiz olduğunu düşünmektedir. İş kazası ve meslek hastalığı geçirme oranı ve Covid-19 virüsüne yakalanma oranı düşüktür. Covid-19'un meslek hastalığı olarak görülmesi gerektiğini düşünmektedirler. Temsilcilerin çalıştığı firma sayısını incelediğimizde, 0-2 arası firmada çalışma sonucunda temsilci olarak çalışan firmanın çok az değiştiğini ve çalıştıkları firmadan memnun oldukları görülmüştür. Vekillığe başlarken sözleşme yapılması da sonucun bu şekilde ortaya çıkmasında etken olabilir. Ankete katılan temsilcilerin çoğu yerel ilaç şirketlerinde çalışmaktadır.

İlaç tanıtım sektöründe faaliyet gösteren tıbbi temsilcilerin algıladıkları iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının hizmet yılının artması nedeniyle işten ayrılma isteğine bağlı olduğu tespit edilmiştir. Hizmet yıllarının artması nedeniyle işinden ayrılmak isteyenlerin ($X=3.65$), görevlerinden ayrılmak istemeyenlere ($X=3.42$) göre İSG uygulama algılarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun dışında cinsiyet, temel İSG eğitimi, iş kazası veya meslek hastalığı, Covid-19'a sahip olma, Covid-19'un iş kazası ve meslek hastalığı olarak tanımlanması, yaş, medeni durum, aylık gelir, şirket türü gibi faktörlerin olduğu belirlenmiştir. Firma sayısı, eğitim düzeyi, toplam hizmet süresi, tıbbi temsilcilerin İSG uygulamaları algılama düzeyini etkilememiştir.

İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına ilişkin algıları ölçen soruları incelediğimizde, tıbbi temsilcilerin iş sağlığı ve güvenliği açısından fiziksel, biyolojik ve psikososyal risk faktörlerinin etkisi altında olduğu, yoğun sağlık sorunları nedeniyle sigara içmek istedikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Tıbbi mümessillik temsilciler için yapmak zorunda oldukları, yorucu ve yıpratıcı bir meslektir, sağlık çalışanlarının farklı talepleri nedeniyle mesleğe ilgileri azdır, kapasitelerinin üzerinde iş yapmak zorunda kalırlar ve kaygılıdırlar. Personel duyurularını sürekli görmeleri nedeniyle mesleklerini yaparken sağlıkları bozulmakta, pandemi döneminde kotaya ulaşmanın stresinden endişe duymaktadırlar ve sigara içme istekleri buna bağlı olarak artmıştır. Tüm bu nedenlerle hekimliğin zor bir meslek olduğu ve iş sağlığı ve güvenliği açısından çalışanlara sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı sağlamadığı tespit edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre çalışanların zihinsel, sosyal ve fiziksel yönden tam iyilik hallerini sağlayan işyerleri daha sağlıklıdır.

Göktaş-Kuluoğlu ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada, tıbbi temsilcilerin gelir düzeyine bağlı olarak etik davranışta farklılık olduğu sonucuna göre ve bu çalışmanın etik sonucuna göre, ilaç tanıtımı ve pazarlaması sırasında iş kaybı kaygısı nedeniyle uygulanan yöntemlerin etik dışı

olduğu ve temsilcilerin etik dışı çalıştıkları belirlenmiştir (Göktaş-Kulualp ve Yiğit, 2019). Bilgin ve Küçükhazar (2018) tarafından yapılan çalışmada, sağlık kurumlarında uyuşturucu tanıtımı sırasında etik dışı davranış, tutum ve uygulamaların olduğunu belirtmişlerdir (Bilgin ve Küçükhazar, 2018).

İlaç sektörü, ekonomi açısından oldukça etkin bir konuma sahiptir. Covid-19 aşısı üretim faaliyetlerini pandemi ile birlikte ele alındığında, ilaç firmalarında çalışan ilaç tanıtım personeline aşının üretimi, tedarik zinciri ve tanıtımı açısından büyük sorumluluk düştüğü görülmektedir.

KAYNAKÇA

Ağuş, M. & Akbel, E. (2020). Sağlık Çalışanlarında Fiziksel Risk Etmenlerinin Değerlendirilmesi. *İSG Akademisi*, 3 (3), 230-237.

Akarsu, H. & Güzel, M. (2016). *Sağlık Sektöründe Tehlike ve Riskler*. Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Teknik Destek Projesi. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi (ÇASGEM). 1-10.

Akbulut, T. (1996). *İşçi Sağlığı ve Prensipler Uygulamaları*. 5. Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Arı, G. & Bal, E. (2008). Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15 (1), 131-148.

Bilgin, R. & Küçükhazar, M. (2018). Türkiye’de Kamu Sağlık Kuruluşlarında Yaşanan Etik Dışı Davranışlar ve Uygulamaların Genel Görünümü. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13),119-140.

Bilir, N. & Yıldız, N. A. (2013). *İş Sağlığı ve Güvenliği*. Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Cerev, G. (2018). İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlarının, Genel, İçsel ve Dışsal İş Tatmin Düzeylerinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 91-112.

Çınar, O. & Gündoğdu, M. (2019). İş sağlığı-güvenliği, İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Erzurum ve İstanbul Uygulaması. *İş ve Hayat*, 5 (9), 213-247.

Çiçek, Ö. & Öçal, M. (2016). Dünyada ve Türkiye’de İş Sağlığı ve İş Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5 (11), 106-129.

Davis, K. & Newstrom, J. W. (1989). *Human Behavior At Work*. McGraw-Hill

Demirci, K. & Armağan, K. (2015). Bürolarda Fiziksel Ortamın Düzenlenmesi ve Olumsuz Çevresel Faktörlerin Çalışanlar Üzerindeki Etkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 1-13.

Gerek, N. (2008). *İş Sağlığı ve İş Güvenliği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.

Göktaş-Kulualp, H. & Yiğit, M. (2019). Tıbbi Satış Mümesillerinin Etik Davranış Algularının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(38), 261-278.

Güzel, A. & Okur, A. R. (1999). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. 7.Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi.

Horozoğlu, K. (2017). İş Kazalarının İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Analizi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 265-281.

İncir G.(1980). *Ergonomi*. Ankara: MPM Yayınları.

Kaygın, E. & Naktiyok, A. (2012). Tükenmişlik ve İş Tatmini Arasındaki İlişki: Akademik Personel Üzerinde Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 99-118.

- Makal, A. (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda Çalışma İlişkileri: 1850-1920-Türkiye Çalışma İlişkileri Tarihi*. 1.Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Oralhan, B. & İbili, Ç. (2019). Tıbbi Mümessillerin İş Tatmini Seviyesinin ve İş Tatminini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(1),161-174
- Özçelikay, G. (2002). A Research of Organizational Communication on Medical Representatives Who Work in Drug Industry. *Journal of Faculty of Pharmacy of Ankara University*, 31 (2), 46-71.
- Parlar, S. (2008). Sağlık Çalışanlarında Göz Ardı Edilen Bir Durum: Sağlıklı Çalışma Ortamı. *TSK Korumucu Hekimlik Bülteni*, 7(6),547-567.
- Pehlivanoglu, M. & Civelek, M. (2019). The Effects of Emotional Exhaustion and Depersonalization on Personal Accomplishment in Pharmaceutical Industry. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2071-2086.
- Solmaz, M. & Solmaz, T. (2017). Hastanelerde İş Sağlığı ve Güvenliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6 (3): 147-156.
- Şimşek, S. & Doğan, F. (2019). Otel Çalışanlarının Psikososyal Risk Etmenleri Açısından Mobbinge Maruz Kalmalarının Araştırılması. *İSG Akademik*, 1(1), 59-66.
- Tatlıcan M. & Çögenli M. (2020). İş Sağlığı ve Güvenliği Performans Değerlendirme Uygulamalarının İş Tatmini Üzerine Etkisi: Endüstri İşletmesi Örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,1,181-194.
- Terzioğlu, A. & Aksungur A. (2019). İş Sağlığı ve Güvenliğinde İşverenin Hukuki ve Ceza Sorumluluğu. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 3(6), 12-54.
- Üngüren, E. & Koç, T.S. (2015). İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları performans değerlendirme: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(2), 124-142.
- Yörükoğlu, K. Sayiner, A. & Akalın, E. (2005). Patoloji Laboratuvarında Mesleki Riskler ve Güvenlik Önlemleri. *Aegean Pathology Journal*, 98-115.
- Yiğit, A. (2011). *İş Güvenliği ve İşçi Sağlığı*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.